

Rik og lykkelig?

*Om sammenhengen mellom rikdom,
lykke og likhet*

Av: John Hille

Framtiden i våre hendes forskningsinstitutt

Innholdsfortegnelse

INNHALDSFORTEGNELSE	1
1. PROBLEMSTILLING.....	6
2. METODE OG GANG I DENNE RAPPORTEN	12
3. ER FOLK I RIKE LAND LYKKELIGERE ENN I FATTIGE LAND?	17
3.1. UNESCO-STUDIEN (1948).....	17
3.2. CANTRIL-UNDERSØKELSEN (1960).....	18
3.3. GALLUP WORLD SURVEY, 1965	19
3.4. KETTERING/GALLUP-UNDERSØKELSEN, 1975	19
3.5. 13-COUNTRY VALUE SURVEY, 1979-80.....	20
3.6. WORLD VALUES STUDY I, 1981-82.....	21
3.7. WORLD VALUES STUDY II, 1990-93	22
3.8. WORLD VALUES STUDY III, 1996	25
3.9. EUROBAROMETER-UNDERSØKELSENE, 1996-98.....	27
3.10. HVA FORTELLER DE INTERNASJONALE STUDIENE?	28
4. ØKER LYKKEN NÅR ET LAND BLIR RIKERE?.....	32
4.1. USA	32
4.2. JAPAN	34
4.3. DEN EUROPEISKE UNION	34
4.4. NORDEN	37
4.5. ANDRE INDUSTRILAND	38
4.6. UTVIKLINGSLAND	39
4.7. OPPSUMMERING AV TRENDER OVER TID	40
5. BLIR ENKELTMENNESKER LYKKELIGERE AV Å BLI RIKERE?	41
5.1. INNTEKT OG LYKKE I DAGENS NORDEN	43
5.2. KAN DET VÆRE SKINNSAMMENHENGER MELLOM INNTEKT OG LYKKE INNEN LAND?	45
5.3. HVA SKJER NÅR VI KORRIGERER INNTEKTSEFFEKTEN FOR ANDRE FORHOLD SOM PÅVIRKER LYKKEN? ...	49
6. DRØFTING OG KONKLUSJONER.....	51
SUMMARY IN ENGLISH	61
KILDER.....	64
VEDLEGG.....	66

*Rapporten er godkjent av Framtiden i våre hendes forskningsinstitutt (FIFI).
Ansvarlig redaktør: Tor Traasdahl. Utgitt med støtte fra NORAD.*

Sammendrag

Blir mennesker lykkeligere av å bli rikere?

Mange filosofer har, ut fra sine begrep om lykke, besvart spørsmålet negativt. I denne rapporten drøftes spørsmålet ikke filosofisk, men med utgangspunkt i menneskers subjektive opplevelser, slik de kommer fram i spørreundersøkelser.

Siden 1945 er det gjennomført flere hundre nasjonale og internasjonale undersøkelser der mennesker er spurt om hvor lykkelige eller tilfredse med livet de er. Nesten samtlige rike og en rekke fattige land er dekket av en eller flere slike undersøkelser.

I tidligere litteratur er det fremmet ulike synspunkt på sammenhengen mellom folks inntekt og deres subjektive lykke, som den uttrykkes i undersøkelser. De fleste har funnet at det er en tendens til at rike mennesker er lykkeligere enn fattige mennesker i samme land, *eller* at mennesker i rike land er lykkeligere enn i fattige, *eller* begge deler. Men det er altså uenighet om samvariasjonen finnes både innen og mellom land, eller bare én av delene. Det er også uenighet om hvorvidt samvariasjonen gjelder på alle inntektsnivå, eller om lykkeutbyttet av økende inntekt flater ut over et visst nivå. Dessuten er det uenighet om hvorvidt den samvariasjonen som finnes gjenspeiler årsakssammenhenger – dvs. at økende inntekt faktisk fører til større lykke, eller om det kan være tale om skinnsammenhenger.

I denne rapporten søker vi å finne svar på hvert av disse spørsmålene. Arbeidet bygger i vesentlig grad på den omfattende samlingen av resultat fra spørreundersøkelser over hele verden som finnes i "World Database of Happiness" ved Erasmus-universitetet i Rotterdam. Dette er supplert med resultat fra nyere undersøkelser i USA, EU, Norge og Danmark, som er hentet fra andre kilder. Det empiriske grunnlaget for drøftingen er dermed svært bredt.

Rike nordmenn ikke lykkeligere enn oss andre

Den aller nyeste undersøkelsen som refereres (Religion 1998) ble utført i Norge. Den viser at nordmenn verken er mer eller mindre lykkelige enn ved den forrige undersøkelsen (Religion 1991), som ble utført i en økonomisk nedgangstid. Derimot er vi litt *mindre* lykkelige enn i 1972.

Den samme undersøkelsen viser at det ikke er noen sammenheng mellom inntekt og lykke i dagens Norge. Blant de 12 % med høyest inntekt, er bare 16 % "svært lykkelige" – mot 22 % av befolkningen ellers.

Det sistnevnte resultatet er ikke statistisk signifikant: det viser ikke at rike nordmenn er *mindre* lykkelige enn andre. Resultatet er heller ikke typisk. En omfattende dansk undersøkelse fra 1993-94 viste ingen signifikant samvariasjon mellom inntekt og lykke, mens analyser som er gjort av undersøkelser i Sverige og Finland i 1990 er tvetydige på dette punktet. I de fleste andre undersøkelser som er gjennomført i vestlige industriland, og som rommes i "World Database of Happiness", er det derimot en tendens til at rike mennesker sier seg *litt* lykkeligere enn fattige.

Denne tendensen er imidlertid gjennomgående svak. Det er få undersøkelser der forskjeller i inntekt statistisk sett kan forklare mer enn 4 % av forskjellen i lykke blant mennesker i ett og samme land. Nøyere analyser tyder på at selv denne svake tendensen ofte skyldes skinnsammenhenger. De menneskene som har høyest husholdningsinntekt, lever oftere i parforhold, har i gjennomsnitt bedre helse, og har oftere arbeid de trives med, enn dem med lavere inntekt. En rekke undersøkelser viser at slike forhold har langt større betydning for

lykke og tilfredshet blant innbyggerne i vestlige industriland, enn selve inntektsnivået. Når det kontrolleres for ett eller flere av disse forholdene, svekkes oftest samvariasjonen mellom inntekt og lykke ytterligere, når den ikke forsvinner helt.

Folk i rike land lykkeligere enn i fattige

Samtidig viser nesten alle større, internasjonale undersøkelser som er gjennomført, at det er en tendens til at folk i rike land er lykkeligere enn i fattige land. Hvor sterk denne tendensen er, beror på hvilken undersøkelse en velger og hvordan resultatene analyseres. Mange analyser taler for at samvariasjonen er ”lineær” – ikke bare er de rike landa lykkeligere enn de fattige, men de svært rike er lykkeligere enn de passe rike. Andre indikerer derimot at samvariasjonen svekkes på høyere inntektsnivå, eller at inntektsforskjeller har lite å si for de forskjellene i lykke som finnes blant vestlige industriland.

Disse forskjellene er påfallende store. Mennesker i Nordvest-Europa (Skandinavia, Island, Storbritannia, Irland og Nederland), samt i Sveits, Nordamerika og Australia, er mest lykkelige og tilfreds med livet. De sier seg nokså systematisk, på tvers av de undersøkelsene som foreligger, mer lykkelige enn mennesker i Tyskland, Frankrike, Italia, Spania, Portugal, Hellas eller Japan.

Landa i den førstnevnte gruppa har i gjennomsnitt litt høyere reell BNP per innbygger (USA og Sveits trekker opp) enn dem i den sistnevnte (Hellas, Portugal og Spania trekker ned). Dette er hovedgrunnen til at noen analyser viser en tendens til at de aller rikeste er lykkeligere enn de ”nest rikeste”.

Flere andre forhold har imidlertid like stor, eller større, evne til å forklare forskjellene i lykke og tilfredshet blant rike land, enn inntektsnivået. Blant disse forholdene er graden av likestilling mellom kjønnene, graden av tillit mennesker imellom, og – i det minste innen Europa – graden av likhet i inntektsfordelinga.

Umulig å kjøpe lykke for mer enn \$ 10.000?

Den sterkeste indikasjonen på at økende inntekt ikke lenger fører til økende lykke i den rike verden, kommer imidlertid fra direkte sammenligninger over tid. I USA er det i mer enn hvert annet år siden 1946 gjennomført undersøkelser om lykke, med nesten likelydende spørsmål. De viser at amerikanerne var mest lykkelige på 1950-tallet – siden har det gått svakt nedover. I EU er det gjennomført årlige undersøkelser om folks tilfredshet med livet siden 1973. Resultatene viser ingen endring av betydning gjennom denne perioden, når en ser på EU som helhet. I enkelte land har folk blitt litt mer tilfredse, men i like mange har de blitt mindre tilfredse. Danskene er blant dem som har blitt litt mer tilfredse. Det finnes ikke en like sammenhengende serie med undersøkelser fra Norge eller fra de nye EU-medlemmene Sverige og Finland. De undersøkelsene som finnes, tyder imidlertid på at tendensen i resten av Norden har vært motsatt den i Danmark. Heller ikke i Japan, Australia eller Canada er det noen klar tendens til at folk har blitt mer lykkelige eller tilfredse på de siste 25 åra.

Går en tilbake til perioden før 1973, tyder derimot de spredte undersøkelsene som finnes fra land i Vest-Europa på at flere av disse opplevde økende lykke og tilfredshet i de to-tre første tiåra etter annen verdenskrig. En lignende tendens finnes i de få utviklingslanda (Brasil, Mexico, India, Filippinene og Sør-Korea) der det er gjennomført nok undersøkelser til å muliggjøre sammenligninger over tid. Når disse landa har opplevd økonomisk vekst, har det også vært en tendens til at graden av lykke og tilfredshet med livet har økt.

Disse resultatene taler på den ene sida sterkt for at folk i fattige land blir mer lykkelige av å bli mindre fattige. På den andre sida viser de at rike land ikke blir lykkeligere av å bli enda rikere. Det finnes med andre ord en sammenheng mellom inntekt og lykke – men virkningen flater ut og blir borte over et visst inntektsnivå. Det er til og med mulig at vi kan anslå dette nivået. Bruttonasjonalproduktet per innbygger i USA i 1950 var ca. 10.000 dollar per år, et nivå som de fleste land i Vest-Europa hadde tatt igjen omkring 1970. *Over dette inntektsnivået finner vi ingen generell tendens til at ytterligere inntektsvekst fører til større lykke.*

1. Problemstilling

Blir mennesker lykkeligere av å bli rikere? Kan lykke kjøpes for penger?

Mange vil trolig umiddelbart svare nei. Hvorvidt spørsmålet er problematisk – dvs. om det overhodet kan tenkes et ”ja” til svar – kommer da også an på hvilket begrep om ”lykke” en har. Dersom en mener at ”sann” lykke for eksempel består i en tilstand av kjærlighet til alle mennesker, av sannhetserkjennelse, av ”opplysthet” i buddhistisk forstand eller av kristen evne til å finne hvile i Gud, er nok saken avgjort. Det vil være svært vanskelig å argumentere mot noen i den lange rekken av filosofer og religionsstiftere som har slått fast at disse tingene *ikke* kan kjøpes.

I denne rapporten skal vi heller ikke gå inn i noen slik diskusjon. Det utelukkes dermed ikke at den sanne lykken kan beskrives filosofisk eller teologisk, og per definisjon ikke kan kjøpes.

Drøftingen i denne rapporten vil derimot ta utgangspunkt i et annet og mer prosaisk lykkebegrep, nemlig at lykke er det det enkelte mennesket opplever som sådan. Et menneske *er* etter denne definisjonen lykkelig om det føler seg lykkelig - uansett om det måtte skyldes manglende innsikt, visdom, ydmykhet eller nåde.

Denne definisjonen har to viktige konsekvenser. Den ene er at det neppe vil finnes noe *allmenngyldig* svar på spørsmålet vi stilte. Høyst sannsynlig vil det finnes noen mennesker som blir lykkeligere av å øke sitt inntektsnivå, og andre som ikke gjør det – eller som til og med blir mindre lykkelige.

Vi kan da bare spørre etter *tendenser*. Blir mennesker flest lykkeligere av å bli rikere? Øker den ”gjennomsnittlige lykken” når et helt samfunn blir rikere?

Den andre konsekvensen av det subjektive lykkebegrepet er imidlertid at det blir mulig å belyse slike spørsmål - nærmere bestemt ved hjelp av subjektive spørreundersøkelser.

Disse kan være av flere slag. En mulighet er å spørre mennesker om hvilke forhold som bidrar til å gjøre dem lykkelige, og/eller om hva som ville bidra til å gjøre dem mer lykkelige. Dersom mange gir svar som ”penger”, ”lønn” eller ”materielle goder”, kan det indikere at det å øke disse størrelsene faktisk vil gjøre mange mennesker – i det samfunnet der undersøkelsen er utført - lykkeligere. Det forutsetter riktignok at de som spørres, har en viss evne til å analysere sin egen livssituasjon – og vilje til å svare ærlig.

Enda enklere kan det være for mennesker bare å fortelle *om* de er lykkelige, eventuelt å plassere seg selv i en kategori av typen ”svært lykkelig”, ”passe lykkelig”, ”nokså ulykkelig” eller ”svært ulykkelig”. Dette i seg selv vil ikke fortelle noe om hvorvidt økt rikdom fører til større lykke. Men dersom menneskene *samtidig spørres om sin inntekt* og svarene sammenholdes, kan dette gi én indikasjon på om det er sammenheng.

En annen indikasjon kan en få ved å gjennomføre undersøkelser i ulike land der det gjennomsnittlige inntektsnivået er forskjellig.

Også slike metoder kan være beheftet med feilkilder. Det kan for eksempel tenkes at rike mennesker og/eller rike land tenderer til å ha flere egenskaper til felles, og at det er noen av disse andre egenskapene som forklarer at de eventuelt er mer eller mindre lykkelige enn fattige land eller mennesker. Når spørsmålet nettopp er om folk *blir* lykkeligere av å *bli* rikere, kan det derfor også være nyttig å måle utviklingen over tid direkte. Det vil si: å sammenligne undersøkelser av lykke på flere tidspunkt i land der inntektsnivået har endret seg. Eller: å spørre de samme enkeltmenneskene på flere tidspunkt både om deres grad av lykke og deres inntektsnivå.

I løpet av de siste 50 åra er det gjennomført et stort antall spørreundersøkelser der mennesker er spurt om sin grad av lykke, og/eller om hvilke faktorer de selv mener influerer mest på lykken. De nøyaktige spørsmålsstillingene varierer noe. I enkelte undersøkelser er folk spurt ordrett om hvor *lykkelige* de er, i noen om hvor *tilfredse* de er (med livet sitt), og i atter andre om hvorvidt eller hvor ofte de i løpet av de siste dagene har følt seg oppstemt hhv. nedtrykt, om de "har det bra" osv. I noen undersøkelser finnes to eller tre ulike formuleringer. Vi tøyer neppe ordet for langt ved å si at alle disse spørsmålene handler om lykke.

Undersøkelser med enkle spørsmål om lykke, tilfredshet og lignende er gjennomført i samtlige vestlige industriland, i mange av dem flere titalls ganger. De er også utført i mange utviklingsland, men sjelden mer enn et fåtall ganger i samme land.

Resultat fra noen av disse undersøkelsene er drøftet i psykologisk, sosiologisk og/eller økonomisk litteratur. Litteraturen er likevel ikke så omfattende som en kunne tenke seg, gitt spørsmålets betydning og det datatilfanget som faktisk eksisterer. Et forholdsvis lite antall forskere og miljøer – i første rekke amerikanske, britiske og nederlandske – står i det minste for en vesentlig del av de bidragene vi har kommet over gjennom litteratursøk. Konklusjonene deres er imidlertid nokså forskjellige. Nedenfor gjennomgås noen av synspunktene som er satt fram.

Amerikaneren Richard Easterlin (1974, 1995, 1997) har hatt stor betydning for lykkedebatten – som et viktig referansepunkt både for dem som er enige og dem som er uenige med ham. Han hevdet i 1974 – med grunnlag i et tilfang av spørreundersøkelser som var atskillig mindre enn i dag - for at det er en tydelig sammenheng mellom inntekt og lykke *innen* enkeltland, men knapt nok *mellom* land. Dette forklarte han med at *relativ* rikdom betyr mer enn absolutt rikdom. Når rike amerikanere (for eksempel) er lykkeligere enn fattige amerikanere, skyldes det at de sammenligner seg med hverandre: de rike er lykkelige over å ha det bedre enn sine fattige landsmenn, og de fattige er ulykkelige over å ha det dårligere enn andre. Mennesker i ulike land sammenligner seg derimot mindre med hverandre. En følge av "relativitetshypotesen" er at dersom både fattige og rikere amerikanere blir dobbelt så rike, så er det ingen grunn til å anta at noen blir lykkeligere. Easterlin fant da heller ingen tendens i meningsmålingsmaterialet til at amerikanerne i gjennomsnitt hadde blitt lykkeligere med åra. På 1990-tallet har Easterlin gjentatt hypotesen om at det er det relative inntektsnivået som har betydning. Han hevder dessuten at materiale også fra andre land enn USA, nå viser at vekst i inntektsnivået ikke har gitt noen økning i den gjennomsnittlige lykken over tid.

Easterlins landsmann og yrkesbror, økonomen Tibor Scitovsky (1976/1992) hevder langt på veg de samme synspunktene. Han framhever som et paradoks at rike amerikanere klart oftere enn fattige sier seg lykkelige, samtidig som økende rikdom over ikke har ført til noen økning i den gjennomsnittlige lykken. Én forklaring på dette kan være at den relative inntekten er utslagsgivende for lykken. Andre forklaringer kan være at de rike oftere har arbeid som oppleves som meningsfylt, og at det blant de rike må finnes flere som nylig har økt sin inntekt merkbart. Forandring er ifølge Scitovsky en svært vesentlig årsak til fryd.

Den britiske psykologen og lykkeforskeren Michael Argyle (1987) hevder, delvis til forskjell fra Easterlin og Scitovsky, at det finnes en samvariasjon mellom inntekt og lykke *både* på tvers av og innenfor (mange) land, men at sammenhengen i begge tilfeller er svak. I likhet med Scitovsky mener han at den samvariasjonen som finnes innenfor land, dels kan forklares ved at det er den relative rikdommen som gir utslag, og dels ved at de mer velstående har andre kjennetegn som kan forklare at de er lykkeligere. Her nevner han flere faktorer: ikke bare mer meningsfylte og utfordrende jobber, men også at de velstående oftere er lykkelig gift, oftere har nære venner og er mer aktive i fritida. Argyle mener dessuten at fordelene ved

økende inntekt er avtakende: de fattigste er mindre lykkelige enn dem med middels til høy inntekt, men økende inntekt over et visst nivå gir liten ekstra lykke.

Den britiske økonomen Andrew Oswald (1997) hevder med grunnlag i amerikanske og europeiske tidsserier at Easterlin (1974) ”tok feil, men bare så vidt”: han mener å kunne spore en *marginal* økning i den gjennomsnittlige lykken over tid både i EU og USA.

Amerikaneren Robert Lane (1993) snur Easterlins (1974) synspunkt på hodet, ved å hevde at seinere undersøkelser viser at folk i rike land er lykkeligere enn i fattige, men at det *ikke* finnes noen sterk sammenheng mellom inntekt og lykke innenfor rike land som USA. Han gjør likevel et unntak for de aller nederste delen av inntektsskalaen, dvs. at han i likhet med, og enda tydeligere enn, Argyle mener at ”utbyttet” ved økende inntekt er avtakende. Lane (1995) mener ellers at det er sterke tegn på at mennesker i den rike verden har blitt mindre lykkelige i de siste tiårene, men bygger da på andre indikasjoner enn spørreundersøkelser.

Blant dem som klarest har argumentert for at økt inntekt faktisk fører til økt lykke, så vel blant hele befolkninger som for enkeltmennesker, er det nederlandske lykkeforskingsmiljøet ved Erasmus-universitetet i Rotterdam (Veenhoven 1993, 1996; Schyns 1998). Ruut Veenhoven har særlig brukt undersøkelser som viser sterk positiv samvariasjon mellom inntekt og lykke på tvers av land, til å argumentere mot hypotesen om at det er relativ inntekt som har betydning. Økt inntekt gjør det ifølge Veenhoven mulig for mennesker å tilfredsstille behov og ønsker (ut over de mest livsviktige) som er iboende og reelle og gjør seg gjeldende på tvers av land og kulturer. Veenhoven (1993) viser at også andre objektive, samfunnsmessige vilkår har en sterk samvariasjon med lykke på tvers av land, men påpeker at mange av disse andre faktorene i seg selv samvarierer med inntektsnivået.

Tab. 1 viser noen av disse sammenhengene, målt ved korrelasjonskoeffisienten r . Denne blir nærmere forklart i neste kapittel (boks 2-1). Her skal bare nevnes at r høyst kan være lik 1, og jo høyere verdi den har, desto sterkere er samvariasjonen mellom faktorene (for eksempel inntekt og lykke). Negativ r betyr at én faktor minsker når den andre øker.

Tab. 1. Samvariasjon mellom livsvilkår og subjektiv lykke i 22 land, ca. 1980.

Kjennetegn ved nasjoner	Korrelasjon (r) med rapportert lykke i spørreundersøkelser	Rest-korrelasjon når det rettes for inntektsnivå
<i>Materiell velstand:</i>		
Inntekt per capita	+0,69*	-
Ernæringsstandard	+0,50*	-0,19
<i>Sosial likhet:</i>		
Kvinnerens likestilling	.. +0,75*	+0,64*
Off. utgifter til annet enn forsvar	+0,57*	+0,20
<i>Frihet:</i>		
Pressefrihet	+0,55*	+0,27
Politisk demokrati	+0,54*	-0,02
<i>Tilgang til kunnskap:</i>		
Utdanningsnivå	+0,82*	+0,60*
Mediebruk	+0,54*	+0,07
<i>Statistisk forklaringsgrad (kvadrert produktmoment-korrelasjonskoeffisient, R²) for nevnte faktorer til sammen</i>	+0,77	

Kilde: Veenhoven 1993:50. . Indikatorene for nasjonale kjennetegn er hentet fra flere kilder. Stjerne etter korrelasjonskoeffisientene betyr at sammenhengen er statistisk signifikant.

Dersom en fjerner den delen av samvariasjonen mellom lykke og andre nasjonale kjennetegn i tabellen som statistisk sett *kan* skyldes at disse kjennetegnene alle øker med inntekt, gjenstår altså bare to som statistisk signifikante ”forklaringer” på graden av lykke, nemlig graden av likestilling og utdanningsnivået.

Når det gjelder offentlige utgifter til velferd (en litt mer avgrenset kategori enn utgifter til annet enn forsvar) finner Veenhoven og Ouweneel (1995) for øvrig at det ikke lenger er *noen* samvariasjon med nasjonal lykke dersom enn retter for inntektsnivået. Hovedanliggendet hos Veenhoven (1993) er imidlertid å vise at det er objektive samfunnsmessige forhold av den typen som er nevnt i tabellen, og som kan oppsummeres i uttrykk som ”modernitet” eller ”utvikling”, som er bestemmende for hvor lykkelige folk forteller at de er. Han avviser at nasjonale forskjeller i rapportert lykke i vesentlig grad kan skyldes forskjeller i språk eller intervjupsykologi (altså i måten spørsmålene oppfattes på eller måten man lettest svarer på). Han argumenterer også mot at de i vesentlig grad kan skyldes forskjeller i kulturelle holdninger, som sosiale forventninger om at en skal være lykkelig eller graden av ”kynisme”.

Veenhoven (1993) berører også tidsserier, og tilstår at flere av disse ikke viser noen økning i lykke til tross for økende inntekt. Men han hevder at det har vært en viss økning i lykken over tid i flere land, samtidig som ingen viser en systematisk *nedgang* i lykken.

Veenhoven mener likevel at det er en tendens til ”fallende utbytte” – i dette tilfellet for hele nasjoner. Sammenhengen mellom BNP per innbygger og lykke er m.a.o. ikke like sterk blant verdens rike land som blant de fattigere. Dette motsies imidlertid av Schyns (1998), som hevder at sammenhengen mellom inntekt og lykke ligner mer på en rett linje enn en avflatende kurve.

Ved siden av miljøet i Rotterdam er det amerikanske miljøet omkring Ed Diener blant dem som har levert flest bidrag til den internasjonale lykkeforskningen. Diener o.fl. (1993) hevder, i likhet med Veenhoven, at det er en sammenheng mellom inntekt og lykke både innen og mellom nasjoner, og problematiserer hypotesen om at det første kan skyldes relativ rikdom, selv om han ikke avviser den kategorisk. Grunnlaget for denne problematiseringen er særlig interessant, ettersom den bygger på den eneste undersøkelsen vi har funnet der de samme menneskene er spurt om sin grad av lykke på to ulike tidspunkt, nærmere bestemt i 1975 og i 1981-84. I denne studien ble det funnet en signifikant, men svak korrelasjon mellom inntekt og lykke på hvert av de to tidspunktene. Derimot ble det ikke funnet noen sammenheng mellom endringene i folks realinntekt fra 1975 til 1981/84, og grad av lykke på sistnevnte tidspunkt. De som hadde økt sin inntekt, var ikke lykkeligere enn de som hadde gått ned. Dieners hypotese er at om relativ inntekt var viktig, så burde de som hadde "klatret" være lykkeligere enn andre – altså er hypotesen svekket. Det Diener o.fl. ikke gjør rede for, er den eventuelle sammenhengen mellom endring i inntekt og *endring i lykke* (til forskjell fra grad av lykke ved tidspunkt nr. 2). Dermed får vi ikke vite noe om hvorvidt et flertall av de enkeltmenneskene som ble merkbart rikere i løpet av dette tidsrommet, også *ble* lykkeligere – bare at de ikke *var* lykkeligere enn gjennomsnittet av intervjuobjekt ved periodens slutt. (Det eneste vi kan si, er at *om* de som ble rikere også ble lykkeligere, må de ha vært *mindre* lykkelige enn gjennomsnittet ved periodens begynnelse.)

Diener o.fl. finner for øvrig (med grunnlag i en undersøkelse blant studenter i flere land) at det er en sterkere sammenheng mellom inntektsnivå og lykke på tvers av land enn innen USA, og i likhet med Schyns finner de ingen tendens til at denne sammenhengen avtar med økende nasjonalt inntektsnivå. Diener og Diener (1995) hevder at sammenhengen mellom inntekt og subjektiv lykke på tvers av land er lineær, i motsetning til mange andre mulige mål på livskvalitet, som flater ut over et visst inntektsnivå. Seinere har imidlertid Diener og Suh (1997) problematisert koplingen mellom inntekt og lykke ut fra tidsseriedata. De går lenger enn Veenhoven ved å hevde at det er "praktisk talt ingen" samvariasjon mellom inntekt og lykke når dette måles over tid. Derfor reiser de spørsmålet om kulturelle faktorer kan være hovedforklaringen på forskjellene i subjektiv lykke nasjoner imellom.

Så langt om noen av de vurderingene av sammenhengen mellom inntekt og lykke som er gjort med grunnlag i spørreundersøkelser. Vi ser at nesten alle er enige om at det, på gitte tidspunkt, har kunnet påvises en samvariasjon innenfor enkeltland *og/eller* mellom land. Dermed opphører imidlertid enigheten. Finnes denne samvariasjonen både innen og mellom land, eller bare en av delene? Er den sterk eller svak? Gjelder den på ethvert inntektsnivå eller flater lykken ut når inntekta har nådd et visst nivå? Gjenspeiler samvariasjonen en reell sammenheng, eller skyldes den andre forhold, for eksempel kulturforskjeller mellom land, eller det at velstående enkeltmennesker også har mer interessant arbeid og sterkere sosiale nettverk?

Forskjellene i konklusjoner skyldes delvis at forskerne det gjelder har støttet seg til ulike undersøkelser eller sett av undersøkelser, delvis at de har tolket sitt materiale forskjellig.

Når det gjelder utviklingen over tid, er spennet i synspunktene mindre: fra det at en overhodet ikke kan spore noen sammenheng, til det at den er svak *og/eller* merkbare bare i enkelte land. For dem som finner en sterk og reell sammenheng mellom inntekt og lykke når nasjoner eller enkeltmennesker sammenlignes på ett og samme tidspunkt, skaper dette et paradoks som er vanskelig å forklare.

Spørreundersøkelser er ikke den eneste mulige grunnlaget for å drøfte sammenhengen mellom inntekt og lykke. En kan også bruke offentlig statistikk om forhold som med rimelighet kan antas å gjenspeile lykke eller fravær av lykke. I praksis vil det nesten alltid si det siste, fordi

menneskelige tragedier (selvmord, skilsmisser, sinnssykdom, narkotikamisbruk eller - dødsfall, alkoholisme, kriminalitet og så videre) har en langt sterkere tendens til å avføde statistikk enn menneskelig lykke. Av forfatterne som er nevnt ovenfor drøfter flere (både Scitovsky, Lane, Argyle og Oswald) også slike indikatorer for å belyse utviklingen i og/eller den sosiale fordelingen av lykke. Det samme har en rekke andre forfattere gjort, ikke minst kritikere av den økonomiske veksten i rike land, som har kunnet påpeke at flere slike indikatorer på mangelfull lykke øker - til tross for, og eventuelt på grunn av, den økonomiske veksten. I Norge har for eksempel Hareide (1991) konstruert en indeks basert på selvmord, kriminalitet og alkoholforbruk, som viser en markert forverring siden 1960-tallet.

I denne rapporten vil vi ikke gå nærmere inn på slike statistiske indikatorer. Vurdert som mål på graden av lykke eller livskvalitet *hos folk flest*, har de fleste av dem en klar svakhet: det er altfor store, men likevel små mindretall som tar sitt eget liv, blir kriminelle, narkomane eller alkoholikere. Ved sammenligninger over tid eller mellom land oppstår i tillegg store dataproblem. Mange selvmord skjules, og i forskjellig omfang i ulike land og til ulike tider. Både definisjonene av forbrytelser, statistikkføringen og påliteligheten i denne varierer sterkt mellom land. Data om rusmisbruk mangler i mange land og har store svakheter i andre. Psykiatriske diagnoser skifter, og sannsynligheten for at en sinnslidende skal komme i kontakt med lege varierer sterkt.

En betydelig andel av befolkningen i de fleste rike land opplever i vår tid minst én skilsmisse, og statistikken om dette er nokså pålitelig: men det kan diskuteres om utviklingen over tid og forskjeller mellom land forteller noe om graden av lykke – i dette tilfellet ekteskapelig lykke – eller om de snarere forteller noe om den sosiale aksepten for skilsmisser.

Lane (1995) legger vekt på et annet forhold som berører en forholdsvis stor andel av befolkningen, og er nokså klart knyttet til manglende lykke, nemlig forekomsten av *depresjoner* (i motsetning til mer alvorlige sinnslidelser). Han refererer til flere undersøkelser som taler for at depresjoner blant voksne og/eller blant barn blir stadig vanligere i den rike verden. En forsvarlig drøfting av dette materialet tør imidlertid kreve en psykologisk og/eller psykiatrisk sakkunnskap som denne forfatteren ikke har. Spørsmålet om hyppigheten av depresjoner blir derfor heller ikke tatt opp i denne rapporten.

Vår hovedproblemstilling kan dermed presiseres slik: Taler de svarene mennesker gir i spørreundersøkelser, for at det er en sammenheng mellom økende inntekt og økende lykke?

Gitt at minst noen undersøkelser indikerer en samvariasjon, vil vi videre forsøke å besvare følgende underproblemstillinger:

- Gjelder samvariasjonen på alle inntektsnivå, eller finnes det en tendens til at ”lykkeutbyttet” ved økende inntekt avtar, eventuelt forsvinner over et visst inntektsnivå?
- Gjelder den samvariasjonen spesifikt i Norge og/eller våre nærmeste naboland?
- Er det sannsynlig at den samvariasjonen som måtte finnes, kan bero på skinnsammenhenger, dvs. at enkeltmenneskers og/eller nasjoners inntektsnivå samvarierer med andre faktorer som påvirker lykken i større grad enn selve inntekta?

2. Metode og gang i denne rapporten

Flere forfattere har, som vi har sett, tidligere drøftet de problemstillingene vi skal ta opp i denne rapporten. Spørsmålet er derfor hvordan vi kan nærme oss mer velfunderte svar enn dem som tidligere er gitt.

Det mulige svaret er dels at vi kan bygge vårt fundament bredere og høyere. De fleste av kildene vi har referert, bygger sine konklusjoner på én eller et fåtall undersøkelser: Ruut Veenhoven er med klar margin den som trekker inn flest. Den samme Veenhoven og hans medarbeidere ved Erasmus-universitetet er en viktig årsak til at vi kan bygge fundamentet *bredere*. De har nemlig nedlagt et stort arbeid i å samle inn og å sammenstille resultatene fra flest mulig av de spørreundersøkelsene om lykke som noensinne er gjennomført noe sted i verden i en "World Database of Happiness". Data fra flere hundre undersøkelser fram til 1992 er samlet i Veenhoven 1993 og 1994, og materiale fra en del seinere undersøkelser er tilgjengelig fra nettstedet <http://www.eur.nl/fsw/research/happiness/index.htm>.

For å supplere dette materialet er det gjennomført egne søk i litteratur og på Internett, og Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste har bidratt med søk etter undersøkelser om lykke eller trivsel som er utført i Norge.

Når vi kan bygge fundamentet *høyere* enn forfattere som har skrevet tidligere, skyldes det ganske enkelt at vi skriver 1999, og at det stadig utføres nye spørreundersøkelser. Det er derfor mulig å bygge på flere resultat og lengre tidsserier enn det har vært tidligere.

Med bredde i tilnærmingen menes her for det første at vi vil trekke inn alle de hovedtypene av undersøkelser og sammenligninger som ble drøftet i kap. 1, nemlig:

- internasjonale undersøkelser som gjør det mulig å sammenligne graden av lykke eller tilfredshet med livet i land med ulikt inntektsnivå.
- undersøkelser der respondentene er spurt om egen inntekt, og som dermed gjør det mulig å se hvordan lykken eller tilfredshet innen enkeltland varierer med inntektsnivå.
- tidsserier – dvs. tilfeller der like eller tilnærmet like spørsmål er stilt en rekke ganger i samme land.
- undersøkelser der mennesker er spurt om hva de selv mener bidrar til å gjøre dem lykkelige/tilfredse.

Vi regner altså med undersøkelser der det spørres etter "tilfredshet med livet" eller lignende uttrykk i tillegg til dem der selve ordet "lykke" brukes. Lykke og tilfredshet er selvfølgelig beslektede, og det er en høy grad av samvariasjon i svarene fra undersøkelser der folk er spurt om begge delene på én gang. Noen vil imidlertid tolke "tilfredshet" som en mer varig tilstand, og svar på spørsmål om dette mer som resultat av *vurderinger*, mens "lykke" kan tolkes mer som en *stemning* (som nok vil være oftere til stede hos tilfredse enn hos utilfredse mennesker). Ved siden av disse to typene av spørsmål, inneholder noen undersøkelser som før nevnt også spørsmål om hvor ofte folk i løpet av (de) siste dag(ene) har følt seg oppstemt eller nedtrykt, og der svarene kan regnes om til en "affektbalanse" (oftere oppstemt enn nedtrykt betyr positiv balanse og omvendt). Svarene kan m.a.o. reflektere enda mer kortvarige stemninger enn ved spørsmål om lykke. Vi kommer bare unntaksvis å referere til slike spørsmål.

Samtidig vil vi legge vekt på bredde i en annen betydning, dvs. at vi – spesielt med hensyn på de tre første punktene ovenfor - vil presentere resultat fra *alle* de mer utsagnskraftige undersøkelsene og tidsseriene vi har kommet over.

Når det gjelder internasjonale sammenligninger, vil det si alle undersøkelser der det på én gang er stilt spørsmål til representative utvalg av befolkningen i mer enn fem land om deres grad av lykke eller tilfredshet med livet. Det dreier seg om åtte enkeltstående undersøkelser fra 1948 og fram til i dag, pluss én undersøkelse som gjentas årlig i alle EU-land. I tillegg til disse er det gjennomført enkelte undersøkelser spesifikt blant elever eller studenter i flere land. Vi går ikke inn på disse, fordi det neppe kan trekkes slutninger fra graden av tilfredshet eller lykke hos studenter eller elever i videregående skoler til befolkningen som helhet. Blant annet er disse mer privilegerte grupper i noen land enn i andre (både i den betydningen at det å ha oppnådd skoleplass i seg selv kan representere et privilegium, og at det sosiale rekrutteringsgrunnlaget er skeivere i noen land enn i andre.)

Når det gjelder korrelasjoner mellom inntekt og lykke innen land, gjengir Veenhoven (1994) 143 referanser til slike analyser, basert på nesten like mange undersøkelser. Vi vil se nærmere på dette materialet, og dessuten på nyere undersøkelser fra Norge og Danmark.

Når det gjelder tidsserier, finnes det to land og en region der likelydende eller nesten likelydende spørsmål om lykke eller tilfredshet med livet er stilt i de fleste år gjennom en periode på flere tiår. Det gjelder USA, Japan og EU. Vi vil se nærmere på hver av disse tidsseriene. I tillegg vil vi se på utviklingen over tid i andre i-land og enkelte utviklingsland, selv om denne bare kan belegges med mer spredte data. Siden spørsmålsformuleringene og svaralternativene ikke har vært *nøyaktig* like i alle år, er vi avhengige av å omforme resultatene for å gjøre dem sammenlignbare. Dette blir gjort ved hjelp av en metodikk utviklet ved World Database of Happiness (se boks 2-1) som innebærer at den gjennomsnittlige graden av lykke eller tilfredshet uttrykkes ved et enkelt tall. Metoden har den tilleggsfordelen at den forenkler datapresentasjonen vesentlig (i stedet for en rekke tall, som viser fordelingen på tre, fire eller flere svaralternativ, får en altså ett per undersøkelse) og blir derfor også brukt når vi sammenligner resultatene av samtidige undersøkelser fra flere land.

Den reinte statistiske analysen av samvariasjon mellom inntekt og lykke innebærer bruk av korrelasjonskoeffisienter og statistiske forklaringsgrader. For lesere som ikke på forhånd er kjent med disse begrepene, vises det til boks 2-2.

Drøftingen av mulige *årsaker* til den samvariasjonen som vi – fra litteraturen – allerede vet framkommer i noen undersøkelser, skal her utstå til vi har fått bredden av empiri på bordet. Det vil si at vi velger en delvis induktiv metode. Vi vil først se i hvilken grad de ulike typene av undersøkelser og sammenligninger (mellom land, innen land, over tid) understøtter eller motsier hverandre, om det er andre fellestrekk (for eksempel tidsavsnitt eller utvalg av land) ved de undersøkelsene som viser hhv. ikke viser samvariasjon, om det er land som systematisk skårer høyt/lavt på lykke, m.v. Slike forhold kan tenkes å sette oss på sporet av eventuelle skinnsammenhenger. Vi vil også spørre om undersøkelser der folk selv er spurt om hva som er viktig for lykken, kan avdekke andre faktorer som kan tenkes å samvariere både med lykke og inntekt.

Ved drøftingen tar vi likevel med oss de mest sentrale hypotesene som allerede er framsatt i litteraturen. Det er blant annet foreslått at variasjoner i lykke *innen* land kan henge sammen med relativt inntektsnivå, med jobbtildfredshet eller med sosiale nettverk (som skulle være sterkere hos de velstående) og at variasjoner *mellom* land kan henge sammen med kulturelt betingede livsholdninger, med graden av frihet og/eller likhet i samfunnet.

Veenhoven (1993) bygger ikke bare på et mer omfattende undersøkelsesmateriale enn noen av de andre forfatterne vi har referert. Han gjennomgår også systematisk, og søker å imøtegå, mange av argumentene *mot* at det skulle finnes en sammenheng mellom inntekt og lykke – spesielt mellom land. Han arbeid vil derfor danne et sentralt referansepunkt for drøftingen. Vi

vil både vurdere om det empiriske materialet fortsatt understøtter hans argumenter, og om det peker mot mulige skinnsammenhenger som han *ikke* tar opp.

Boks 2-1

Sammenligning av resultat fra undersøkelser med ulike spørsmålsstillinger

I spørreundersøkelser om lykke eller tilfredshet med livet kan både selve spørsmålsstillingen og svaralternativene variere. I noen undersøkelser har folk blitt bedt om å rangere sin grad av lykke på en tallskala, for eksempel et sted mellom 0 (totalt ulykkelig) og 10 (så lykkelig som det går an å bli). En slik skala gjør det lett å sammenligne resultatene for ulike land, ulike inntektsgrupper eller på ulike tidspunkt, og å bearbeide disse statistisk. Når hvert svar består av et tall, kan den gjennomsnittlige graden av lykke for landet, året, eller gruppa det gjelder beregnes som middelveiden av alle svarene. Ikke alle undersøkelser der det er bedt om kvantitative svar, bruker samme skala (den kan for eksempel være 1-10 eller 1-5 i stedet for 0-10). Da er det likevel en enkel operasjon å regne om svarene til en felles skala: 3 på en skala fra 1-5 tilsvarer for eksempel 5 på en skala fra 0-10.

I de fleste undersøkelsene er svaralternativene imidlertid verbale og ikke numeriske. Da kan både *antall* svaralternativ og *formuleringen* av alternativene variere. I de fleste undersøkelsene som er gjennomført, ligger antallet mulige svar mellom tre og fem. Et eksempel på tre svaralternativ kan være ”svært lykkelig”, ”ganske lykkelig” eller ”ikke særlig lykkelig”. Det letter altså sammenligninger og beregninger og også resultatene fra slike undersøkelser, kan regnes om til tall. Om vi vil bruke en skala fra 0-10, kunne det i dette tilfellet synes greit å si at ”svært lykkelig” =10, ”ganske lykkelig” =5 og ”ikke særlig lykkelig” =0. I så fall ville den gjennomsnittlige graden av lykke i et land der 40 % var ”svært lykkelige”, 40 % ”ganske lykkelige” og 20 % ”ikke særlig lykkelige” bli $0,4 \times 10 + 0,4 \times 5 + 0,2 \times 0 = 6,0$.

Men i en annen undersøkelse kunne alternativene tenkes å være ”svært lykkelig”, ”noenlunde lykkelig” og ”ikke lykkelig i det hele tatt”. I denne undersøkelsen ville trolig flere velge det første og færre det siste alternativet, fordi det er nyanseforskjeller mellom ”ganske” og ”noenlunde” og mellom ”ikke særlig” og ”ikke i det hele tatt”. Sammenligninger mellom de to undersøkelsene ville bli villedende, om svaralternativene ble regnet om på samme måte. Når et verbalt svar skal regnes om til et tall på en skala, må det derfor tas hensyn både til antall svaralternativ som forekommer, til formuleringen av det aktuelle svaralternativet, og til formuleringen av de andre mulige svaralternativene.

Ved World Database of Happiness er det lagt ned et stort arbeid i å vurdere hvordan de ulike settene med verbale svaralternativ som forekommer i internasjonale undersøkelser om lykke og tilfredshet, bør poengsettes på en skala fra 0-10 for at resultatene skal bli mest mulig sammenlignbare. Resultater for noen av de vanligste settene med svaralternativ er vist i vedlegg.

I denne rapporten blir gjennomsnittlige grader av lykke eller tilfredshet for land, år eller inntektsgrupper gjennomgående gjengitt som tall på World Database of Happiness' 0-10-skala. Et flertall av disse resultatene er hentet fra denne databasen (enten elektronisk eller via Veenhoven 1993). Resultat fra undersøkelser som ikke finnes i World Database of Happiness, er omregnet til samme skala av forfatteren, ved hjelp av deres poengsystem. Poengnøklene for alle de typene av undersøkelser der forfatteren har utført egne omregninger, inngår blant eksemplene i vedlegget.

*Boks 2-2***Analyse av samvariasjon**

I denne rapporten undersøker vi hvorvidt ett forhold (inntekt) påvirker et annet (lykke). Et viktig hjelpemiddel til dette er statistisk analyse av samvariasjonen eller *korrelasjonen* mellom de to størrelsene.

Har vi kvantitative data både om inntektsnivået og om graden av lykke i flere land, eller blant ulike grupper i samme land, kan vi få et inntrykk av den eventuelle samvariasjonen ved å plote landa eller gruppene i et diagram, der posisjonen langs x-aksen svarer til inntektsnivået og posisjonen langs y-aksen til graden av lykke. Dersom det er en tendens til at land som ligger langt til høyre på x-aksen også ligger høyt på y-aksen og omvendt, dvs. at de i større eller mindre grad samler seg omkring en stigende diagonal, øyner vi en positiv samvariasjon. Faller lykken med økende inntekt, har vi en negativ samvariasjon.

Graden av samvariasjon kan beregnes matematisk. Dels kan vi regne ut hvilken linje som er best tilpasset punktene, dvs. som medfører at summen av kvadratene av punktenes avstand fra linjen blir minst. Denne kalles *regresjonslinjen*. Stiger den bratt, betyr det at rike land (eller mennesker) tenderer til å være mye lykkeligere enn fattige; stiger den svakt, tenderer de bare til å være litt lykkeligere. Det kan også være at samvariasjonen er sterk på lave inntektsnivå men flater ut på høye. I så fall vil en krum (geometrisk) regresjonslinje være bedre tilpasset dataene enn en rett linje.

En sak er hvilken helling eller form regresjonslinjen får; noe annet er hvordan punktene sprer seg omkring den. Ligger de som perler på en snor – dvs. at (for eksempel) innbyggerne i hvert land nesten konsekvent er lykkeligere enn i land som er fattigere, og mindre lykkelige enn i land som er rikere, og det slik at en enhet ekstra inntekt stort sett medfører en enhet ekstra lykke, er samvariasjonen sterk. Sprer de seg vidt utover, slik at *noen* er svært lykkelige til tross for lav inntekt og motsatt, men likevel slik at en tendens kan anes, er den svak.

Korrelasjonskoeffisienten (r) er et matematisk uttrykk for hvor sterk samvariasjonen er. Den kan anta verdier fra -1 til $+1$. Er den $+1$, er samvariasjonen ”perfekt”: alle land (i dette tilfellet) vil plassere seg nøyaktig på én linje. Er den 0 , finnes ingen samvariasjon i det hele tatt. Er den -1 , vil landa igjen plassere seg på én linje, men da (i dette tilfellet) slik at de rikeste systematisk er *minst* lykkelige.

Selv om korrelasjonskoeffisienten er klart positiv eller negativ, kan det være stor sannsynlighet for at dette er et utslag av tilfeldigheter. Jo færre data (land, grupper, mennesker) som inngår i analysen, jo større er sjansen for tilfeldige utslag. Sannsynligheten for dette er det mulig å undersøke, for eksempel ved hjelp av en såkalt T-test. Den viser hvor sannsynlig det er at man ved i blinde å plukke ut det aktuelle antallet land (e.a.) fra en gruppe der det overhodet *ikke* var noen samvariasjon mellom faktorene (her: inntekt og lykke), allikevel ville sitte med et utvalg der en samvariasjon av den målte styrken opptrådte. Dersom sannsynligheten for dette er mer enn 5 %, regnes resultatet vanligvis ikke som statistisk signifikant (mer presist: ikke signifikant på 5 %-nivå). Sjansen for at samvariasjonen er reint tilfeldig er så stor at det er liten grunn til å søke videre etter mulige årsaker.

Kvadratet av korrelasjonskoeffisienten (r^2) kalles den statistiske *forklaringsgraden*. Det innebærer at variasjonen i den ene variabelen (inntekt) i reint statistisk forstand *kan* forklare en så stor andel av variasjonen i den andre (lykke). Er $r = 0,8$, blir forklaringsgraden $0,64$, eller 64 %. Er r derimot $0,2$, blir r^2 bare $0,04$ eller 4 %; r må m.a.o. være høy for at vi skal kunne tenke oss at inntekta har *vesentlig* betydning for graden av lykke.

Det står: "vi skal kunne tenke oss", fordi en gitt statistisk forklaringsgrad ikke uten videre betyr at inntekta virkelig forklarer en så stor del av variasjonen i lykke. *Samvariasjon* er ikke det samme som (årsaks)*sammenheng*. Det kan være tale om skinnsammenhenger. For eksempel kan det tenkes at verdens rike land i gjennomsnitt har et mer behagelig klima enn de fattige, og at det er været, ikke rikdommen, som medfører at innbyggerne er lykkeligere. Slikt går det ikke an å avsløre gjennom enkel korrelasjonsanalyse. Dersom vi er i stand til å kvantifisere klimaets behagelighet, kan det derimot være mulig å gjennomføre en *partiell* regresjons- eller korrelasjonsanalyse. Da kan vi finne ut om det "blir noe igjen" av samvariasjonen mellom inntekt og lykke når vi kontrollerer for klimaet. Noen eksempel på resultat av slike analyser blir omtalt i kap. 5 og 6.

3. Er folk i rike land lykkeligere enn i fattige land?

Siden 1948 er det gjennomført minst åtte undersøkelser - og én lengre serie med undersøkelser - der representative utvalg av befolkningen i fem eller flere land er spurt på (tilnærmet) samme tidspunkt om sin grad av lykke og/eller tilfredshet med livet.

Undersøkelsene det gjelder er, etter årstall:

1948: UNESCO-undersøkelse av "Tensions Affecting International Understanding"

1960: "World Survey", gjennomført av den amerikanske forskeren Henry Cantril

1965: Gallup World Survey

1975: Kettering/Gallup Survey (sponset av Charles F. Kettering Foundation)

1980: 13-Country Value Survey (utført for Leisure Development Centre, Japan)

1981: World Values Study I (internasjonalt samarbeidsprosjekt med sekretariat ved Universitetet i Tilburg, Nederland)

1990: World Values Study II

1996: World Values Study III

1973-98: Eurobarometer (offisiell undersøkelse for EU-kommisjonen, 1-2 ganger årlig).

Nedenfor gjennomgår resultatene fra hver av disse undersøkelsene. Vi skal se på hvordan landene som var med, rangerte seg etter lykke og/eller tilfredshet, og på hvordan disse faktorene samvarierte med landenes inntekt per innbygger.inntekt per innbygger blir målt som reell inntekt, dvs. ut fra statistikk der landenes valuta er verdsatt etter kjøpekraftspariteter (PPP) snarere enn vekslingskurser. Unntak er undersøkelsen fra 1960, der vi ikke har PPP-tall å gå ut fra og derfor bygger på "vanlige" BNP-tall (basert på vekslingskurser). Når det gjelder undersøkelsene fra 1948 og 1965, blir det ikke utført korrelasjonsberegninger. Den fra 1948 omfatter bare ni land, og er foretatt på et tidspunkt da BNP-tall var enda mer mangelfulle enn i dag. For undersøkelsen fra 1965 har vi ikke funnet fullstendige data, bare oppgaver for seks land.

Spørsmålsstillingene som refereres er forfatterens egne oversettelser av de engelske versjonene.

3.1. UNESCO-studien (1948)

Spørsmålsstillingen i denne undersøkelsen var: Hvor tilfreds er du med livet ditt for tida: svært tilfreds, nokså tilfreds, utilfreds eller vet ikke?

Omregnet til skalaen fra 0-10, var den gjennomsnittlige tilfredsheten i ni land slik:

Norge	7,07
Australia	6,68
USA	6,26
Storbritannia	5,89
Nederland	5,74
Tyskland (vestmaktenes soner)	5,19
Italia	5,16
Mexico	4,94
Frankrike	4,35

Kilde: Veenhoven 1993:172.

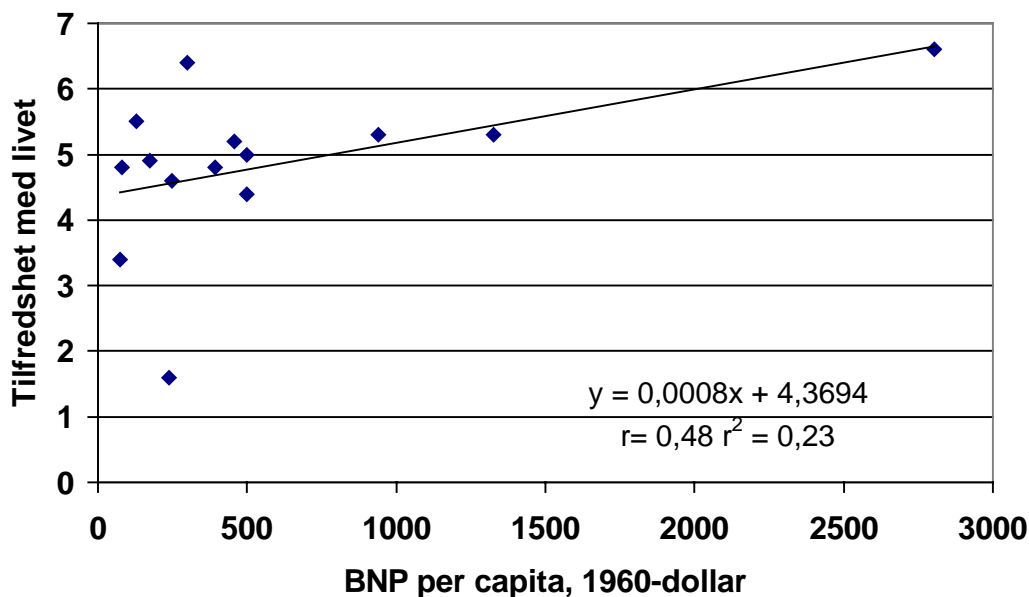
Dersom det her er noen samvariasjon mellom tilfredshet og inntekt, har den vært svak og lite systematisk. Av landene i tabellen er det ingen tvil om at USA på dette tidspunktet hadde den klart høyeste levestandarden, etterfulgt av Australia. De to plasserer seg også høyt. Men de forbigås klart av Norge, som på dette tidspunktet hadde en BNP per innbygger som var under halvparten av USAs. Nest nederst finner vi det eneste "utviklingslandet" i undersøkelsen, men dette er på et tidspunkt da forskjellen i levestandard mellom Mexico og det krigsherjede Europa var betydelig mindre enn i dag. Frankrikes klare jumboplass kan heller ikke forklares ved forskjell i levestandard vis-a-vis de andre vest-europeiske landa.

3.2. Cantril-undersøkelsen (1960)

Denne undersøkelsen omfattet 14 land, herav flest utviklingsland. Respondentene ble bedt om å plassere sin nåværende situasjon på en stige med 11 trinn, der det øverste trinnet (10) representerte det best tenkelige livet og det nederste (0) representerte det verst tenkelige.

Etter gjennomsnittlig stigeplassing rangerte landene seg slik fra øverst til nederst: USA 6,6, Cuba 6,4, Egypt 5,5, Israel 5,3, Vest-Tyskland 5,3, Japan 5,2, Jugoslavia 5,0, Filippinene 4,9, Panama 4,8, Nigeria 4,8, Brasil 4,6, Polen 4,4, India 3,4, Den dominikanske republikk 1,6.

Fig. 1. Inntekt og tilfredshet med livet. Cantril-undersøkelsen 1965.

Kilder: Tilfredshet etter Veenhoven 1993:216 f; BNP etter UN 1977. Kilden oppgir ikke BNP-tall for Cuba, Polen eller Jugoslavia. De "sosialistiske" landa brukte på denne tida et annet nasjonalregnskapssystem og vesklingskursene for deres valutaer kunne dessuten være urealistiske. BNP er derfor gjetet til 300 dollar per capita for Cuba (som omtrent svarer til gjennomsnittet for de øvrige latinamerikanske landa som er representert) og til 500 dollar for Polen og Jugoslavia (knappt 40 % av nivået i Vest-Tyskland).

Samvariasjonen mellom svarene og landenes BNP per capita (NB ikke kjøpekraftkorrigert) er vist i fig. 1. Den er moderat: inntektsforskjellene "forklarer" statistisk sett 23 % av forskjellen i tilfredshet. Dette resultatet styres imidlertid i høy grad av et enkelt land, nemlig USA, med over dobbelt så høy BNP per capita som noen av de andre. Resultatet er så vidt signifikant på 5 % -nivå. Uten USA reduseres forklaringsgraden til 8 % og er ikke signifikant.

3.3. Gallup World Survey, 1965

Her ble respondentene bedt om å svare på følgende spørsmål: Alt tatt i betraktning, hvor lykkelig vil du si at du er: svært lykkelig, noenlunde lykkelig eller ikke særlig lykkelig?”

Veenhoven (1993) gjengir bare resultat fra seks land. Omformet til en 0-10 skala blir den gjennomsnittlige graden av lykke slik: Storbritannia 7,88, Malaysia 6,56, Thailand 6,53, Filippinene 6,50, Frankrike 6,32, Italia 5,86. Blant de nevnte landa (hvorav de asiatiske i 1965 var langt fattigere enn nå) er det ingen klar sammenheng mellom inntekt og lykke.

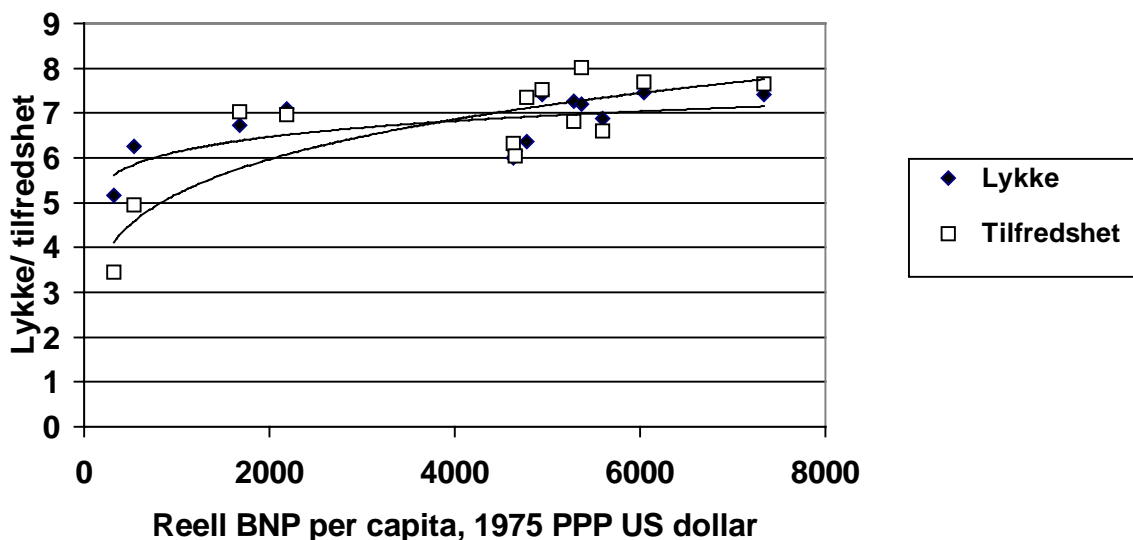
3.4. Kettering/Gallup-undersøkelsen, 1975

I denne undersøkelsen ble respondentene stilt samme spørsmål om lykke som i den foregående, og dessuten bedt om å rangere sin tilfredshet med livet på en skala fra 0 til 10 (jfr. Cantril-undersøkelsen). Undersøkelsen var lagt opp som en sammenligning av verdensdeler snarere enn enkeltland, men resultat for noen land (de med minst 300 respondenter) og noen mindre regioner (som Benelux og Norden) er trukket ut av materialet. Her presenteres disse nedbrutte resultatene, noe som også innebærer at regioner der noen land er trukket ut enkeltvis (for eksempel Latin-Amerika og Øst-Asia) ikke kommer med som helhet. Afrika (S for Sahara) kommer derimot med som én region.

Spredningen mellom land og regioner er noe større på spørsmålet om tilfredshet enn på det om lykke. Etter tilfredshet rangerte de seg slik: Norden 8,01, Australia 7,91, Canada 7,7, USA 7,65, Storbritannia 7,53, Vest-Tyskland 7,36, Brasil 7,03, Mexico 6,97, Benelux 6,82, Frankrike 6,61, Italia 6,33, Japan 6,05, Afrika 4,95, India 3,45.

Etter lykke var rangeringen: Canada 7,46, Storbritannia 7,41, USA 7,41, Australia 7,40, Benelux 7,26, Norden 7,20, Mexico 7,09, Frankrike 6,88, Brasil 6,73, Vest-Tyskland 6,37, Afrika 6,26, Japan 6,16, Italia 6,00, India 5,17.

Fig. 2. Samvariasjon mellom inntekt, tilfredshet og lykke. Gallup 1975.

Kilder: Lykke og tilfredshet: Veenhoven 1993: 142f. og 216f.. BNP per capita: For OECD-land er disse hentet fra OECD 1998. Tall for Benelux og Norden er beregnet ved å veie sammen kjøpekraftkorrigert BNP per innbygger for de enkelte landa etter deres folketall. Direkte kjøpekraftskorrigerede BNP-anslag for 1975 er ikke funnet for ikke-OECD land (dvs. India, Brasil og Afrika). For disse landa er verdiene derfor anslått ut fra oppgaver for 1970 og 1980 i "Handbook of International Economic Statistics (1997)" på internett-stedet <http://wn.bilkent.edu.tr/prv/ftp/web-mirrors2/www.ocdi.gov/cia/publications/hies97/c/tab7.htm> Dette er gjort ved å beregne det geometriske gjennomsnittet av 1970- og 1980-tallene og dele på landets befolkning i 1975. For hele Afrika S for Sahara er det antatt samme forhold mellom BNP etter vekslingskurs i 1975 (ifølge UN National Accounts Statistics) og PPP-korrigert BNP som gjelder for Nigeria (det største av landa som inngikk i Gallup-undersøkelsen) ifølge CIA-kilden. CIA-kilden oppgir verdier i 1996-dollar: disse er regnet om til 1975-dollar ved å dele på 2,68, som tilsvarer svekkelsen i dollarens innenlandske kjøpekraft ifølge OECD.

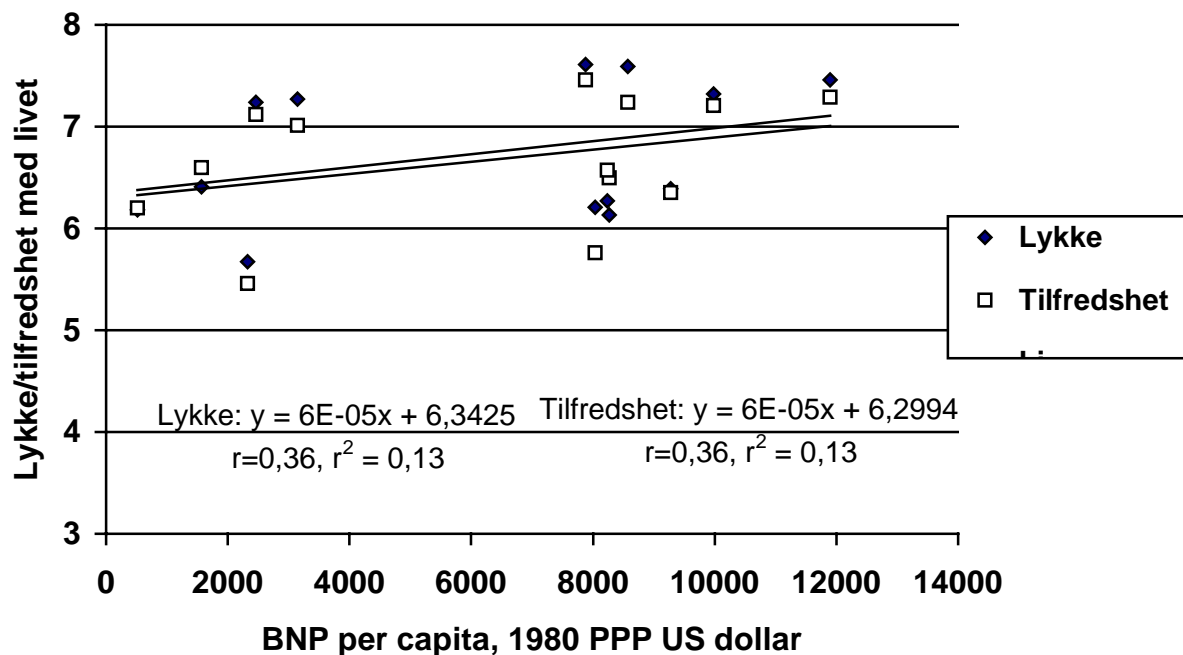
Samvariasjonen med inntekt både for tilfredshet og lykke er vist i fig. 2. Her oppnås den beste tilpasningen til dataene, både for tilfredshet og lykke, ved geometriske regresjonslinjer, som viser at samvariasjonen avtar med økende inntekt (i tråd med hypotesen om avtakende utbytte). Forklaringsgraden er imidlertid høy – ved *lineær* regresjon oppnås $r^2 = 0,42$ for lykke og $r^2 = 0,54$ for tilfredshet, dvs. at inntektsnivået statistisk sett kan forklare hhv. 42 % og 54 % av variasjonen.

3.5. 13-Country Value Survey, 1979-80

I denne undersøkelsen ble respondentene bedt om å velge mellom fem alternativ som svar på spørsmålet "Hvordan føler du deg slik du lever for tida?": svært lykkelig, noenlunde lykkelig, verken lykkelig eller ulykkelig, noe ulykkelig, svært ulykkelig. De ble også bedt om å velge mellom fem svar på spørsmålet: "Alt i alt, hvor tilfreds er du med det livet du nå lever?": svært tilfreds, noenlunde tilfreds, verken tilfreds eller utilfreds, noe utilfreds, svært utilfreds.

I denne undersøkelsen var det gjennomgående små avvik mellom svarfordelingene på de to spørsmålene. Etter lykke rangerte landa seg slik (poeng for tilfredshet i parentes): Storbritannia 7,61 (7,46), Australia 7,59 (7,24), USA 7,46 (7,29), Canada 7,32 (7,21), Brasil 7,27 (7,01), Singapore 7,24 (7,12), Filippinene 6,41 (6,60), Frankrike 6,39 (6,35), Tyskland 6,27 (6,57), Japan 6,21 (5,76), India 6,18 (6,20), Italia 6,13 (6,50), Sør-Korea 5,67 (5,46).

Fig. 3. Samvariasjon mellom inntekt, tilfredshet og lykke.
13-Country Value Survey, 1979-80.

Kilder: Lykke og tilfredshet: Veenhoven 1993:162 f. og 194 f. Kjøpekraftkorrigert BNP per capita: For OECD-land, OECD 1998. For andre land (India, Filippinene, Singapore, Brasil): "Handbook of International Economic Statistics (1997) på <http://wn.bilkent.edu.tr/prv/ftp/web-mirrors2/www.ocdi.gov/cia/publications/hies97/c/tab7.htm> (aggregattall i 1996-dollar omregnet til per capita-tall i 1980-dollar ved å dele på landenes folketall i 1980 og på 1,80, en faktor som representerer svekkelsen i dollarens innenlandske kjøpekraft fra 1980-96).

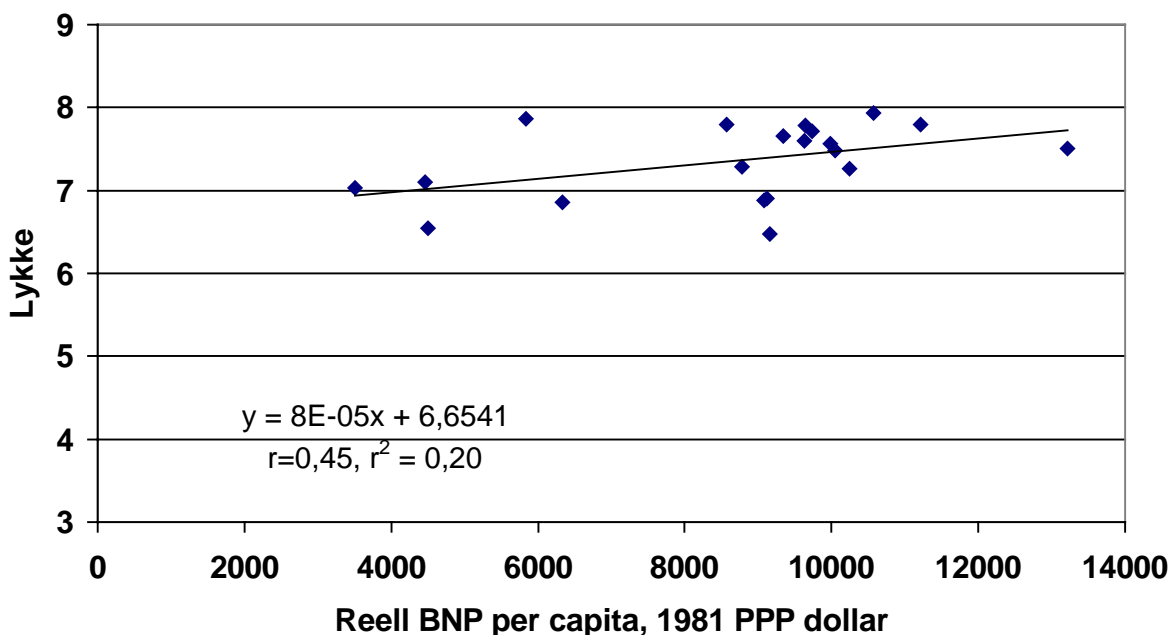
Samvariasjonen mellom inntekt og så vel lykke som tilfredshet er her heller usystematisk. I begge tilfeller er den likevel positiv, og den beste tilpasningen til dataene oppnås ved lineær regresjon, dvs. at det ikke kan spores noen tendens til "avtakende utbytte". Tilfeldigvis er hellingen på regresjonslinjene og forklaringsgraden (13%) nøyaktig lik for lykke og for tilfredshet med livet. Sammenhengene er ikke statistisk signifikante.

3.6. World Values Study I, 1981-82

I denne undersøkelsen – egentlig en samordnet rekke med nasjonale undersøkelser - ble respondentene bedt om å svare på følgende spørsmål: Er livet ditt i øyeblikket svært lykkelig, nokså lykkelig, nokså ulykkelig eller svært ulykkelig?

Det ble også stilt spørsmål om tilfredshet med livet, men svarfordelinger på dette spørsmålet mangler for enkelte land i kilden vår. Vi velger derfor bare å presentere resultat for spørsmålet om lykke.

På dette rangerte landa seg som følger: Island 7,94, Irland 7,87, Storbritannia 7,80, Canada 7,79, Australia 7,78, Danmark 7,71, Nederland 7,66, Belgia 7,60, Sverige 7,56, USA 7,51, Norge 7,48, Frankrike 7,26, Finland 7,10, Mexico 7,10, Sør-Afrika 7,03, Tyskland 6,90, Japan 6,88, Spania 6,86, Ungarn 6,55, Italia 6,48.

Fig. 4. Samvariasjon mellom inntekt og lykke. World Values Study I, 1981.

Kilde: Lykke: Veenhoven 1993: 156 f. BNP per capita: OECD-land: OECD 1998. Sør-Afrika er det eneste ikke-OECD-landet som er med i undersøkelsen, ved siden av Ungarn som har blitt medlem seinere, men der OECD ikke har beregnet PPP-baserte BNP-tall lenger tilbake enn til 1990. For disse landa er det gjort egne anslag, hhv. 3500 dollar for Sør-Afrika og 4500 dollar for Ungarn.

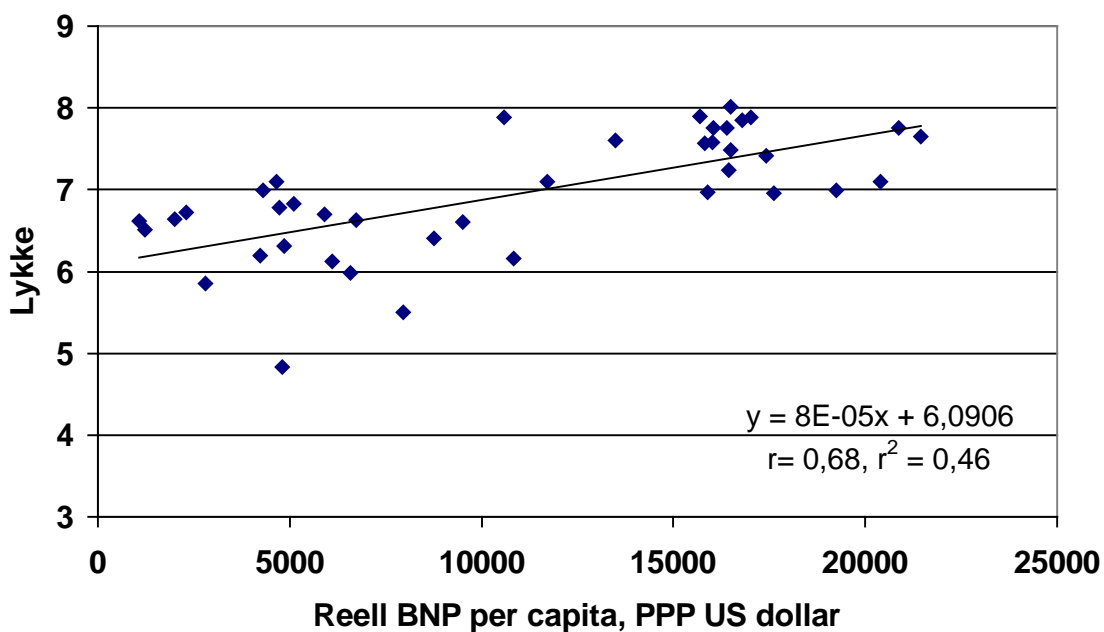
Samvariasjonen mellom inntektsnivå og lykke er vist i fig. 4. Som i den forrige undersøkelsen er den moderat, men denne gangen statistisk signifikant på 5 %-nivå. Den beskrives best av en rett linje (vi ser ingen klar tendens til avtakende utbytte). Det bør bemerkes at ingen av verdens aller fattigste land var med i denne undersøkelsen (og bare ett, nemlig India, i den foregående). Dette styrker på den ene sida hypotesen om at det finnes en viss sammenheng mellom inntektsnivå og lykke også blant land med middels-til-høy inntekt, men det kan ikke utelukkes at kurvene hadde fått en annen form om flere fattige land var med.

3.7. World Values Study II, 1990-93

Den andre runden med undersøkelser i "World Values"-serien omfattet dobbelt så mange land som den første. Her ble det stilt samme spørsmål om lykke og tilfredshet med livet som i den foregående. Spørsmålet om tilfredshet lød: "Alt tatt i betraktning, hvor tilfreds eller utilfreds er du med livet ditt for tida?". Respondentene skulle svare ved å rangere seg på en skala fra 1 (utilfreds) til 10 (tilfreds).

Når det gjelder spørsmålet om *lykke*, rangerte landa seg slik: Island 8,01, Sverige 7,89, Nederland 7,89, Irland 7,88, Danmark 7,85, Sveits 7,77, Australia ca. 7,76, Belgia 7,76, USA 7,65, New Zealand ca. 7,60, Norge 7,58, Storbritannia 7,57, Østerrike 7,48, Frankrike 7,42, Finland 7,24, Vest-Tyskland 7,10, Tyrkia 7,10, Spania 7,10, Canada 6,99, Argentina 6,99, Italia 6,97, Japan 6,96, Chile 6,83, Brasil 6,78, Filippinene 6,72, Kina 6,64, Sør-Korea 6,63, India 6,62, Nigeria 6,51, DDR 6,49, Portugal 6,41, Sør-Afrika 6,31, Polen 6,19, Israel 6,16, Ungarn 6,12, Tsjekkoslovakia 5,58, Romania 5,85, Russland 5,50, Bulgaria 4,83. (Verdier for Australia og New Zealand ble ikke funnet i World Database of Happiness. De er lest av fra en figur hos Schyns (1998) der Australia synes å ligge likt med Belgia og New Zealand plasserer seg mellom Norge og Østerrike).

Fig. 5. Samvariasjon mellom inntekt og lykke. World Values Study II, 1990.

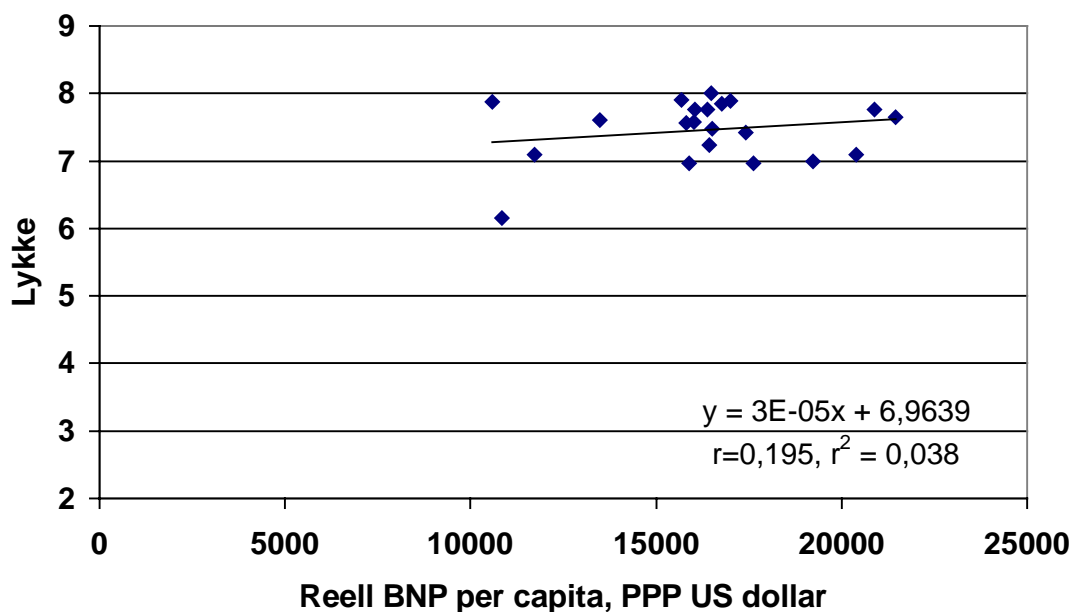

Kilde: Lykke og tilfredshet: World Database of Happiness, <http://www.eur.nl/fsw/research/happiness/index.htm>.
BNP per capita: UNDP 1992.

Samvariasjonen mellom inntekt og lykke for samtlige land er vist i fig. 5. Den viser en svært høy forklaringsfaktor, og den beste tilpasningen til datapunktene oppnås ved en rett linje. Det er med støtte i dette at Schyns (1998) har argumentert for at sammenhengen mellom inntekt og lykke er lineær snarere enn avflatende. Figuren inneholder bare data for de landa som Schyns tar med i sin analyse, dvs. at data for Belarus og de baltiske statene, som også finnes i World Database of Happiness, er utelatt.

Schyns påpeker samtidig et forhold ved materialet som sterkt svekker grunnlaget for denne konklusjonen. En grunnregel i statistisk analyse er at en må betrakte selve mønsteret punktene danner, før en begynner å tolke regresjonslinjer. Og mønsteret i fig. 5 er nokså spesielt: punktene danner to svermer, én i nedre venstre og én i øvre høyre kvadrant, som borger for en sterk, positiv og lineær korrelasjon. Ser vi derimot på svermene hver for seg, blir bildet et helt annet. Fig. 6 viser bare den høyre svermen, altså resultatene for land med en reell BNP på over 10.000 US dollar per capita.

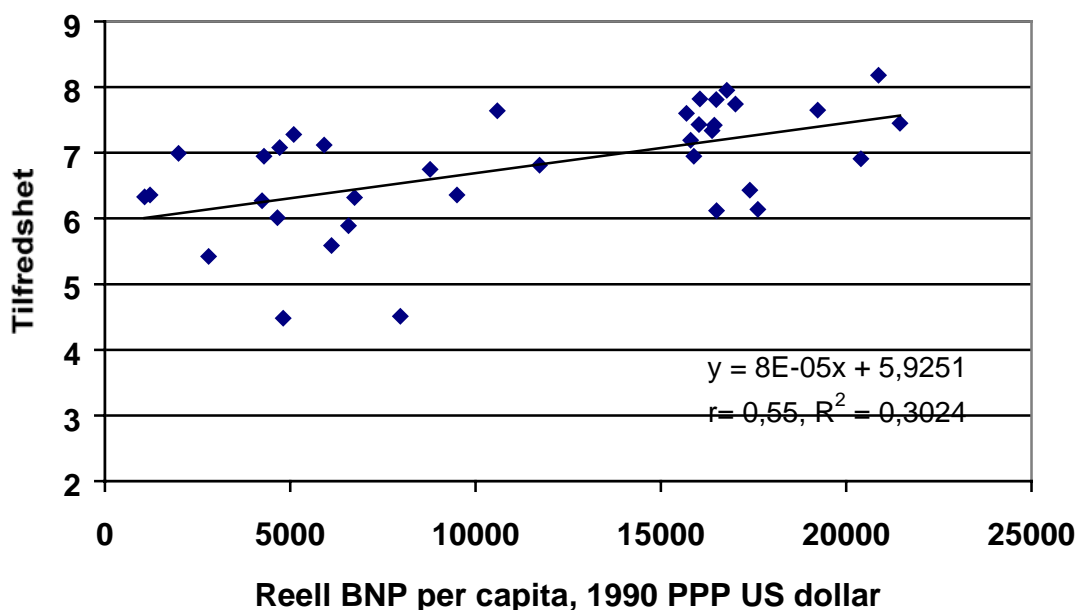
Fig. 6. Samvariasjon mellom inntekt og lykke i rike land. World Values Study II.

Kilder: se fig. 5.

Her er linjen plutselig blitt mye slakere, og korrelasjonen ikke lenger statistisk signifikant. At det overhodet finnes en positiv korrelasjon, skyldes for øvrig ett land – nemlig Israel – som er det nest fattigste i denne gruppen og samtidig ligger nesten et helt poeng under alle de andre på lykkeskalaen. Uten Israel bøyer regresjonslinjen faktisk svakt nedover. Enda mer påfallende er det at når vi betrakter de fattige landene for seg, peker *også* regresjonslinjen nedover ($r = -0,17, r^2 = 0,028$ i.s.)

Med hensyn til *tilfredshet med livet*, rangerte landa i World Values Study II seg slik: Sveits 8,18, Danmark 7,95, Australia 7,82, Island 7,81, Sverige 7,74, Canada 7,65, Irland 7,64, Nederland 7,60, USA 7,45, Norge 7,43, Finland 7,42, Belgia 7,34, Chile 7,28, Storbritannia 7,19, Mexico 7,12, Brasil 7,08, Kina 6,99, Argentina 6,95, Italia 6,95, Vest-Tyskland 6,91, Spania 6,81, Portugal 6,75, Frankrike 6,43, Nigeria 6,36, DDR 6,36, India 6,33, Sør-Korea 6,32, Polen 6,27, Japan 6,14, Østerrike 6,12, Tyrkia 6,01, Tsjekkoslovakia 5,89, Ungarn 5,59, Russland 4,51, Bulgaria 4,48. I "World Database of Happiness" er Sør-Afrika oppført med en verdi på 9,38, som forekommer nesten umulig høyt. Sør-Afrika er derfor utelatt fra figuren nedenfor.

Fig. 7. Samvariasjon mellom inntekt og tilfredshet. World Values Study II.

Kilder: som fig. 5.

Samvariasjonen beskrives også her best ved en rett linje. Forklaringsgraden er betydelig, men – til forskjell fra det vi så i fig. 2 - merkbart lavere enn for lykke (hadde vi tatt Sør-Afrika med, hadde forklaringsgraden falt til 0,17.) Datapunktene deler seg ikke like tydelig i to grupper som i fig. 5: det er flere u-land der tilfredsheten er høyere enn i rike land som Frankrike, Italia og Vest-Tyskland. Til tross for dette, får vi heller ikke her noen korrelasjon av betydning når vi ser på rike land for seg ($r = 0,09$, $r^2 = 0,0075$ i.s.). Da mangler verdier for tilfredshet for Israel og New Zealand riktignok i materialet vårt.

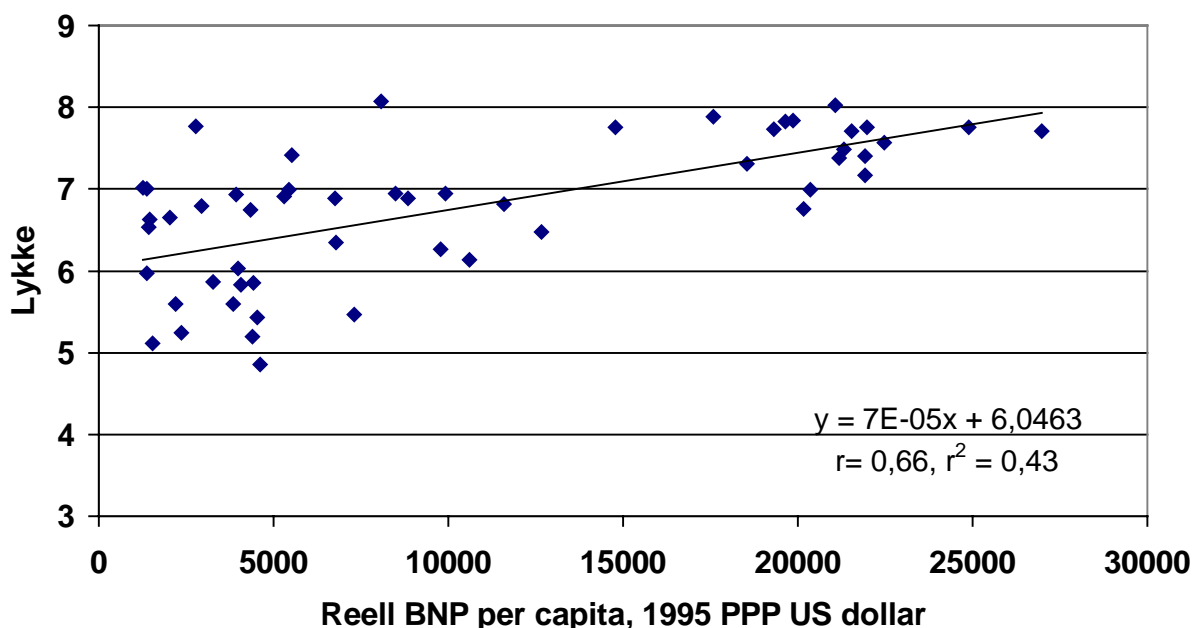
3.8. World Values Study III, 1996

I den tredje runden med "World Values"-undersøkelser ble samme spørsmål om lykke og tilfredshet stilt som i de tidligere. Dette er den mest omfattende internasjonale studien som er gjennomført, med hele 54 land representert. En vesentlig del av økningen fra forrige undersøkelse skyldes at flere av de tidligere sovjetrepublikkene er med, men noen flere utviklingsland har også kommet med. Resultatene fra World Values III er ennå ikke fullstendig rapportert. Svarfordelingene på spørsmålet om lykke er tatt opp i World Database of Happiness, mens resultatene mht. tilfredshet med livet ikke er tilgjengelige i skrivende stund.

På spørsmålet om lykke rangerer landa seg slik: Venezuela 8,07, Island 8,02, Irland 7,88, Nederland 7,84, Australia 7,82, Filippinene 7,77, Sveits 7,76, Danmark 7,75, Sverige 7,75, Storbritannia 7,73, USA 7,71, Belgia 7,71, Norge 7,57, Østerrike 7,49, Tyrkia 7,41, Canada 7,40, Frankrike 7,38, Finland 7,31, Japan 7,17, Spania 7,03, Nigeria 7,01, Bangladesh 7,00, Tyskland 6,99, Polen 6,99, Argentina 6,95, Chile 6,94, Den dominikanske republikk 6,93, Brasil 6,91, Uruguay 6,89, Mexico 6,89, Sør-Korea 6,82, Kina 6,79, Italia 6,76, Sør-Afrika 6,74, Ghana 6,65, Aserbajdsjan 6,63, India 6,53, Portugal 6,48, Ungarn 6,35, Tsjekkia 6,27, Slovenia 6,13, Kroatia 6,03, Georgia 5,97, Latvia 5,86, Romania 5,85, Estland 5,83, Litauen 5,60, Armenia 5,59, Slovakia 5,47, Russland 5,43, Ukraina 5,24, Belarus 5,20, Moldova 5,11, Bulgaria 4,85.

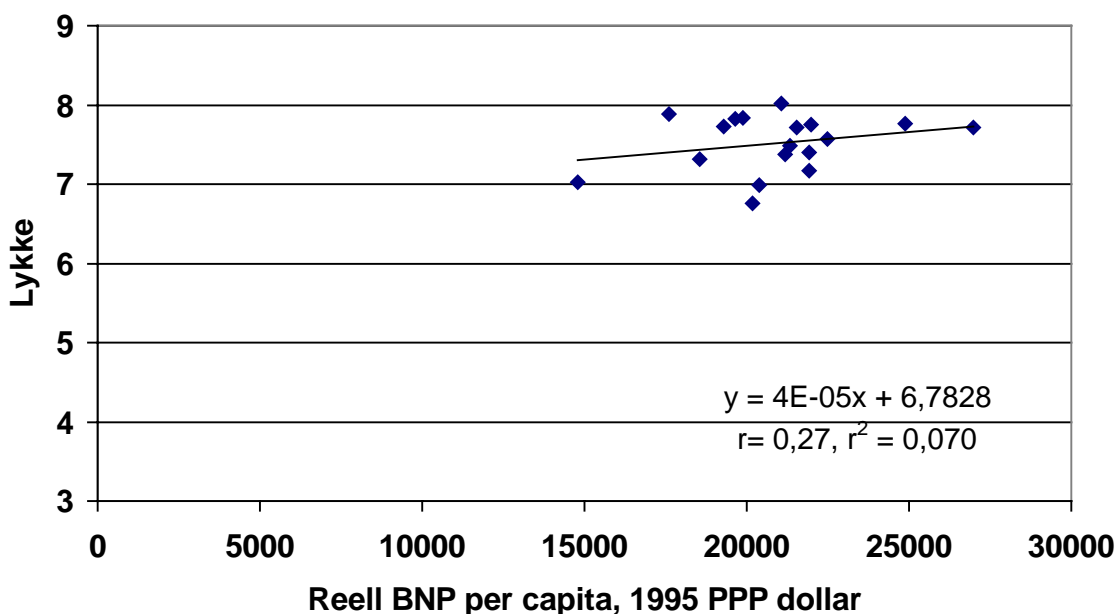
Hele den nedre halvparten av spredningen som finnes – fra 6,4 og ned til 4,85 poeng – opptas med andre ord av land i Øst-Europa og tidligere sovjetrepublikker. Det faktum at mange av disse landa også har en reell BNP per capita på linje med noen av de fattigste u-land i utvalget (Moldova, Georgia og Aserbajdsjan for eksempel på nivå med India, Ukraina så vidt over Ghanas nivå og en rekke andre omtrent på nivå med Den dominikanske republikk – den klart fattigste representanten for Latin-Amerika) bidrar derfor klart til å forsterke samvariasjonen mellom inntekt og lykke. I motsatt retning – når vi sammenligner med den foregående undersøkelsen (fig. 5) bidrar det faktum at en del land i Latin-Amerika nå plasserer seg høyere på skalaen i forhold til de rike landa. Nettoeffekten er at vi får en regresjonslinje og en forklaringsfaktor som er nokså like dem i fig. 5.

Fig. 8. Samvariasjon mellom inntekt og lykke. World Values Study III, 1996.

Kilde: Lykke og tilfredshet: World Database of Happiness, <http://www.eur.nl/fsw/research/happiness/index.htm>. BNP per capita: UNDP 1998.

Til tross for at noen flere u-land denne gangen plasserer seg forholdsvis høyt på lykkeskalaen, deler punktene seg også denne gangen nokså klart i to grupper – med bruddet i horisontal retning. Det er bare ett land (Spania) med reell BNP mellom 13.000 og 17.000 dollar per capita. Trekker vi derfor denne gangen den nedre grensen for ”rike” land til venstre for Spania, eller ved 13.000 dollar per capita, får vi det bildet som er vist i fig. 9.

Fig. 9. Samvariasjon mellom inntekt og lykke. Rike land. World Values Study III.

Kilder: se fig. 10.

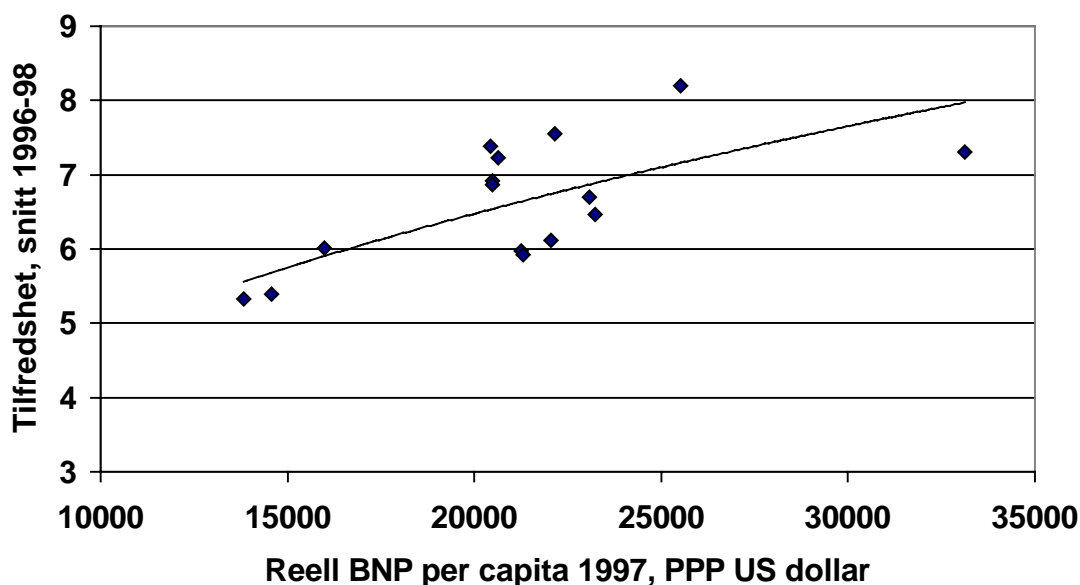
Blant rike land finner vi nok en gang at samvariasjonen mellom inntekt og lykke er svak, og ikke statistisk signifikant. Og: ser vi særskilt på de fattige landa, finner vi nok enn gang at samvariasjonen er svak, skjønnt denne gangen positiv ($r = 0,21$, $r^2 = 0,044$).

3.9. Eurobarometer-undersøkelsene, 1996-98

Eurobarometer er en undersøkelse som gjennomføres to ganger årlig i alle EU-land og der de fleste av spørsmålene gjelder holdninger til EU, dets institusjoner og aktuelle politiske saker. Helt fra starten har imidlertid minst én av de to årlige undersøkelsene inkludert spørsmål om hvor tilfredse respondentene er med livet. De siste åra har de blitt bedt om å fortelle om de er "svært tilfreds", "noenlunde tilfreds" eller "ikke tilfreds". Da svarfordelingene og den nøyaktige rangeringen landa imellom naturligvis varierer litt fra år til år, har vi beregnet deres "tilfredshetspoeng" på skalaen 0-10 for hvert av de tre siste åra.

Basert på gjennomsnittet av verdiene for 1996, 1997 og 1998 rangerer landa seg slik: Danmark 8,20, Nederland 7,55, Sverige 7,39, Luxembourg 7,30, Irland 7,23, Storbritannia 6,92, Finland 6,87, Østerrike 6,70, Belgia 6,46, Tyskland 6,11, Spania 6,01, Italia 5,98, Frankrike 5,92, Portugal 5,39, Hellas 5,33.

Fig. 10. Samvariasjon mellom inntekt og tilfredshet. Eurobarometer 1996-98.

Kilder: Tilfredshet: Svarfordelinger fra Eurobarometer nr. 45, 47 og 49 på <http://europa.eu.int/en/comm/dg10/incom/epo/eb.html>, omregnet til 0-10 skala av forf. BNP per capita fra OECD 1998.

Fig. 10 viser samvariasjonen mellom inntektsnivå og tilfredshet i de siste Eurobarometerundersøkelsene. Den er både sterk og signifikant – forklaringsgraden ligger på 42 %, og en svakt avflatende kurve gir bare så vidt en bedre tilpasning til datapunktene enn en rett linje.

3.10. Hva forteller de internasjonale studiene?

Vi har nå sett på resultat fra ni internasjonale undersøkelser der mennesker er stilt spørsmål om sin grad av lykke og/eller tilfredshet med livet. Med unntak for to der datagrunnlaget er utilstrekkelig, viser samtlige at det er en positiv samvariasjon mellom inntektsnivå og de forholdene det er spurt om (lykke, tilfredshet eller begge delene). I de fleste av tilfellene er denne samvariasjonen statistisk signifikant. Forklaringsgraden varierer mellom undersøkelsene, men er i de fleste tilfellene betydelig.

Materialet er derimot ikke entydig med hensyn til hvorvidt lykken og tilfredsheten flater ut ved høyere inntektsnivå. Kettering-studien (1975) indikerte at så kunne være tilfellet, mens de øvrige undersøkelsene fra før 1980 rommer for få rike land til å gi grunnlag for noen antakelser. Ettersom de rike landa har blitt enda rikere siden 1975, skulle en vente at en eventuell tendens til avtakende utbytte ville gi seg utslag i enda mindre samvariasjon mellom inntekt, lykke og tilfredshet blant rike land innbyrdes. Analyser av materialet for land med inntekt over 10.000 1990-dollar i World Values Study II, og av dem med inntekt over 13.000 1995-dollar i WVS III, indikerer da også at samvariasjonen er svak eller – når det gjelder variabelen ”tilfredshet med livet” i WVS II, ikke-eksisterende. Men Eurobarometerundersøkelsene viser noe annet: her er det, i 1996-98, en sterk og tilnærmet lineær sammenheng mellom landenes rikdom og innbyggernes tilfredshet med livet.

Den første og mest opplagte mulige forklaringen på disse sterkt avvikende resultatene er at utvalgene av land ikke er identiske. I World Values-undersøkelsene inngår rike ikke-EU land, mens enkelte EU-land på den andre sida ikke er med. Dessuten er ett av de EU-landa som inngår i World Values II og III, nemlig Portugal, ikke rikere enn at det havner på ”feil” side av grensene på 10.000 og 13.000 dollar (henholdsvis som det nest rikeste og det rikeste av de

fattige landa). Ettersom Portugal skårer svært lavt på både lykke og tilfredshet (mye lavere på lykke enn for eksempel Bangladesh eller Nigeria, ifølge World Values III) kan dette påvirke resultatene merkbart. Det samme kan det faktum at Hellas, som er aller fattigst i EU og skårer enda lavere på tilfredshet enn Portugal i Eurobarometeren, ikke er med i noen av World Values-studiene.

Dersom vi inkluderer Portugal i de dataene som er vist i fig. 8, får vi en sterkere samvariasjon: forklaringsgraden for inntekt øker fra 0,07 til 0,26! Denne ville formodentlig ha økt enda mer dersom også Hellas (som mangler i World Values III-materialet) var med.

Omvendt: dersom vi fjerner de tre EU-landa som *ikke* er med i fig. 8 (nemlig Hellas, Portugal og Luxembourg) også fra fig. 10, så blir forklaringsgraden til dataene i fig. 10 halvert - fra 0,42 til 0,21. Fjernes *bare* Hellas og Portugal, faller den til 0,18.

Blant de sju rike landa som er med i fig. 8 og som *ikke* er medlemmer av EU, er det overhodet ingen sammenheng mellom inntektsnivå og lykke (regresjonslinjen heller så vidt nedover, $r^2 = 0,0001$.) Blant de åtte ikke-EU landa i fig. 5 (utenom Israel) er det en svak og ikke-signifikant samvariasjon mellom inntekt og lykke ($r^2 = 0,04$).

Så langt kan vi si at det blant "vestlige industriland" under ett – dersom vi lar dette begrepet dekke USA, Canada, Australia, New Zealand, Japan, alle EU-land og øvrige land i Vest-Europa (dvs. Island, Norge og Sveits) finnes en samvariasjon mellom inntekt og så vel lykke som tilfredshet med livet. Denne er nok sterkere enn det fig. 5 og 8 indikerer, men svakere enn det fig. 10 indikerer. En stor del av samvariasjonen skyldes samtidig to land, Hellas og Portugal, som ligger nederst blant de 23 landa i inntekt men enda mer ettertrykkelig på bunnen i lykke og/eller tilfredshet.

Én måte å tolke dette på er at naturligvis at gevinsten ved økende inntekt er avtakende, og at Hellas og Portugal ennå ligger under det punktet der kurven knekker, mens resten av i-landa ligger over. Et tilbakeblikk på det materialet vi har gjennomgått, viser imidlertid at saka er mer komplisert.

I de fleste undersøkelsene er de noen land som plasserer seg langt over eller under enhver tenkelig – lineær eller krum – regresjonslinje. Det vil si at de er mye mer eller mindre lykkelige enn inntekten skulle tilsi. Det mulige unntaket er Kettering-studien, der den beste linjen nettopp er krum. Men i World Values-studiene er avvikene så store at vi heller ikke blant mer-eller-mindre fattige land, der økende inntekt etter teorien om avtakende utbytte skulle gi mest ekstra tilfredshet, klarer å finne igjen samvariasjonen.

Det gjenstår med andre ord å forklare hvorfor folk i Portugal ikke bare er mindre lykkelige enn dansker, men mindre enn folk i Nigeria eller Bangladesh; hvorfor folk i Venezuela er lykkeligere enn i USA; hvorfor latinamerikanere generelt er lykkeligere enn asiater eller øst-europeere på samme inntektsnivå; og hvorvidt 15 % mer i lønningsposen er nok til å forklare at 67 % av danskene er svært tilfreds med livet, mot bare 16 % av tyskerne.

Vi trenger kort sagt flere forklaringer på variasjonene i lykke mellom land, enten disse andre forklaringene skulle oppheve inntektens forklaringsverdi eller ikke. Den induktive metoden tilsier at vi først danner oss en oversikt over hvilke nasjoner som er mest og minst lykkelige, for så å tenke på hva disse landa kan ha til felles. Ikke minst er det interessant å se hvilket mønster som danner seg blant land som har et visst minste inntektsnivå til felles, altså nettopp de vestlige industrilanda. Dette er også de landa som – med et par unntak – dekkes av flest internasjonale undersøkelser.

Tab. 2 oppsummerer resultatene fra de undersøkelsene vi har gjennomgått med hensyn på vestlige industriland. Den viser hvordan de har rangert seg blant alle land som var med i de

enkelte undersøkelser. Siste kolonne viser landets gjennomsnittlige avvik, målt i lykke- eller tilfredshetspoeng, fra middelverdiene i de undersøkelser landet har vært med i. Med middelverdi menes her ikke middelverdien for alle land som var med i den enkelte undersøkelsen, men *middelverdien for de av de vestlige industrilanda som var med* i respektive undersøkelser. Mens de øvrige kolonnene plasserer landa i forhold til vekslende univers som omfatter både fattige og rike land, tjener siste kolonne altså bare til en innbyrdes rangering.

Tab. 2. Lykke og tilfredshet i vestlige industriland: Rangering i undersøkelser som er gjennomgått i kap. 3.

Tall i tabellhodet angir årstall for undersøkelsen, jfr. teksten i dette kapitlet. For noen undersøkelser er det oppgitt rangering både etter lykke (L) og tilfredshet (T)

Land	48	60	75 L	75 T	80 L	80 T	81	90 L	90 T	96	96-98	snitt avvik
IS							1:20	1:39	4:35	2:54		+0,54
AUS	2:9		4:14	2:14			5:20	7:39	3:35	5:54		+0,53
DK			6:14*	1:14*			6:20	5:39	2:35	8:54	1:15	+0,53
CH								6:39	1:34	7:54		+0,50
S			6:14*	1:14*			9:20	2:39	5:35	8:54	3:15	+0,45
IRL							2:20	4:39	7:35	3:54	5:15	+0,44
USA	3:9	1:14	2:14	4:14	3:13	2:13	10:20	9:39	9:35	11:54		+0,40
N	1:9		6:14*	1:14*			11:20	11:39	10:35	13:54		+0,39
GB	4:9		2:14	5:14	1:13	1:13	3:20	12:39	13:35	10:54	7:15	+0,32
NL	5:9		5:14	9:14*			7:20	3:39	8:35	4:54	2:15	+0,27
CDN			1:14	3:14	4:13	4:13	4:20	19:39	6:35	15:54		+0,26
L											4:15	(+0,2)
NZ								10:39				(+0,13)
FIN			6:14*	1:14*			13:20	15:39	11:35	17:54	7:15	+0,10
B			5:14*	9:14*			8:20	7:39	12:35	11:54	9:15	+0,08
A								13:39	29:35	14:54	8:15	(-0,31)
D	6:9	4:14	10:14	6:14	9:13	7:13	16:20	16:39	19:35	22:54	10:15	-0,44
E							17:20	18:39	20:35	19:54	11:15	-0,46
F	9:9		8:14	10:14	8:13	10:13	12:20	14:39	22:35	16:54	13:15	-0,50
JAP		6:14	12:14	12:14	10:13	12:13	18:20	22:39	28:35	17:54		-0,65
I	7:9		13:14	11:14	12:13	9:13	20:20	21:39	18:35	32:54	12:15	-0,66
P								31:39	21:35	37:54	14:15	-0,96
GR											15:15	(-1,29)

* Alle land i Norden (unnt. Island) og i Benelux (untatt Luxembourg) er gitt den rangen regionen som helhet fikk.

Kilde: se teksten. 48=UNESCO-studien, 60=Cantril-studien, 75=Gallup/Kettering-studien, 80=13-Country Value Survey; 81=World Values Study I, 90=World Values Study II, 96=World Values Study III, 96-98=Eurobarometer (snitt for disse åra).

A=Østerrike, AUS=Australia; B=Belgia, CDN=Canada, CH=Sveits, D=(Vest-)Tyskland, DK=Danmark, E=Spania, F=Frankrike, FIN=Finland, GB=Storbritannia, GR=Hellas, I=Italia, IRL=Irland, IS=Island, JAP=Japan, L=Luxembourg, N=Norge, NL=Nederland, NZ=New Zealand, P=Portugal, S=Sverige.

Tabellen viser at land i Nordvest-Europa (Storbritannia og Irland; Skandinavia og Island; Nederland) samt land som befolkningsmessig og kulturelt er sterkt preget av innvandrere fra dette området, er de lykkeligste, sammen med Sveits. Tallene for Luxembourg og New Zealand bør ikke tillegges større vekt: de bygger på bare én egen undersøkelse/serie i hvert av landa. Tallet for Østerrike er også spesielt, ved at det er middelvei av tre undersøkelser der landet plasserte seg nesten nøyaktig på gjennomsnittet for vestlige i-land og én der det hadde et svært stort negativt avvik. Ved siden av de tre sistnevnte, er det to land i utkanten av det nordvesteuropeiske området – Finland og Belgia – som utgjør mellomskiktet. Derneft finner vi en gruppe nasjoner (Tyskland t.o.m. Hellas) som ikke bare er litt, men *markert* mindre lykkelige enn den første gruppa (Island t.o.m. Canada).

Tre av disse landa: Hellas, Portugal og Spania, er også blant de fattigste på lista. Men det gjelder ikke om de fire gjenværende, og største: Tyskland, Frankrike, Italia og Japan. Det viser seg også at disse landa i så godt som samtlige spredningsdiagram vi har tegnet, plasserer seg klart under regresjonslinja (dvs. at de er mindre lykkelige en inntekta "skulle tilsi") mens landa fra Island t.o.m. Canada nesten konsekvent plasserer seg enten over eller svært nær regresjonslinja.

Hva dette mønsteret kan bety, overlates herved til leserens fantasi fram til kapitel 6.

Vi skal først angripe problemet fra en annen, og mer deduktiv, vinkel. Dersom det er riktig at økende inntekt fører til økende lykke, bør vi nemlig forvente at lykken øker over tid når et land blir rikere. Hvorvidt dette skjer, skal kap. 4 gi svar på.

4. Øker lykken når et land blir rikere?

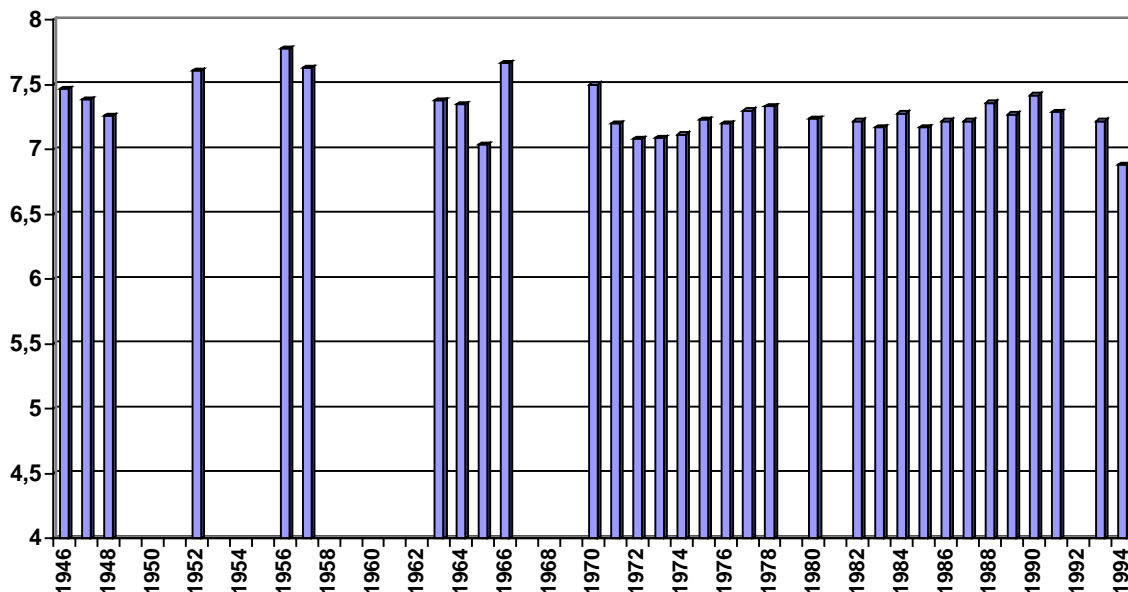
Siden 1960 har bruttonasjonalproduktet per innbygger i USA blitt fordoblet. I EU – som gjennomsnitt for de 15 nåværende medlemslanda – har det blitt to og en halv gang så stort, og i Japan er det femdoblet.

Både for USA, Japan og EU foreligger gode tidsserier med spørreundersøkelser om lykke og/eller tilfredshet med livet, som spenner over det meste av denne perioden (i USAs tilfelle enda lenger). Med hensyn på vestlige industriland, har vi derfor et godt grunnlag for å teste hypotesen om at økt inntekt fører til økende lykke.

4.1. USA

I USA har det i de fleste åra siden 1946 blitt gjennomført undersøkelser der folk er bedt om å rangere seg selv på en tredelt lykkeskala. Disse undersøkelsene er gjennomført av flere institusjoner, de fleste imidlertid enten av Gallup eller av National Opinion Research Center (NORC) ved University of Michigan, som har rådd feltet siden 1970-tallet med sine årlige "General Social Surveys" (GSS). Det har vært små nyanseskjeller i spørsmålsstillingene: i nesten samtlige undersøkelser har to av svaralternativene vært "very happy" og "fairly happy", mens det tredje har variert mellom "not happy", "not very happy", "not too happy" osv. Dette er forskjeller som World Database of Happiness har forsøkt å korrigere for når svarfordelingene er omregnet til en poengskala fra 0-10 (jfr. boks 2-1). Veenhoven (1993) gjengir resultatene fra undersøkelser fra 1946 til 1989. På University of Michigans internett-side for General Social Surveys gjengis resultater for åra fram til 1994. Det er stilt spørsmål om lykke i GSS 1990, 1991, 1993 og 1994, men ikke 1992. Svarfordelingene fra disse undersøkelsene er omregnet til 0-10 skala etter Veenhovens metode. Vi har dermed en tidsserie over amerikanernes rapporterte lykke fra 1946 til 1994, men ingen opplysninger om eventuelle seinere undersøkelser.

Fig. 11. Gjennomsnittlig grad av lykke i USA. Resultat fra undersøkelser med tre svaralternativ, omformet til poengskala fra 0-10.

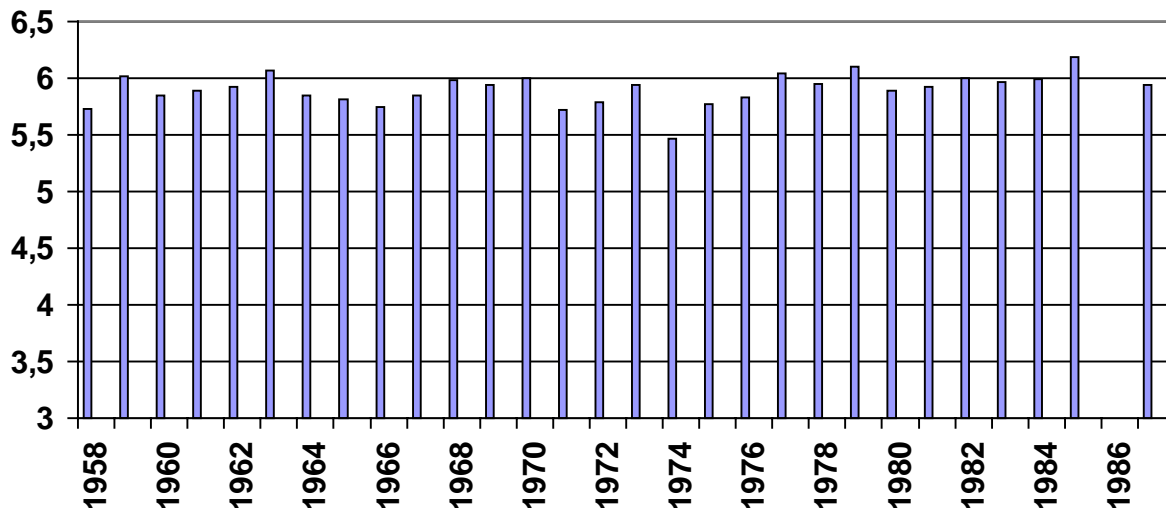
Kilde: 1946-89: Veenhoven 1993: 142 f. 1990-94: <http://www.icpsr.umich.edu/gss/> (svarfordelinger for 1990-94 omregnet til 0-10 skala av forf.: se Vedlegg 1, tab. L2 for poengsystemet som er brukt). For enkelte år refererer Veenhoven mer enn én undersøkelse. Verdiene som er vist for disse åra er da gjennomsnitt av alle dem Veenhoven refererer.

Materialet fra USA viser, til tross for økende inntekt, overhodet ingen tendens til økende lykke – snarere tvert imot. Mens den gjennomsnittlige ”lykkefaktoren” i de tre undersøkelsene fra 1950-tallet var 7,67, var den for de fire undersøkelsene på 1990-tallet falt til 7,20 – til tross for en dobling av den gjennomsnittlige realinntekten i denne perioden. Det siste året i serien viser faktisk den laveste verdien av samtlige: 6,88.

4.2. Japan

I Japan har statlige myndigheter årlig fra 1958 og minst fram til 1987 gjennomført undersøkelser der folk er bedt om å rangere sin tilfredshet med livet på en fire-delt skala. (1987 er det siste året som Veenhoven (1993) kan oppgi data for).

Fig. 12. Tilfredshet med livet i Japan. Resultater fra undersøkelser med fire svaralternativ, omformet til skala fra 0-10.

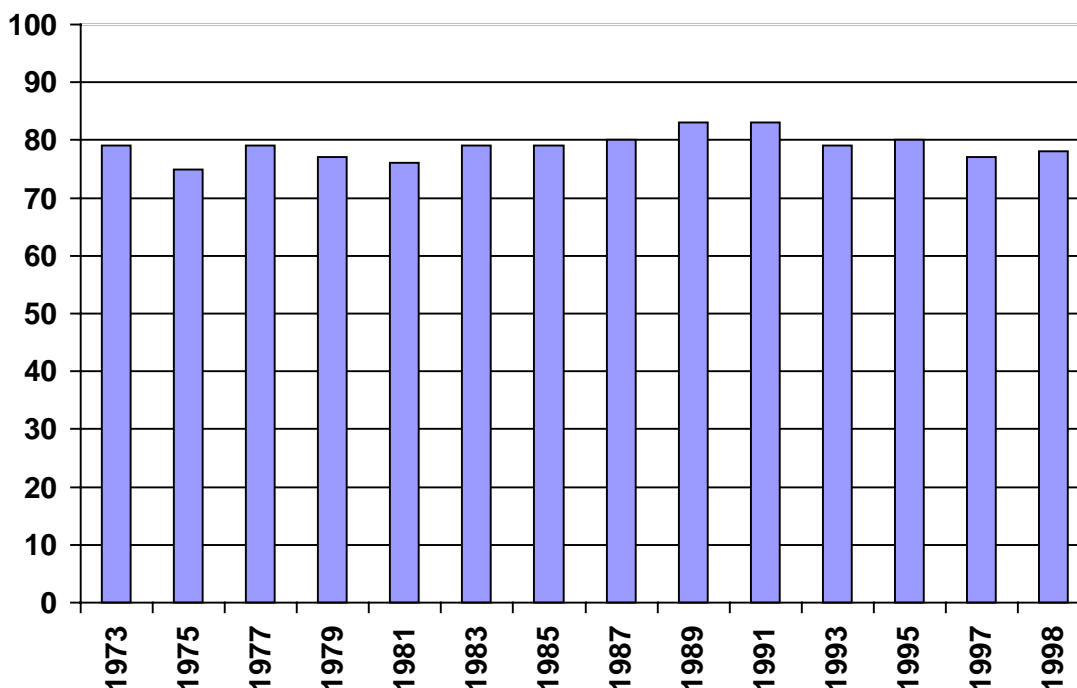
Kilde: Veenhoven 1993.

Med god vilje er det mulig å snakke om en stigning her, men den er *meget* svak: mens den gjennomsnittlige graden av tilfredshet mellom 1958-65 lå på 5,89, hadde den som gjennomsnitt for 1980-åra krøpet opp i 5,99. Økningen er ikke statistisk signifikant.

4.3. Den europeiske union

Vi har allerede i kap. 3 stiftet bekjentskap med "Eurobarometer"-undersøkelsene, som har blitt utført i 1973 og to ganger årlig f.o.m. 1975, i de landa som til enhver tid har vært medlemmer av EU. Minst én av de to årlige undersøkelsene har alltid inneholdt et spørsmål om hvor tilfredse folk er med livet. Den nøyaktige spørsmålsstillingen er bare forandret én gang, ved at antall mulige grader av utilfredshet er redusert fra to til en. Fjerningen av kategorien "ikke særlig tilfreds" – slik at det bare gjenstår én utvetydig kategori "utilfreds", skulle om noe ha ført til at litt flere valgte å si seg "noenlunde tilfreds". Men som fig. 13 viser, har det overhodet ikke skjedd noen endring i andelen mer eller mindre tilfredse EU-borgere: den var 79 % i 1973 og 78 % i 1998.

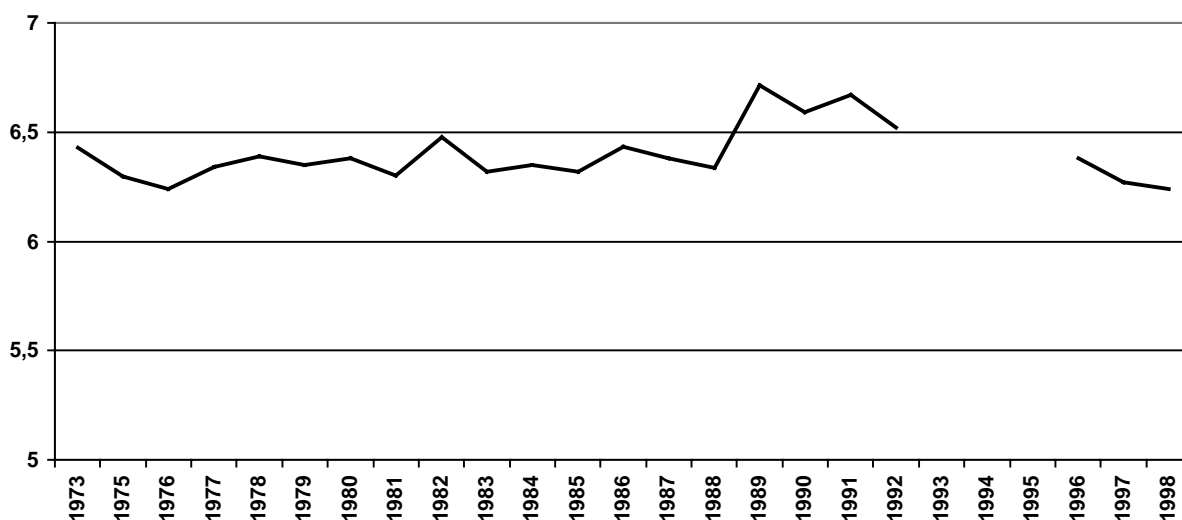
Fig. 13. Prosent av innbyggerne i EU som sier seg "svært" eller "noenlunde" tilfreds med livet.

Kilde: Eurobarometer nr. 49, på <http://europa.eu.int/en/comm/dg10/incom/epo/eb.html>.

Ved hjelp av Veenhovens metode (boks 2-2) kan svarfordelingene igjen regnes om til en kvantitativ skala, slik at en både tar hensyn til endringen i antall svaralternativ og til fordelingene mellom "svært" og "noenlunde" tilfredse. Fig. 14 viser resultatet (Veenhovens egne data fram til 1992: vår omregning av Eurobarometer-rådata ved hjelp av hans metode for 1996-98).

Fig. 14. Gjennomsnittlig tilfredshet med livet i EU-land. Resultater omformet til poengskala fra 0-10.

Kilder: 1973-92: Veenhoven (1993):179f. 1996-98: Eurobarometer nr. 45, 47 og 49 på <http://europa.eu.int/en/comm/dg10/incom/epo/eb.html>. Svarfordelinger fra sistnevnte år omregnet til 0-10 skala av forf. Se Vedlegg 1, tab. T2 for poengsystemet som er brukt.

Heller ikke når vi måler på denne måten, kan noen langsiktig økning spores. Den gjennomsnittlige tilfredsheten lå på 6,43 i 1973 og 6,24 i 1998. Det var en svak økning på 1980-tallet (som Andrew Oswald påpekte) men vi ser at denne avløses av et fall på 1990-tallet. Til dette kan det innvendes at EU har fått nye medlemmer i mellomtida. Av disse har vi tidligere sett at tre (Hellas som kom med i 1981, Spania og Portugal som kom med i 1986) plasserer seg under gjennomsnittet i lykke. Av de tre landa som kom med i 1995, plasserer Østerrike seg på gjennomsnittet, Sverige og Finland over: men disse landa har en mindre samlet befolkning enn Hellas, Portugal og Spania. Om en renser resultatene for 1996-98 for innflytelsen til alle de seks "nye" medlemslanda, dvs. veier deres avvik fra EU-snittet etter deres andel av EUs befolkning og korrigerer deretter, finner en at tilfredsheten øker med gjennomsnittlig 0,07 poeng i perioden 1996-98.

Vi kan kontrollere den langsiktige stabiliteten ved å se hvordan tilfredsheten har endret seg i de ni landa som har vært medlemmer av EU siden 1973:

Land	Tilfredshet 1973-75	Tilfredshet 1996-98	Endring
Belgia	7,32	6,46	-0,84
Danmark	7,71	8,20	+0,49
Frankrike	6,15	5,92	-0,23
Irland	7,45	7,23	-0,22
Italia	5,48	5,98	+0,50
Luxembourg	6,94	7,30	+0,36
Nederland	7,33	7,55	+0,22
Storbritannia	6,92	6,92	0
Tyskland	6,38*	6,11	-0,27

*Gjelder Vest-Tyskland.

Kilder: 1973-75: Veenhoven 1993: 179f. (data fra en undersøkelse i 1973 og to i 1975, veid sammen slik at den fra 1973 teller 0,5 og de to fra 1975 0,25 hver). 1996-98: Eurobarometer nr. 45, 47 og 49 på <http://europa.eu.int/en/comm/dg10/incom/epo/eb.html>. Svarfordelinger omregnet til 0-10 skala av forf. Verdier for 1996, 1997 og 1998 veier likt.

Fire nasjoner har altså blitt mer tilfredse, fire mindre, og i en er det ingen endring. Av de store EU-landa er det bare i Italia at en ser lysere på livet nå enn før. Bortsett fra nettopp dette tilfellet, er det heller ingen tendens til at forskjellene i tilfredshet minsker: danskene, som alt i utgangspunktet lå på topp, har gått fram like mye som italienerne, mens tyskerne og franskmennene, som lå under snitt, har gått tilbake. I det tyske tilfellet kan dette delvis, men bare delvis, forklares med gjenforeningen (øst-tyskerne er noe mindre lykkelige enn vest-tyskerne, men utgjør bare en femtedel av befolkningen i det samlede Tyskland).

Går vi lengre tilbake i tid – til perioden 1945-65, da landa i EU var vesentlig mindre rike enn i dag – finner vi derimot en viss tendens til økende lykke og/eller tilfredshet. World Database of Happiness rommer følgende resultat for de fire største EU-landa fra denne perioden:

I *Vest-Tyskland* var den gjennomsnittlige skåren på tilfredshet med livet ifølge UNESCO-studien (1948) 5,19 og ifølge Cantril-studien (1959) 5,30, mot altså 6,38 i de første Eurobarometer-studiene.

I *Frankrike* var den gjennomsnittlige skåren på tilfredshet med livet i UNESCO-studien (1948) 4,35; i to undersøkelser om lykke i 1946 og 1948 hhv. 5,53 og 5,86; og i Gallup World

Survey (om lykke, 1965) 6,32; mot altså 6,15 på tilfredshet i de første Eurobarometer-undersøkelsene.

I *Italia* var den gjennomsnittlige skåren på tilfredshet med livet i UNESCO-studien (1948) 5,16 og på lykke i Gallup World Survey (1965) 5,86, mot altså 5,48 (på tilfredshet med livet) i de første Eurobarometer-undersøkelsene.

I *Storbritannia* var den gjennomsnittlige skåren på tilfredshet med livet i UNESCO-undersøkelsen (1948) 5,89; i to undersøkelser om lykke i 1946 og 1948 hhv. 7,40 og 7,48; og i Gallup World Survey (også om lykke, 1965) 7,88, mot altså 6,92 (på tilfredshet med livet) i de første Eurobarometer-undersøkelsene.

4.4. Norden

Fra andre nordiske land finnes ikke, som fra Danmark, lengre sammenhengende tidsserier med undersøkelser om lykke eller tilfredshet. Men i alle land er det utført flere enkeltstående undersøkelser, som til sammen spenner over flere tiår.

De svenske undersøkelsene viser følgende resultat, omregnet til poengskala fra 0-10:

Tab. 4. Gjennomsnittlig grad av lykke eller tilfredshet med livet i Sverige

År	Undersøkelse	Type	Resultat
1972	Scandinavian Welfare Study	Lykke	7,89
1981	World Values Study I	Lykke	7,56
1981	World Values Study I	Tilfredshet	7,80
1990	World Values Study II	Lykke	7,89
1990	World Values Study II	Tilfredshet	7,74
1996	World Values Study III	Lykke	7,75
1996-98	Eurobarometer	Tilfredshet	7,39

Kilder: Scandinavian Welfare Study, World Values Study I og II: Veenhoven 1993; World Values Study III: <http://www.eur.nl/fsw/research/happiness/index.htm>; Eurobarometer: Eurobarometer nr. 45, 47 og 49 på <http://europa.eu.int/en/comm/dg10/incom/epo/eb.html>; svarfordelinger fra sistnevnte omregnet til 0-10 skala av forf.

I den grad en kan tale om en tendens på grunnlag av disse tallene, går den i motsatt retning av det en kan observere i Danmark – mot noe lavere lykke og tilfredshet.

Fra Finland har vi følgende resultat:

Tab. 5. Gjennomsnittlig grad av lykke eller tilfredshet med livet i Finland

År	Undersøkelse	Type	Resultat
1972	Scandinavian Welfare Study	Lykke	7,10
1976	Political Action	Lykke	7,60
1981	World Values Study I	Lykke	7,28
1981	World Values Study I	Tilfredshet	7,68
1990	World Values Study II	Lykke	7,24
1990	World Values Study II	Tilfredshet	7,42
1996	World Values Study III	Lykke	7,31
1996-98	Eurobarometer	Tilfredshet	6,87

Kilder: Scandinavian Welfare Study, Political Action, World Values Study I og II: Veenhoven 1993; World Values Study III: <http://www.eur.nl/fsw/research/happiness/index.htm>; Eurobarometer: Eurobarometer nr. 45, 47 og 49 på <http://europa.eu.int/en/comm/dg10/incom/epo/eb.html>; svarfordelinger fra sistnevnte omregnet til 0-10 skala av forf.

Liksom i Sverige er trenden ustadig, men peker snarere ned- enn oppover. Dette gjelder spesielt spørsmålene om tilfredshet med livet.

Fra Norge har vi de resultatene som er vist i tab. 6:

Tab. 6. Gjennomsnittlig grad av lykke eller tilfredshet med livet i Norge

År	Undersøkelse	Type	Resultat
1948	UNESCO	Tilfredshet	7,07
1948	Gallup	Lykke	7,00
1972	Scandinavian Welfare Study	Lykke	7,76
1981	World Values Study I	Lykke	7,48
1981	World Values Study I	Tilfredshet	7,90
1990	World Values Study II	Lykke	7,61
1990	World Values Study II	Tilfredshet	7,68
1991	Religion 1991	Lykke	7,25
1996	World Values Study III	Lykke	7,57
1998	Religion 1998	Lykke	7,23

Kilder: UNESCO, Gallup, Scandinavian Welfare Study, World Values Study I og II: Veenhoven 1993; World Values Study III: <http://www.eur.nl/fsw/research/happiness/index.htm>; Religion 1991 og 1998: Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (svarfordelinger fra sistnevnte omregnet til 0-10 skala av forf. For poengberegningen som er brukt, se vedlegg 1, tab. L 4.)

I Norge ser vi altså en økning i den rapporterte lykken mellom de første etterkrigsåra (der vi ikke har noen oppgaver fra andre skandinaviske land) og 1972, mens tendensen deretter – liksom i Sverige og Finland – er uryddig, men snarere fallende enn stigende. Det er ellers interessant at de to siste undersøkelsene (World Values Study 1996 og Religion 1998) ikke viser noen endring i graden av lykke fra de tilsvarende undersøkelsene i 1990 hhv. 1991. I 1990-91 befant Norge seg på bunnen av en markert lavkonjunktur, med den største arbeidsløsheten i etterkrigstida, gjeldskrise og en kraftig innstramning i den private økonomien for mange. Åra fra 1994-98 har tvert imot vært preget av høykonjunktur og rask vekst i det private forbruket, hvilket altså ikke har gjort oss noe lykkeligere.

4.5. Andre industriland

Tab. 7 viser resultatene for Australia og Canada i de undersøkelsene vi har referert i kap. 3, samt to andre undersøkelser, begge fra åra nærmest etter krigen, som er referert i Veenhoven (1993).

Tab. 7. Gjennomsnittlig grad av lykke eller tilfredshet med livet i Australia og Canada

År	Undersøkelse	Type	Resultat Australia	Resultat Canada
1946	Ikke oppgitt (ref.: A.E. Wessmann, doktoravhandling, Princeton 1956)	Lykke	-	7,11
1948	UNESCO	Tilfredshet	6,68	-
1948	Gallup	Lykke	7,97	-
1975	Kettering	Lykke	7,40	7,46
1975	Kettering	Tilfredshet	7,91	7,70
1979	13-Country Value Survey	Lykke	7,59	7,38
1979	13-Country Value Survey	Tilfredshet	7,24	7,21
1981	World Values Study I	Lykke	7,78	7,79
1981	World Values Study I	Tilfredshet	7,67	7,60
1990	World Values Study II	Lykke	7,76	6,99
1990	World Values Study II	Tilfredshet	7,82	7,65
1996	World Values Study III	Lykke	7,82	7,40

Kilde: Kap. 3 og Veenhoven (1993): 142 f. og 200 f.

Her finner vi, liksom i flere europeiske land, en *mulig* tendens i den første etterkrigsperioden (men merk at både den høyeste og den laveste verdien for Australia stammer fra 1948!). Etter 1975 er det ingen klar tendens, verken til at lykken øker eller minsker.

4.6. Utviklingsland

Tilfanget av undersøkelser om lykke og tilfredshet er langt mer sparsomt fra fattige enn fra rike land. Materialet i World Database of Happiness omfatter bare fem land der det er gjennomført fire eller flere undersøkelser, og der disse spenner over en lengre periode enn 15 år. Det gjelder India, Filippinene, Sør-Korea, Brasil og Mexico. Utviklinga i disse landa er vist i tab. 7.

Tab. 8. Gjennomsnittlig grad av lykke og tilfredshet med livet. Utviklingsland

År	Undersøkelse	Type	Resultat				
			India	Filip.	S-Korea	Mexico	Brasil
1948	UNESCO	Tilfredshet				4,94	
1959/60	Cantril	Tilfredshet	3,55	4,90			4,60
1965	Gallup	Lykke		6,50			
1975	Gallup/Kettering	Lykke	5,17			6,33	7,09
1975	Gallup/Kettering	Tilfredshet	3,45			6,97	7,03
1979	13Country Value Survey	Lykke	6,18	6,41	5,67		7,01
1979	13Country Value Survey	Tilfredshet	6,20	6,60	5,46		7,27
1981	World Values Study I	Lykke				7,10	
1990	World Values Study II	Lykke	6,62	6,72	6,63		6,78
1990	World Values Study II	Tilfredshet	6,33	6,79	6,32	7,12	7,08
1996	World Values Study III	Lykke	6,53	7,77	6,82	6,89	6,91

Kilder: Veenhoven 1993, unntatt World Values Study III: fra <http://www.eur.nl/fsw/research/happiness/index.htm>

Her er bildet nokså entydig: i alle fem land har den gjennomsnittlige lykken og/eller tilfredsheten økt betydelig fra den første målingen til den siste. Økende inntekt er en fullt rimelig forklaring. Fra 1960 til 1995 ble den reelle BNP per capita i både i India, Filippinene og Mexico opp mot to og en halv gang større, mens den i Brasil ble firedoblet og i Sør-Korea 17-doblet. I Brasil, Mexico og Filippinene skjedde imidlertid hele veksten og vel så det før 1980; 1980- og begynnelsen av 1990-tallet var preget av økonomisk stagnasjon eller tilbakegang. I denne perioden har heller ikke den gjennomsnittlige lykken økt i de latinamerikanske landa. I India og Sør-Korea har veksten vært jevnere, skjønt i svært forskjellig tempo. Det er bare den påfallende økningen i lykken på Filippinene på 1990-tallet, som ikke med noen rimelighet kan knyttes til den økonomiske utviklinga.

4.7. Oppsummering av trender over tid

Tidsseriematerialet gir nærmest overveldende støtte til teorien om det avtakende utbyttet. På lave inntektsnivå finner vi en temmelig entydig tendens – i hvert fall i de få, men store utviklingslanda der tidsserier av noe slag finnes – til at lykken og tilfredsheten med livet har økt i perioder med økonomisk vekst. (En annen sak er, som vi tidligere har påpekt, at variasjonene *mellom* utviklingsland slett ikke alltid stemmer med deres BNP per capita).

Også i noen vest-europeiske land er det belegg for å hevde at den gjennomsnittlige lykken og/eller tilfredsheten med livet økte i perioden fra 1945 til begynnelsen av 1970-tallet.

Blant land som har nådd det inntektsnivået som USA gjorde omkring 1950, eller Japan og de fleste land i Vest-Europa omkring 1970, finner vi derimot overhodet ingen generell tendens til at lykken eller tilfredsheten øker over tid. Det er minst like vanlig at lykken synker som at den øker. I motsetning til hva som *kan* utledes av noen sammenligninger rike land imellom, taler dette for at utbyttet av økende inntekt ikke bare tenderer til å falle, men faller til 0 ved et visst inntektsnivå. Forklaringene på at lykken fortsatt øker i enkelte land må i så fall – liksom forklaringene på at den faller i andre land – søkes andre steder.

5. Blir enkeltmennesker lykkeligere av å bli rikere?

Vi har nå sett litt av hva sammenligninger mellom hele land, eller av samme land på ulike tidspunkt, har å fortelle om forholdet mellom inntekt, lykke og tilfredshet. Nasjoner består av enkeltmennesker, og det er bare de som kan være lykkelige eller det motsatte. Siden enkeltmennesker i rike land i gjennomsnitt er rikere enn dem i fattige land, og blir rikere når landets BNP per capita øker, er det materialet vi alt har gjennomgått også et bidrag til å svare på spørsmålet ovenfor.

En annen tilnærming til spørsmålet er å se på forholdet mellom den graden av lykke eller tilfredshet folk gir uttrykk for og deres egen (i motsetning til landsmennesenes gjennomsnittlige) inntekt. Dette er mulig fordi en rekke av de spørreundersøkelsene vi alt har referert, og en rekke andre som er gjennomført i enkeltland eller mindre områder, også har inneholdt spørsmål om inntekt.

Nok en gang er World Database of Happiness en svært nyttig kilde. Den inneholder ikke bare svarfordelinger på spørsmål om lykke og tilfredshet, men også informasjon om hvordan disse er korrelert med andre forhold som det ofte eller av og til spørres om i samme undersøkelse. Blant disse er inntekt (vanligvis inntekta til *husholdningen* intervjuobjektet inngår i).

Veenhoven (1994) gjengir i alt 143 referanser til forfattere som enten har beregnet samvariasjonen mellom inntekt og lykke eller tilfredshet på grunnlag av én eller flere spørreundersøkelser, eller oppgitt tilstrekkelig med rådata til at medarbeiderne ved World Database of Happiness selv har kunnet utføre beregningen. Undersøkelsene det gjelder er av mange slag: noen omfatter representative utvalg av den voksne befolkningen i hele land, noen i en enkelt by eller et distrikt, mens atter andre gjelder snevrere grupper: for eksempel studenter, handikappede, nyskilte, kvinner med IQ over 135 eller enker etter gruvearbeidere som nylig var drept i en ulykke.

Det er åpenbart ikke mulig å trekke slutninger til befolkninger som helhet fra utvalg av de sistnevnte typene: deres grad av lykke kan tenkes å være vesentlig mer eller mindre inntektsavhengig enn for folk flest. Om vi bare regner med undersøkelser som representerer hele befolkningen i et større eller mindre geografisk område, eller der utvalget er begrenset med hensyn til kjønn, alder eller etnisitet, men ikke etter andre kriterier, så gjenstår 109 av Veenhovens referanser. Noen av disse er overlappende (flere forfattere omtaler de samme spørreundersøkelsene). Til gjengjeld er det noen som har analysert flere undersøkelser (fra ulike land, eller fra samme land i ulike år). Når vi tar hensyn til begge disse faktorene, gjenstår 89 undersøkelser fra 26 land. Bare 9 er fra utviklingsland; av de resterende 81 stammer 36 fra USA. (Hvilke undersøkelser som har overlevd vår "siling", og som dermed danner grunnlaget for den følgende drøftingen, framgår av Vedlegg 2).

I 67 av disse undersøkelsene er det funnet en statistisk signifikant, positiv samvariasjon mellom inntekt og graden av lykke og/eller tilfredshet med livet. I åtte undersøkelser er det ingen signifikant samvariasjon (på minst 5 %-nivå), mens det i de resterende 14 er uklart ut fra Veenhovens opplysninger om det finnes en signifikant samvariasjon eller ikke. Blant de 67 undersøkelsene der det er funnet en signifikant samvariasjon mellom inntekt og minst ett mål på lykke eller tilfredshet, er det ellers ni der resultatene kan kalles tvetydige. Dvs. at samvariasjonen bare er signifikant for en del av utvalget, eller at det er stilt to-tre spørsmål, for eksempel både om lykke og om tilfredshet med livet, og at svarene på ett av disse samvarierer med inntekt mens svarene på de(t) andre ikke gjør det.

Minst to tredjedeler av undersøkelsene viser dermed en både entydig og signifikant positiv sammenheng mellom intervjuobjektene inntektsnivå og deres grad av lykke eller tilfredshet. Ingen viser det motsatte – at de med lav inntekt er lykkeligere enn dem med høy inntekt.

I tillegg til de 89 undersøkelsene hos Veenhoven (1993) rommer World Database of Happiness på Internett i dag beregninger av samvariasjonen mellom inntekt, lykke, tilfredshet og ”affektbalanse” fra 41 land, basert på materialet fra World Values Survey II. I alle land untatt ett er det funnet en signifikant samvariasjon mellom inntekt og minst ett av målene på subjektiv lykke.

Så langt synes altså foreliggende undersøkelser å peke overveldende i retning av at det er en sammenheng mellom inntekt og lykke, som går på tvers av de fleste kulturer og landegrensener.

Noe annet er at denne samvariasjonen, til tross for ofte sterk statistisk signifikans (de fleste av resultatene i WVS II-materialet er faktisk signifikante på 0,1 %-nivå) sjelden er særlig sterk.

I kapittel 3 målte vi styrken i samvariasjonen på tvers av land ved hjelp av korrelasjonskoeffisienten r . Denne kan bare beregnes når både den uavhengige variabel (i dette tilfellet inntekt) og den (antatt) avhengige variabel, i dette tilfellet lykke eller tilfredshet, er målt ved tall. Mht. inntekt vil det si at de enkelte respondentenes inntekt enten må være nøyaktig oppgitt, eller at de må være plassert innenfor tallintervaller (for eksempel 0-50.000 kroner per år, 50-100.000 kr. o.s.v.). Det er ikke nok at inntekten for eksempel karakteriseres som ”høy”, ”middels” eller ”lav”, hvilket forekommer i noen undersøkelser. Når de gjelder lykke, har vi sett at svarfordelinger i prinsippet kan regnes om til enkle tallverdier, men dette er neppe gjort i alle undersøkelser som er oppført hos Veenhoven (1994).

Av disse eller andre grunner er det bare for 25 av de 89 undersøkelsene vi har omtalt fra hans materiale, at r er beregnet. I disse varierer $r_{(\text{inntekt, lykke/tilfredshet})}$ fra 0,05 til 0,26. Det aritmetiske gjennomsnittet av r -verdiene er 0,13. Bare i to undersøkelser (begge fra USA) er r større enn 0,20, dvs. at inntekten statistisk kan forklare mer enn 4 % av variasjonen i lykke eller tilfredshet.

Også i materialet fra World Values Study II ligger r , som altså er beregnet for inntekt vs. tre ulike mål på lykke i hvert av 41 land, i de fleste tilfeller mellom +0,05 og +0,20. Ikke i noe vestlig industriland, og bare i ett utviklingsland, er r for inntekt vs. noen av de tre målene høyere enn 0,25. Dette forekommer derimot i fire øst-europeiske land (med r opp til 0,35) og i Sør-Afrika (r mellom 0,37 og 0,39) der det enorme gapet ikke bare i inntekt, men i frihet og tilgang til de fleste goder mellom de hvite og resten av befolkningen ikke overraskende må ha slått sterkt ut i lykken (materialet stammer fra apartheidregimets siste år).

Bare i ett land (Latvia) ble det ikke funnet noen signifikant samvariasjon mellom lykke og noen av de tre målene på lykke (lykke-som-sådan, affektbalanse og tilfredshet). I ti land: Finland, Sverige, Polen, Sveits, Italia, Belarus, Tsjekkoslovakia, Nord-Irland, Kina og Brasil, må resultatene kalles tvetydige. Det skyldes i Finlands og Sveriges tilfelle at det er utført to sett med korrelasjonsberegninger, hvorav det ene viser signifikant positiv samvariasjon mellom inntekt og alle tre mål på lykke, mens det andre ikke viser noen – eller til og med en negativ samvariasjon. For Brasil er det også utført to beregninger, der den ene ikke viste noen signifikant sammenheng mellom inntekt og tilfredshet med livet. Forskjellen mellom de ulike beregningene for disse landa synes å bestå i at det er brukt ulike nøkler for å regne om svarfordelingene til tallverdier på en 0-10 skala. Også for enkelte andre land, deriblant Norge, USA og Storbritannia, finnes to eller flere sett med korrelasjonsberegninger, uten at de har gitt like motstridende resultat.

For Polen, Sveits, Italia, Belarus, Tsjekkoslovakia og Nord-Irland er det signifikant positiv samvariasjon mellom inntekt og ett eller to av lykkemålene, men ikke med alle. Kina kunne

oppvise det mest originale resultatet: en signifikant *negativ* samvariasjon mellom inntekt og direkte lykke, men en signifikant positiv samvariasjon med tilfredshet og affektbalanse.

Ved undersøkelser der materialet ikke tillater beregning av r finnes en rekke andre mulige mål på samvariasjon. Det som forekommer oftest i materialet hos Veenhoven (1994), nemlig i analyser på 34 undersøkelser, er G (Goodman og Kruskals gamma). I likhet med r kan denne variere mellom -1 og $+1$, men fordelingen kan ikke direkte sammenlignes med den for r . Vi skal ikke gå nærmere inn på betydningen av G , men for statistikkyndige kan det opplyses at middelverdien av G i disse undersøkelsene er $0,18$, som heller ikke indikerer en spesielt sterk sammenheng mellom variablene.

Materialet i World Database of Happiness taler med andre ord for at de rike i de aller fleste land er lykkeligere enn de fattige i samme land, men samtidig for at de bare er *litt* lykkeligere.

5.1. Inntekt og lykke i dagens Norden

Ifølge de nyeste resultatene i World Database of Happiness er rike mennesker litt lykkeligere også i Norge, mens vi som før nevnt har motstridende resultat for to av våre naboland. Tab. 8 viser korrelasjonen mellom inntekt, lykke og tilfredshet i nordiske land beregnet ut fra World Values Study II (1990).

Tab. 9. Samvariasjon mellom inntekt og subjektiv lykke i Norden ifølge World Values Study II

Land	Korrelasjonskoeffisient (r) Mellom inntekt og:	
	Lykke	Tilfredshet
Danmark	+0,18	+0,21
Finland	-0,05/+0,13	-0,02/+0,08
Norge	+0,13/+0,13	+0,08/+0,14
Sverige	-0,08/+0,18	-0,12/+0,18

Kilde: World Database of Happiness, <http://www.eur.nl/fsw/research/happiness/index.htm>. Data for Island mangler i kilden.

Innen Norden synes her sammenhengen mellom inntekt, lykke og tilfredshet å være tydeligst godtgjort i Danmark (der det riktignok bare er utført ett sett av korrelasjonsberegninger), etterfulgt av Norge. Men ikke i noen av landa er sammenhengen sterk (vi minner om at en r -verdi på $0,20$ innebærer at inntektsnivået kan "forklare" 4 % av variasjonen i lykke).

Nyere undersøkelser fra så vel Norge som Danmark kaster imidlertid tvil over at det overhodet finnes noen samvariasjon mellom inntekt og lykke i disse landa.

I undersøkelsen "Religion 98" ble et representativt utvalg på 1532 nordmenn stilt spørsmålet "Hvis du skulle tenke over livet ditt for tiden, hvor lykkelig eller ulykkelig vil du si at du er, alt i alt?". Det var 1359 gyldige svar på dette spørsmålet. Når "vet ikke"-gruppen (2,1%) holdes utenfor, fordelte svarene seg slik etter husholdningsinntekt:

Tab. 10. Lykke i ulike grupper for husholdningsinntekt. Norge 1998.

Inntekt, kroner (N)	Svært lykkelig %	Ganske lykkelig %	Ikke særlig lykkelig %	Ikke lykkelig i det hele tatt %	Omregnet til 0-10 skala
0-119.000 (328)	22,8	66,3	10,0	0,9	7,27
120-199.000 (297)	23,2	63,0	13,1	0,7	7,19
200-264.000 (371)	22,9	68,1	8,2	0,8	7,34
265-349.000 (197)	21,4	66,6	12,0	0,0	7,23
350.000 – 3.000.000 (166)	16,6	73,0	9,8	0,6	7,17
I alt (1331)	21,9	67,0	10,4	0,7	7,25

Kilde: "Religion 98", Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (spesialutkjøring bestilt av forfatteren).

Her er samvariasjonen mellom inntekt og lykke *negativ*, men ikke statistisk signifikant.

I Danmark utførte "Forskningscenter for Livskvalitet" i 1993-94 den kanskje mest omfattende undersøkelsen om livskvalitet som er gjennomført i Norden, der to utvalg: et representativt for hele befolkningen mellom 18-88 år, og ett av (tilnærmet) alle som var født på det danske Rigshospitalet mellom 1959-61, ble stilt 317 spørsmål om deres livssituasjon, -historie, holdninger og vurderinger. Det ble stilt fire ulike spørsmål om generell lykke, tilfredshet og livskvalitet, nemlig:

- Hvordan har du det for tiden?
- Hvor tilfreds er du med dit liv for tiden?
- Hvor lykkelig er du for tiden?
- Hvordan er din livskvalitet for tiden?

I hvert tilfelle var det fem svaralternativ, på nr. 3 for eksempel "meget lykkelig", "lykkelig", "verken lykkelig eller ulykkelig", "ulykkelig" og "meget ulykkelig". Svarene ble regnet om til en numerisk skala ved at de fem svaralternativene – fra mest til minst positivt – skåret hhv. 90, 70, 50, 30 og 10 poeng.

For det utvalget som representerer hele befolkningen, fordelte svarene seg som følger etter *personlig* inntekt (altså ikke husholdningsinntekt, som er regelen i de øvrige undersøkelsene vi har omtalt):

Tab. 11. Lykke i ulike grupper for personinntekt. Danmark 1993-94.

Inntekt, DKK (N)	Gjennomsnittlig skåre (10=min, 90=max) på spørsmål om		
	"Hvordan ha det"	Tilfredshet	Lykke
0-50.000 (206)	71,7	69,2	65,3
50.-100.000 (222)	69,5	68,6	63,7
100-200.000 (557)	72,7	69,3	65,5
200-300.000 (296)	74,3	71,4	67,7
300-400.000 (95)	73,2	71,5	66,0
400-1.000.000 (38)	70,0	68,9	64,6
Alle (1414)	72,3	69,8	65,7
R	+0,05 i.s.	+0,04 i.s.	+0,04 i.s.

Kilde: Ventegodt 1995:78.

Det danske materialet viser altså en positiv samvariasjon mellom inntekt og de tre målene på lykke, men den er uhyre svak og ikke i noe tilfelle signifikant på 5 %-nivå.

Tyder resultatene i tab. 8, 9 og 10 på at Norden skiller seg ut som et område der inntekt har mindre å si for folks lykke og tilfredshet med livet enn i resten av verden? Foreløpig må dette bli spekulasjon. Tidligere nordiske undersøkelser som inngår i World Database of Happiness, (og som vi skal komme tilbake til) taler heller ikke for at samvariasjonen har vært særlig svakere i Norden enn andre steder. Kan det være at resultatene fra 1990-tallet innvarsler en ny situasjon: for eksempel at det gjennomsnittlige inntektsnivået i Norden (kanskje også i flere industriland) nå har blitt så høyt at forskjellene av den grunn ikke lenger har noen betydning for lykken? Også dette må foreløpig bli spekulasjon.

5.2. Kan det være skinnsammenhenger mellom inntekt og lykke innen land?

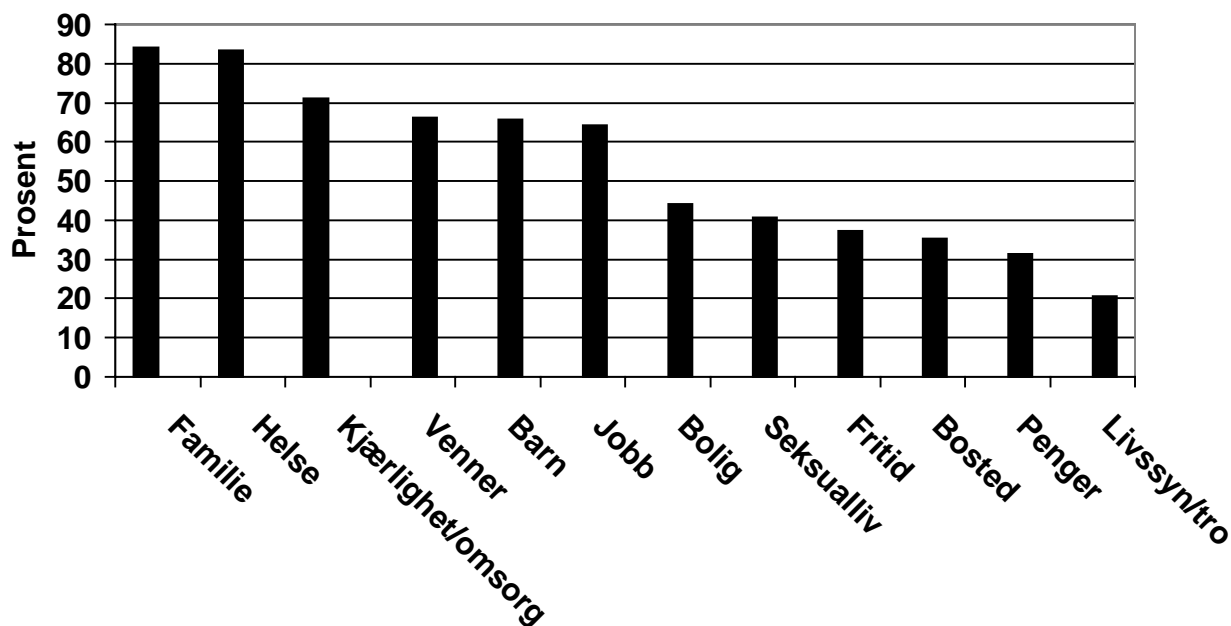
Et vel så viktig spørsmål er om den (ikke særlig sterke) samvariasjonen mellom inntekt og lykke som de fleste internasjonale undersøkelsene tross alt viser, innebærer at mennesker faktisk blir lykkeligere av å bli rikere. Vi har sett at det er framsatt ulike meninger om dette. Den ene er at mennesker flest virkelig blir lykkeligere når mennesker flest blir rikere, altså når inntektsnivået i samfunnet som helhet stiger. Et annet syn er at enkeltmennesker nok kan bli lykkeligere av å bli rikere, men at dette i så fall beror på at de endrer sin stilling i forhold til gjennomsnittet, eller til dem de sammenligner seg med. Om *alle* blir rikere, blir i så fall ingen lykkeligere, så lenge ikke fordelingen av rikdommen endres (og i så fall blir også noen mindre lykkelige). En tredje forklaring er at samvariasjonen mellom inntekt og lykke reflekterer én eller flere skinnsammenhenger: for eksempel dem som er foreslått av Tibor Scitovsky og/eller Michael Argyle: at de velstående ofte har sterkere sosiale nettverk, har mer spennende arbeid og en mer aktiv fritid enn de mindre velstående. Vi skal her se nærmere på den siste muligheten.

Det kan tenkes å eksistere flere skinnsammenhenger enn dem vi nettopp har nevnt. En måte å begynne å lete på er å spørre hvilke forhold folk selv mener er viktige for deres lykke, for deretter å spørre om rike mennesker "skårer høyere" på noen av disse forholdene enn fattige.

Spørreundersøkelser der folk er bedt om å nevne forhold som er viktige for deres lykke, kan som før sagt også ha egenverdi når det gjelder å besvare problemstillingen vår. Dersom mange nevner penger, materielle goder eller lignende, kan det være større grunn til å anta at mer av disse tingene reint faktisk fører til større lykke.

I 1990 gjennomførte Opinion A/S en undersøkelse blant 1011 nordmenn, som ble bedt om å svare på følgende spørsmål: "For å få en ideell eller lykkelig livssituasjon, hvor viktig vil du si følgende forhold er for deg?" Deretter ble 12 forhold nevnt av intervjueren. Fig. 15 viser hvor mange som mente hvert av disse forholdene var "svært viktig".

Fig. 15. Andel av nordmenn som mener at ulike forhold er svært viktige for en lykkelig livssituasjon.

Kilde: Undersøkelse av Opinion AS (resultater formidlet av Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste).

Vi ser for det første at de sosiale nettverkene, både de svært nære (familie, kjærlighet, barn) og venner, rangeres høyest sammen med helse. Dernest kommer ”jobb”, som riktignok er en litt tvetydig kategori: det kan både bety innholdet i jobben og det i det hele tatt å ha jobb, noe mange hadde grunn til å være usikre på omkring 1990. Det kan derfor være grunn til å spørre – som tidligere foreslått – om de velstående oftere er gift eller samboende, oftere har barn, har (som Argyle foreslår) sterkere sosiale nettverk generelt, om de har bedre helse og oftere er tilfreds med jobben.

For det andre ser vi at det er et markert sprang ned til de resterende faktorene, og at ”penger” kommer nest sist. Nå er det likevel 31 % som mener at penger er svært viktig (og 59 % at det er ganske viktig). Dette kan tale for at inntekta faktisk påvirker lykken for de fleste. Men når det stilles et lukket spørsmål (der folk ikke får komme på svarene selv, men må rangere alternativ som oppgis av intervjueren) kan det være større grunn til å vektlegge den relative plasseringen. Det kan også spørres om hva folk har lagt i svaret. De fleste vil være enige i at en viss inntekt er viktig for å kunne leve lykkelig (eller leve i det hele tatt) i dagens samfunn; er det dette respondentene har ment, eller at *mer* penger er viktig for at de skal bli lykkelig(ere)?

Fra et samfunn som ofte kritiseres for sin materialisme, nemlig USA, stammer en undersøkelse som kommer litt nærmere presisjon med hensyn til den siste problemstillingen. 4000 amerikanere ble i 1996 bedt om å fortelle hvorvidt seks mulige endringer i deres livssituasjon ville føre til at de ble ”mye mer tilfreds med livet”. Tab. 11 viser resultatene:

Tab. 11. Andel av amerikanere som er enten "svært enige" eller "enige" i at ulike endringer i livssituasjonen vil gjøre dem mye mer tilfredse.

Mer tid sammen med familie og venner	66 %
Mindre stress i livet	56 %
Å kunne føle at jeg gjorde en større innsats for lokalsamfunnet	47 %
En finere bil	21 %
En større bolig	19 %
Flere fine ting i hjemmet	15 %

Kilde: Merck Family Fund, gjengitt i Carley og Spapens 1998

Nok en gang må de inntektsavhengige faktorene se seg klart slått av de immaterielle, og vi får bekreftet at det er særlig relevant å spørre om *sosiale nettverk* er sterkere hos de velstående. Samtidig ser vi at det er ikke helt ubetydelige grupper (vi vet dessverre ikke i hvilken grad de overlapper) som tror at en eller flere materielle forbedringer vil øke tilfredsheten. Vi vet selvfølgelig ikke om dette er fordi de da vil få flottere bil, større bolig osv. enn naboene, eller om det er "godene i seg selv" som ventes å få denne virkningen.

Én sak er hvilke forhold folk *mener* vil bidra til økt lykke eller tilfredshet. En annen måte å søke etter mulige "skinnsammenhenger" på, er å spørre hvilke andre forhold enn inntekt som faktisk samvarierer med subjektiv lykke i undersøkelser der det er spurt om dette.

Veenhoven (1994) presenterer korrelasjoner mellom 125 ulike forhold (eller komplekser av forhold) og lykke eller tilfredshet. De fleste av disse er i seg selv subjektive (dvs. variable av typen "tilfredshet med...", "ønske om..." "holdning til..." og kan i mange fall nærmest per definisjon ventes å være forbundet med høyere eller lavere generell tilfredshet. Mange andre kan på forhånd antas neppe å samvariere nevneverdig med inntektsnivå, eller er av en slik art at det vil være vanskelig å etterprøve en slik samvariasjon med mindre det kan gjøres direkte med grunnlag i spørreundersøkelsene det gjelder.

Vi har sett nærmere på korrelasjonene som er oppgitt for: kjønn, alder, status som gift vs. ikke gift, å ha barn vs. barnløshet, vennskap (målt ved det å ha nære venner eller ikke, ved antall venner, hyppighet av kontakt med venner mm), helsetilstand (også her forekommer flere mål), utdanningsnivå og deltakelse i organisasjons- og samfunnsniv.

I Veenhovens materiale viser det seg at det ikke er noen systematisk sammenheng mellom lykke og alder eller kjønn. Korrelasjonene har jamnt vekslende fortegn og er ofte ikke signifikante. Når det gjelder alder, utelukker dette riktignok ikke at det kan finnes en sammenheng med u- eller n-form: Argyle (1987) viser til undersøkelser som peker mot det første (altså at unge og eldre er lykkeligere enn mellomgenerasjonen).

Det er en viss overvekt av undersøkelser som viser at folk med barn er lykkeligere enn folk uten, men korrelasjonene er gjennomgående svake. Når det gjelder utdanningsnivå og sosial deltakelse er tendensene til positiv samvariasjon med lykke og tilfredshet noe tydeligere, men også her er det mange undersøkelser som ikke viser signifikant samvariasjon, og enkelte som viser negativ. Derimot er materialet temmelig entydig når det gjelder *helse, ekteskap og vennskap*: disse faktorene samvarierer så godt som alltid positivt, og i mange undersøkelser sterkt, med lykke og tilfredshet.

Materialet fra den danske livskvalitetsundersøkelsen (Ventegodt 1995) stemmer på viktige punkt overens med det en kunne vente seg ut fra Veenhovens sammenstillinger. Det er så godt som ingen forskjell mellom kjønnene i lykke eller tilfredshet, og bare små variasjoner etter

alder, der lykke og tilfredshet varierer med motsatte fortegn. Det er en svak *negativ* samvariasjon mellom utdanningsnivå og lykke. Derimot er gifte og samboende markert mer lykkelig og tilfredse enn andre. God helse viser den sterkeste samvariasjonen med lykke og tilfredshet av alle objektive forhold ($r = +0,31$ til $+0,54$ når det måles etter antall alvorlige helseproblemer). Blant subjektive forhold viser både gode forhold til partneren ($r = +0,37$ til $+0,50$) og det å "ha det godt på jobben" ($r = +0,37$ til $+0,40$) omtrent like sterk samvariasjon med lykke og tilfredshet. Noe etter kommer antall venner/bekjente en har jevnlig kontakt med ($r = +0,19$ til $+0,21$).

Det er derfor god grunn til å spørre om velstående mennesker oftere lever i parforhold, oftere har gode venner, oftere har god helse og/eller oftere har en jobb de trives i, enn fattige. Dersom det bare er en moderat samvariasjon mellom inntekt og flere av disse forholdene, som hver for seg samvarierer til dels sterkt med lykke, kan det godt forklare den (svakere) samvariasjonen mellom inntekt og lykke som de fleste internasjonale undersøkelser viser.

Nokså sterke grunner også taler for at det kan finnes en samvariasjon mellom inntekt og flere av de nevnte faktorene.

Når det gjelder *helse* er det minst tre grunner til å anta dette: 1) dårlig helse reduserer mulighetene til å tjene penger; 2) velstående mennesker kan ha bedre råd til å søke behandling og ellers ta vare på helse; 3) i mange vestlige industriland i dag (men ikke over alt eller til alle tider) er det mye som taler for at fattige har en mindre sunn livsstil (oftere røyker, sjeldnere mosjonerer, spiser mindre sunn mat) enn de mer velstående. En lang rekke undersøkelser fra ulike land viser at slike sammenhenger eksisterer (McIsaac og Wilkinson 1997). I USA er dødeligheten blant folk med inntekt under 9.000 dollar årlig 3-7 ganger høyere enn blant dem med inntekt over 25.000 (avhengig av kjønn og etnisk gruppe); i Storbritannia er dødeligheten blant offentlige tjenestemenn som står nederst på rangs- og inntektsstigen, tre ganger høyere enn blant de mest overordnede (Environmental Research Foundation 1998). I Canada lever den rikeste femtedelen av befolkningen seks år lengre enn den fattigste femtedelen, og har 14 flere leveår uten hemmende sykdommer (Saskatoon 1999). I internasjonal sammenheng er det oppsiktsvekkende at den norske Levekårsundersøkelsen (SSB 1996) *ikke* viser noen systematisk tendens til at lavtlønte har flere helseproblemer enn for eksempel høyere funksjonærer, men dette gjenspeiler neppe helt den norske virkeligheten. Dødeligheten i de fattigste, østlige bydelene i Oslo er for eksempel omkring dobbelt så høy som i den rikeste, Vinderen (Sosial- og helsedepartementet 1998).

Det er også rimelig å anta at mennesker med høy husholdningsinntekt oftere lever i parforhold enn andre. Igjen er det tre grunner til det. Den første er at selve målet "husholdningsinntekt", som ligger til grunn for nesten alle beregninger av samvariasjon mellom inntekt og lykke, rommer en iboende skeivhet. I alle samfunn der det er vanlig at både mann og kvinne har inntektsgivende arbeid, og/eller der barna bidrar (ved eget arbeid eller ved å utløse barnetrygd) vil par og familier i gjennomsnitt ha høyere husholdningsinntekt enn enslige. For det andre er velstående mennesker (eller mennesker fra velstående familier) i de fleste samfunn mer attraktive på ekteskapsmarkedet. For det tredje har unge voksne og pensjonister gjerne lavere inntekt enn aldersgruppene imellom, og de er oftere ugifte hhv. enker eller enkemenn. At det er en sammenheng mellom inntekt og parforhold, også dersom vi holder pensjonister og ungdom under utdanning utenfor, bekreftes for Norges del av Levekårsundersøkelsen 1995. Mens 65 % av den voksne befolkningen levde i parforhold, var andelen 59 % blant lavtlønte og 79 % blant høyere funksjonærer.

Levekårsundersøkelsen viser derimot ikke tilsvarende forskjeller når det gjelder sannsynligheten for å ha nære venner. Argyle (1987) hevder som vi har sett at det også finnes

en samvariasjon mellom inntekt og sosial kontakt ut over familien i Storbritannia, men vi har ikke funnet data som kan fortelle om den forekommer i flere land.

Når det gjelder trivsel i jobben, er det temmelig åpenbart at overordnede og selvstendige stillinger, som oftest er forbundet med høyere enn gjennomsnittlig inntekt, oftest også medfører større variasjon og frihet til å bestemme over egen (og andres) situasjon – og de er sjelden forbundet med et fysisk belastende arbeidsmiljø. Igjen bekreftes dette av resultat fra den norske Levekårsundersøkelsen. Høyere funksjonærer opplever til gjengjeld oftere enn lavtlønte arbeidet som psykisk belastende, men på dette området er forskjellen mellom gruppene liten.

5.3. Hva skjer når vi korrigerer inntektseffekten for andre forhold som påvirker lykken?

Den beste måten å etterprøve hypoteser om skinnsammenhenger på er gjennom såkalt partiell korrelasjonsanalyse, eller partiell regresjonsanalyse, der en på matematisk veg skiller ut effekten av noen faktorer (for eksempel helsetilstand og ekteskapeleg status) på – i dette tilfellet – folks lykke, og ser om inntekta fortsatt gir utslag. Med andre ord: betyr inntekta noe for lykken når folk ellers er like friske, like gifte, har like mange venner og trives like godt på jobben?

For å gjennomføre slike analyser må en ha tilgang til rådataene fra undersøkelser der det er spurt om alle disse forholdene. Å skaffe og analysere slike rådata har ligget utenfor rammene for den foreliggende rapporten.

Materialet hos Veenhoven (1994) kan imidlertid fortelle noe. Av de tidligere omtalte 89 undersøkelsene av samvariasjonen mellom inntekt og lykke, er det 35 der det framgår at en har kontrollert denne samvariasjonen for andre faktorer enn inntekt. Den korrigerede samvariasjonen – virkningen av inntekt når de andre faktorene holdes like – er i 31 av disse tilfellene målt ved den såkalte partielle regresjonskoeffisienten, β (beta), som vanligvis varierer mellom -1 og $+1$, men i sjeldne tilfeller kan anta høyere eller lavere verdier. De 41 analysene av data fra World Values II-studien inkluderer dessuten analyser av inntektens virkning på lykke og tilfredshet når det rettes for kjønn og alder, men dette er som nevnt faktorer som har beskjeden virkning på lykken. Det viser seg også i resultatene. β -verdiene avviker gjennomgående lite fra de opprinnelige r -verdiene.

Av de 31 undersøkelsene der Veenhoven (1994) oppgir at β er beregnet, er det én der det bare er kontrollert for alder og kjønn. I 26 av de øvrige er det blant annet kontrollert for ekteskapeleg status eller familieliv; i 16 for helsetilstand; i 13 for vennskap eller andre uttrykk for nær sosial kontakt; og i 13 for variabler som gjelder status eller stilling i arbeidslivet (ut over det å ha eller ikke ha jobb). Kontrollvariablene inngår i vekslende kombinasjoner med hverandre og med andre kontrollvariabler, både objektive og subjektive. Dette vanskeliggjør sammenligningen av de resulterende partielle korrelasjonskoeffisientene for inntekt.

10 av de 31 undersøkelsene gjelder World Values Study I-materialet (1981) fra 10 EU-land (av de daværende 10 medlemsstatene er Hellas ikke med, men Storbritannia og Nord-Irland er til gjengjeld behandlet hver for seg). Her har inntektens effekt på både lykke, tilfredshet med livet og affektbalanse blitt korrigeret for både ekteskap, sosial kontakt, helse og jobbstatus samt flere variabler, men likevel i grupper på få variabler om gangen. Her opplyser Veenhoven bare at β ikke for noe land, ikke for noe mål subjektiv lykke og ikke for noen gruppe av kontrollvariabler nådde opp i $+0,10$. Det betyr i klartekst at den eventuelle effekten inntekta hadde på lykken etter kontrollene, var meget svak.

Blant de gjenværende 21 undersøkelsene der inntektseffekten ble kontrollert for én eller flere variabler, var det:

- fem der det ikke ble funnet noen signifikant samvariasjon mellom inntekt og lykke etter kontroll;
- tre der det er gjennomført flere analyser, og resultatene er motstridende (noen kontroller etterlot seg en signifikant samvariasjon, andre ikke);
- tre der signifikansen ikke er oppgitt; og
- ti der det gjensto en entydig signifikant, positiv samvariasjon etter kontroll.

I flere av undersøkelsene der resultatene er ikke-signifikante eller motstridende, var β for inntekt etter kontroll *negativ* (ved den eneste analysen eller ved (no)en blant flere). Bare i to undersøkelser, den ene fra Sør-Korea og den andre fra USA, er β for inntekt høyere enn +0,16 (nemlig hhv. +0,25 og +0,21); i disse ble det kontrollert for ekteskapeleg status, men ikke for helse, sosial kontakt/vennskap eller forhold ved jobben.

I tillegg kommer en analyse av World Values Study I-materialet fra Norge (1982), der Veenhoven oppgir β for inntektens virkning på lykke (etter kontroll for alder, kjønn, utdanning, ekteskapeleg status, yrkesaktivitet, husholdningsstørrelse og urbaniseringsgrad) til +0,19, og β for inntektens virkning på trivsel til +0,11. Når en går til originalkilden (Mastekaasa og Moum 1984) viser det seg imidlertid at β i det første tilfellet skal være +0,14. Mastekaasa og Moum har for øvrig også analysert materialet fra en enøk-undersøkelsen i 1981, der det ble stilt ett spørsmål om lykke, og kontrollert for de samme variablene. Der fant de at β for inntekt var +0,06 og ikke signifikant (også her har det sneket seg inn en feil hos Veenhoven, som oppgir +0,08). I disse analysene er det altså ikke kontrollert for helse, venner eller trivsel i jobben.

Sett under ett indikerer de partielle regresjonsanalysene at den på forhånd oftest svake samvariasjonen mellom inntekt og lykke svekkes ytterligere når det korrigeres for én eller flere av faktorene ekteskapeleg status, helse, sosial kontakt og jobbtrivsel eller jobbstatus. Ikke sjelden forsvinner den helt. Dessverre er det få av analysene i World Database of Happiness – ut over de 10 som gjelder EU-land i World Values Study II - der det er korrigert for *alle* disse forholdene. Og om disse 10 får vi bare opplyst at β *aldri når opp* i +0,10, ikke hvor mye lavere den er i hvert enkelt tilfelle (eller om den i noen fall er negativ).

Fra dette mønsteret med gjennomgående svak samvariasjon etter grundig kontroll, er det fire påfallende unntak blant studiene som er referert hos Veenhoven. Det gjelder analyser av materialet fra Danmark, Finland, Norge og Sverige i *Scandinavian Welfare Study* (1971). Her er den kontrollerte virkningen av inntekt på lykke ikke målt ved den partielle regresjonskoeffisienten β , men ved den partielle korrelasjonskoeffisienten r_{pc} (som i likhet med r varierer strengt mellom -1 og $+1$). Den oppgis til +0,25 for Danmark, +0,23 for Finland, +0,18 for Norge og +0,13 for Sverige, i alle tilfellene etter kontroll for hele 21 variabler, inkludert helse og flere mål på styrken i det sosiale nettverket.

Under arbeidet med denne rapporten er det gjort forsøk på å skaffe kilden til disse beregningene: Erik Allardts rapport *About dimensions of welfare: an exploratory analysis of a comparative Scandinavian survey* (Research reports nr. 1, 1973; Research Group for Comparative Sociology, University of Helsinki) – uten at dette har lyktes. Resultatene er så vidt påfallende, og vanskelige å forene med de seinere skandinaviske undersøkelsene vi har referert, at vi velger ikke å vektlegge dem uten dekning i selve kilden. Det kan nevnes at Mastekaasa og Moum (1984) også har analysert det norske materialet fra *Scandinavian Welfare Study*, og finner her $\beta=0,09$ for inntekt vs. lykke etter kontroll for åtte variabler.

6. Drøfting og konklusjoner

Vi har nå gjennomgått samtlige av de større, internasjonalt komparative undersøkelsene som det finnes opplysning om i World Database of Happiness; de lengre tidsseriene om lykke eller tilfredshet som eksisterer fra enkeltland; og et omfattende materiale om samvariasjon mellom inntekt og lykke *innen* enkeltland.

Resultatene kan sammenfattes som følger:

I kap. 3 så vi at samtlige større, internasjonale undersøkelser der vi har tilnærmet fullstendige data, viser en tendens til at folk i rike land er lykkeligere enn i fattige land. Resultatene er motstridende med hensyn til hvorvidt denne sammenhengen gjelder på alle inntektsnivå, eller om den svekkes med økende inntekt. Det er en overvekt av undersøkelser der samvariasjonen beskrives best av en rett linje – noe som kan tolkes slik at også de rike blir lykkeligere av å bli enda rikere. Når dataene fra de seineste verdensomspennende undersøkelsene analyseres nærmere, finner vi imidlertid ingen signifikant samvariasjon mellom inntekt og lykke eller tilfredshet *blant rike land innbyrdes*. De seineste undersøkelsene fra EU viser derimot en klar samvariasjon mellom inntekt og tilfredshet blant denne gruppen av rike land.

Mens det finnes en tendens – avtakende eller ikke – til at folk i rike land er lykkeligere enn i fattige, er det åpenbart også andre forhold som påvirker forskjellene i lykke mellom nasjoner. Folk i Latin-Amerika gir oftest uttrykk for en større grad av lykke enn folk i asiatiske land på samme inntektsnivå. Blant vestlige industriland har japanere, tyskere, franskmenn og søreuropeere temmelig konsekvent, gjennom en rekke undersøkelser, gitt uttrykk for en lavere grad av lykke enn inntekta "skulle tilsi", og nesten systematisk lavere enn folk fra Nordvest-Europa, Sveits, Nordamerika og Australia.

I kap. 4 så vi nærmere på hva *tidsserier* kan fortelle om forholdet mellom inntekt og lykke. Flere tidsserier fra utviklingsland og fra Europa i den første etterkrigstida viser en tendens til økende lykke og/eller tilfredshet, som kan tenkes forklart ved økende inntekter. Disse tidsseriene inneholder riktignok hver et lite antall observasjoner, men peker overveiende i én retning. Derimot viser betydelig tettere tidsserier fra så vel USA som Japan og EU - og noe mindre tette fra nordiske land - at det *ikke* har vært noen økning i den gjennomsnittlige lykken eller tilfredsheten etter at BNP passerte det nivået det nådde i USA omkring 1950 (ca. 10.000 1998-dollar per capita). I enkelte land har det riktignok vært en svak bedring også etter at et slikt nivå ble nådd – men i minst like mange andre, som har opplevd omtrent den samme økonomiske veksten – har det vært en tilbakegang.

I kap. 5 så vi nærmere på variasjonene *innen* land. Vi så at det i et stort flertall av undersøkelser fra ulike land og kulturer er funnet en positiv samvariasjon mellom folks inntekt og deres grad av lykke og/eller tilfredshet. Vi så imidlertid også at denne samvariasjonen gjennomgående er svakere enn den en finner mellom land: inntektsforskjeller forklarer statistisk sett sjelden mer enn 4 % av variasjonene i lykke. Det er tvilsomt om det overhodet forekommer noen samvariasjon i Norden på 1990-tallet.

Vi fant grunn til å anta at den samvariasjonen mellom inntekt og lykke som vises i de fleste undersøkelser, helt eller delvis kan skyldes skinnsammenhenger. Nærmere bestemt kan det tenkes at de velstående ikke er lykkeligere i gjennomsnitt fordi de er velstående, men fordi de har bedre helse, oftere lever i parforhold, har flere venner og/eller har triveligere/mer givende jobber enn de mindre velstående. Materialet i "World Database of Happiness" viser at sammenhengen mellom rikdom og lykke ofte blir svekket når det kontrolleres for én eller flere av disse variablene. Materialet er imidlertid verken stort nok eller fullstendig nok gjengitt til at vi kan avgjøre om kontroll for samtlige av de nevnte faktorene ville medføre at

samvariasjonen mellom inntekt og lykke forsvant *helt* fra de fleste undersøkelsene. Det kan tenkes at rike mennesker, også i rike land, er litt lykkeligere enn andre mennesker i de samme landa, nettopp på grunn av sin høyere inntekt. Men det er sannsynliggjort at denne effekten i så fall er *svært liten*.

Dersom det eksisterer en slik svak, men reell og selvstendig sammenheng mellom høyere inntekt og høyere lykke blant enkeltmennesker i rike land i dag, står vi fortsatt overfor spørsmålet om dette skyldes inntekta-i-seg-selv eller inntekta-i-forhold-til-andre.

Tidsseriematerialet taler umiddelbart for det siste. Når mennesker i verdens rike land i gjennomsnitt ikke har blitt det minste lykkeligere på de siste 25 åra – eller enda lengre – til tross for at de i gjennomsnitt har blitt om lag 50 prosent rikere siden 1973, er det vanskelig å hevde at økende inntekt-i-seg-selv lenger fører til økende lykke. Eller mer presist: det kan bare gjøres dersom minst ett av to vilkår er oppfylt.

Det første er at inntektsfordelinga har blitt så mye skeivere – i storparten av den rike verden – at nesten hele inntektsveksten har tilfalt et mindretall som er for lite til å gjøre noe inntrykk på den *gjennomsnittlige* graden av lykke. I USA var dette faktisk en tilnærmet realitet mellom 1979 og 1993; bare de rikeste 40 % økte sin inntekt overhodet, og bare de rikeste 20 % opplevde en vesentlig økning, mens den fattigste femtedelen ble klart fattigere. I USA har vi imidlertid behov for å forklare at lykken toppet seg allerede på 1950-tallet, til tross for at inntektsfordelinga fra 1950 til 1978 var temmelig konstant eller t.o.m. viste en svak tendens til utjamning (Kangas 1995).

Også i flere andre industriland har inntektsfordelinga blitt noe skeivere siden 1970-åra, men ikke i tilnærmet samme grad som i USA. Nærmest kommer Storbritannia i Margaret Thatchers regjeringstid, men selv der var det "bare" de fattigste 30 % som opplevde stagnasjon eller tilbakegang i inntekta (Hills 1998), mens det både i perioden nærmest før 1979 og i de siste åra har vært en svak tendens til utjamning. I Canada var inntektsforskjellene litt mindre i 1992 enn i 1970 (NAMI 1997), og det samme skjedde i Australia mellom 1981-94, når hensyn tas til overføringer (Johnston 1997). I Japan og Nederland ble fordelinga litt skeivere mellom 1979-95, mens det motsatte skjedde i Tyskland og Belgia, og det var liten endring i Sverige eller Danmark (Trabold 1997). I Norge har inntektsfordelinga blitt litt skeivere på 1990-tallet, men ikke i tiåra før, og ikke mer enn at det store flertallet har opplevd økende realinntekt også i dette tiåret. Vridninger i inntektsfordelinga kan kort sagt ikke forklare at graden av lykke har sluttet å øke.

Den andre mulige grunnen til at tidsseriene ikke viser noen økning i lykken, selv om økende inntekt-i-seg-selv har en slik effekt, er at *andre forhold har virket i motsatt retning*.

Flere slike faktorer kan selvfølgelig tenkes. Økende arbeidsløshet, og dermed frykt for at den riktignok økte inntekta skal falle bort? Denne forklaringen kunne være rimelig om vi ser på EU i perioden etter 1973. Den passer derimot verken på den langsiktige utviklinga i USA, eller på Japan t.o.m. 1980-åra, eller (som tidligere bemerket) på Norge. Økende uro over andre problem (krigsfare, miljødeleggelse, kriminalitet...)? Kanskje: det er vanskelig å måle eventuelle endringer i "summen av uro". Økende skilsmissefrekvens? Ikke utenkelig, gitt den betydningen det å leve i parforhold har for lykken. Svakere sosiale bånd i alminnelighet? Økende urbanisering? Både norske (Mastekaasa og Moum 1984) og danske (Ventegodt 1995) undersøkelser viser at mennesker på landsbygda er noe lykkeligere enn i byer, men samvariasjonen er svak, og undersøkelser som er referert hos Veenhoven (1994) er motstridende på dette området.

Mange av de langsiktige utviklingstrekkene (både de sikre og de mer hypotetiske) som kan tenkes å ha motvirket en lykkeeffekt av økende inntekt, kan tolkes som utslag av den samme

økonomiske vekstprosessen som har økt inntektene. Om dette er riktig, er vi egentlig tilbake til utgangspunktet. Det ser i alle fall ikke ut til at det å øke bruttonasjonalproduktet lenger har noen positiv virkning på lykken i vestlige industriland.

Er det et politisk mål å gjøre mennesker lykkelige? I så fall indikerer både tidsserier og variasjoner i lykken innenfor rike land at det å øke inntektsnivået er et høyst usikkert, og i beste fall uhyre sløvt, redskap. En giftekniv (eller samboerskaps- eller partnerskapskniv) er langt skarpere. En politikk for å fremme flere og dypere vennskap vil også være langt mer målrettet, liksom en politikk for bedre helse eller større trivsel på jobben.

Vi står imidlertid igjen med ett paradoks. Noen undersøkelser taler fortsatt for at folk i de aller rikeste av de rike landa er lykkeligere enn dem i de litt mindre rike. Hvordan kan dette forklares, dersom det ikke er selve inntektsforskjellen som gjør utslaget?

Padokset skal i seg selv ikke overdrives. Av de komparative undersøkelsene vi har sett på fra 1990-åra, er det bare én – Eurobarometer – som viser en *statistisk signifikant* sammenheng mellom inntekt og lykke (eller mer presist tilfredshet med livet).

Det kan selvfølgelig tenkes mange andre forklaringer på nasjonale variasjoner i lykke. Det *må* faktisk eksistere flere forklaringer, ettersom vi har sett at eksempelvis tyskere, franskmenn og japanere er stabilt mindre lykkelige enn briter, nederlendere eller skandinaver på akkurat samme inntektsnivå (pluss/minus 10-15 prosent). Tendensen, i den grad den finnes, til at det fortsatt finnes en samvariasjon mellom inntekt og lykke blant rike land som gruppe skyldes i første rekke at én liten gruppe vestlige land (Hellas, Spania, Portugal) ligger klart under gjennomsnittet med hensyn til begge deler, mens en annen liten gruppe (USA, Canada, Sveits) ligger over gjennomsnittet på begge mål. I seinere års EU-undersøkelser har også Danmark skilt seg ut på plussida i inntekt så vel som lykke.

Flere forskere har også tatt opp disse problemene, og foreslått andre forklaringer på variasjonene i lykke mellom rike land innbyrdes. Veenhoven (1993) imøtegår en rekke av disse.

Én forklaringsvariant går ut på at variasjonene i lykke blant rike land i seg selv kan være fiktive, dvs. at de skyldes svakheter ved komparative spørreundersøkelser som metode. Det kan være oversettelsesproblem: at "happy" eller "lykkelig" har en litt annen valør enn "glücklich" eller "heureux". Når det nettopp gjelder fransk og tysk – og italiensk – finnes det imidlertid åpenbare innvendinger. Både fransk-, tysk- og italiensk-talende sveitsere ligger nær lykketoppen – i klar kontrast til franskmenn, tyskere og italienere - og fransk-talende kanadiere ligger ikke etter engelsk-talende. En annen innvending er at de land som skårer høyt på "lykke" stort sett også skårer høyt på "tilfredshet". Skulle oversettelsesvansker være forklaringen, måtte derfor avvikene i valør mellom ulike språk, gjenta seg med samme fortegn for ordene *begge* begrep ble oversatt med. Dette er mindre sannsynlig. Endelig kan det anføres at mens spanjoler og portugisere er enda mindre lykkelige enn inntekta skulle tilsi, så er det motsatte tilfellet med spansk- og portugisisk-talende latinamerikanere. Veenhoven har trolig rett i at oversettelsesproblem forklarer lite.

Resultatene fra spørreundersøkelser kunne imidlertid også gi et falsk bilde fordi mennesker i ulike land, selv om de oppfatter spørsmålene noenlunde likt, kan tenkes å tilpasse svarene til det de opplever som sosiale forventninger. I land der det å være lykkelig har en positiv moralsk valør, og/eller der det er viktig å være *vellykket*, blir det vanskeligere å hevde at en er ulykkelig hhv. utilfreds med livet sitt. I land der det gjelder ikke å stikke seg ut, kan folk tenkes å velge midt-på-treet-svar, av typen "verken lykkelig eller ulykkelig". Siden folk i de fleste land gjennomsnittlig ligger noe over midten på treet, vil slike land da få en relativt lav skåre. Også disse forklaringene avvises av Veenhoven. Det er ifølge ham ingen samvariasjon

mellom den moralske vurderingen av lykke på tvers av land (målt ved verdiundersøkelser) og den faktisk rapporterte lykken. Et land som USA, der det er viktig å være vellykket, skårer høyt: men om dette var grunnen, skulle en vente at amerikanerne skåret høyere på "tilfredshet med livet" enn på "lykke" eller på kortsiktig affektbalanse (også i USA kan det være lov å ha en dårlig dag). Det gjør de ikke. I Japan er det angivelig ikke velsett å stikke seg ut, men japanernes svar klumper seg *ikke* sammen midt på treet: de sprer seg i like høy grad som nordeuropeernes eller amerikanernes, bare med gjennomsnittet lenger ned på skalaen. Disse innvendingene er viktige, men siden det sosiale "forventningsmiljøet" er mangesidig og *også* kan være vanskelig å fange gjennom spørreundersøkelser, kan vi neppe avskrive denne forklaringen like sikkert som oversettelsesvanskene.

Mye taler allikevel for at forskjellene i lykke mellom rike land, slik de framkommer i spørreundersøkelser, i hvert fall delvis gjenspeiler realiteter. Bortsett fra inntektsnivået, kan disse realitetene enten være forskjeller i subjektive holdninger til livet (noen nasjoner er mer "lystige", "optimistiske", "livsbejaende" osv. enn andre); eller det kan være forskjeller i andre sider ved det sosiale miljøet enn velstanden.

Veenhoven argumenterer mot den første forklaringa (nasjonsspesifikke holdninger), slik den har blitt framført av Inglehart (1980). Inglehart er inne på den tanken at når folk i Middelhavslanda er mindre lykkelige enn i Nordvest-Europa, kan det skyldes en kynisk livsholdning som er vokst fram av mer negative historiske erfaringer (med langvarig fattigdom, diktatur, korrupsjon og skuffede forventninger) og overført til nye generasjoner gjennom sosialiseringen. Dette imøtegår Veenhoven dels ved hjelp av verdiundersøkelser, som viser at graden av lykke samvarierer med graden av tillit til andre mennesker, men ikke med graden av tillit til samfunnsinstitusjoner. Dels viser han at immigranter fra Sør-Europa i Australia og Tyskland er lykkeligere enn sine gamle landsmenn, og nesten like lykkelige som sine nye. Dermed blir hypotesen om at folks lykke beror på historiske erfaringer, videreformidlet gjennom oppdragelsen, svekket til fordel for hypotesen om at den beror på deres aktuelle livsvilkår (i landet der de bor i dag). Også dette siste er et svært viktig argument.

Sannsynligvis er det riktig at forskjellene i lykke mellom land forklares mer av forskjeller i livsvilkår her og nå, enn av nedarvede holdninger. Dette er da også hva Veenhoven forsøker å vise. "Livsvilkår" er imidlertid et svært vidt begrep. Vi så i kap. 1 at Veenhoven regnet med åtte mer-eller-mindre-objektive mål på livsvilkårenes kvalitet, knyttet til velstand, frihet, tilgang på kunnskap og likhet (eller mer presist: likestilling mellom kjønnene + offentlige utgifter.) ved siden av materiell velstand, og finner at disse til sammen kan forklare 77 % av variasjonen i lykke mellom 22 land. Han påpeker imidlertid at forklaringsgraden faller til 63 % om ett land – India - fjernes fra analysen, og den ville bli ytterligere redusert om tre andre utviklingsland ble tatt ut. Forklaringsgraden for "tilfredshet med livet" er videre noe lavere enn for lykke (slik uttrykt). Dessverre gjengir ikke Veenhoven sine rådata, slik at det ikke er mulig å beregne hvor mye som blir igjen av forklaringsgraden når bare rike land er med. Vi vet med andre ord ikke akkurat hvor mye Veenhovens livsvilkårsfaktorer til sammen forklarer av variasjonen mellom rike land, og enda mindre hvor mye hver enkelt av de ikke-materielle faktorene bidrar til å forklare det som inntekta ikke forklarer.

Det må videre påpekes at flere av de faktorene Veenhoven regner med, er vanskelige å måle, og at det er svakheter ved noen av de variablene og datasettene han har brukt til å måle dem. Et eksempel på det siste er pressefriheten, der det bygges på en ranking fra tidlig på 1970-tallet – noe som aksepteres fordi "frihet er et nokså stabilt fenomen". Vi har sett at Spania og Portugal ligger på eller nær bunnen blant rike land mht. lykke. Da er det nokså åpenbart at pressefriheten i Francos Spania og Caetanos Portugal bidrar til å styrke samvariasjonen

mellom "livsvilkår" og lykke. Dataene om lykke i denne analysen skriver seg som nevnt fra ca. 1980, da de nevnte regimene var falt.

Noe annet er at mye vann har runnet i havet også siden 1980. På noen områder var forskjellene mellom rike land innbyrdes mindre den gang enn nå – for eksempel med hensyn til utdanning, en av de faktorene som ifølge Veenhoven virker mest inn på lykken etter at det er tatt hensyn til inntektsnivå (men som ikke synes å bety spesielt mye for variasjoner innenfor land). Samtidig har land som Portugal og Spania (og Hellas) i tida etter 1980 passert det inntektsnivået der tidsseriedata indikerer at det ikke lenger forekommer noen samvariasjon mellom inntekt og lykke.

Likevel står vi fortsatt overfor betydelige forskjeller i graden av lykke mellom rike land. Ut fra resultatene i World Values Study II (1990) og i WVS III (1996) kan disse bare i liten grad forklares ut fra variasjoner i inntekt alene. Schyns (1997) har i sin analyse av det førstnevnte materialet testet den hypotesen at variasjonene kan forklares ved hjelp av en indeks for frihet. Denne bygger dels på "Freedom House" sin rangering av land etter graden av politisk demokrati og av sivile rettigheter, dels på UNDPs "Gender empowerment measure", et mål på likestilling mellom kjønnene som omfatter kvinners andel i inntekter og i ledende stillinger i politikk og næringsliv. Blant rike land (hos Schyns definert som dem land per capita BNP over 8000 dollar årlig) finner hun en signifikant samvariasjon mellom dette sammensatte frihetsmålet og graden av lykke ($r = 0,55$). Om en kontrollerer for inntekt, blir virkningen bare svakt redusert (den partielle korrelasjonskoeffisienten $rpc = 0,43$, og fortsatt signifikant). Omvendt har forskjeller i inntekt liten betydning når en kontrollerer for "frihetsfaktoren" ($rpc = 0,11$, og ikke signifikant). Det er desto mer paradoksalt at Schyns i sin konklusjon fastholder teorien om en lineær sammenheng mellom inntekt og lykke.

Schyns synes å være inne på noe: *frihet* og *likestilling* har betydning for lykken, eller så samvarierer en eller begge med noe fjerde som har betydning. Også Veenhoven (1993) fant at spesielt likestilling hadde stor betydning. Likevel forklarer de målene på frihet og likestilling som Schyns valgte, ikke mer enn vel en fjerdedel av variasjonen i lykke rike land imellom (eller knapt en fjerdedel etter kontroll for inntektsnivå).

Hva kan bidra til å forklare resten? Savner vi mer "finstemte" mål for frihet og likestilling, som ville forklare mer av variasjonen i lykke, eller er det andre faktorer som spiller inn?

Ett forhold det ligger nært å tenke på er graden av *sosial og økonomisk likhet* (da ikke bare mellom kjønnene). Dette berører også Veenhoven (1993). Han forteller at han har analysert forholdet mellom inntektsfordelinga i det før omtalte utvalget på 22 land og lykken, og ikke funnet noen samvariasjon. Det er derfor han i stedet velger de offentlige utgiftenes andel av BNP (minus forsvarsutgifter) som mål på "likhet", ved siden av graden av likestilling mellom kjønnene. Seinere har vi sett at Veenhoven og Ouweneel (1995) likevel kommer til at variasjoner i offentlige velferdsutgifter *ikke* har noen selvstendig evne til å forklare variasjoner i lykke mellom land.

Når det gjelder å vurdere effekten av inntektsfordelinga, oppstår viktige måleproblem. Graden av skeivhet i fordelinga kan bli nokså forskjellig alt etter om en måler inntektene før eller etter skatter og offentlige overføringer. Dette gjelder selvsagt særlig i land der skatten er progressiv og/eller overføringene til fattige husholdninger er store. Et annet problem, når en regner på forskjellene i husholdningsinntekt, er at tallene bør korrigeres for antall personer i husholdningene (noe som ofte blir gjort, men ikke alltid på samme måte).

For de 12 landa som var medlemmer i EU før 1995, er det imidlertid gjennomført en samlet analyse av inntektsfordelinga i 1993, der datene for alle land er korrigert på samme måte for skatter, overføringer og husholdningsstørrelse. Ulikheten i inntektsfordelinga er målt ved den

såkalte Gini-indeksen, som varierer mellom 0 og 1. Et Gini-tall på 0 betyr at alle får nøyaktig like mye, mens et tall på 1 betyr maksimal ulikhet (all inntekt tilfaller en person eller husholdning).

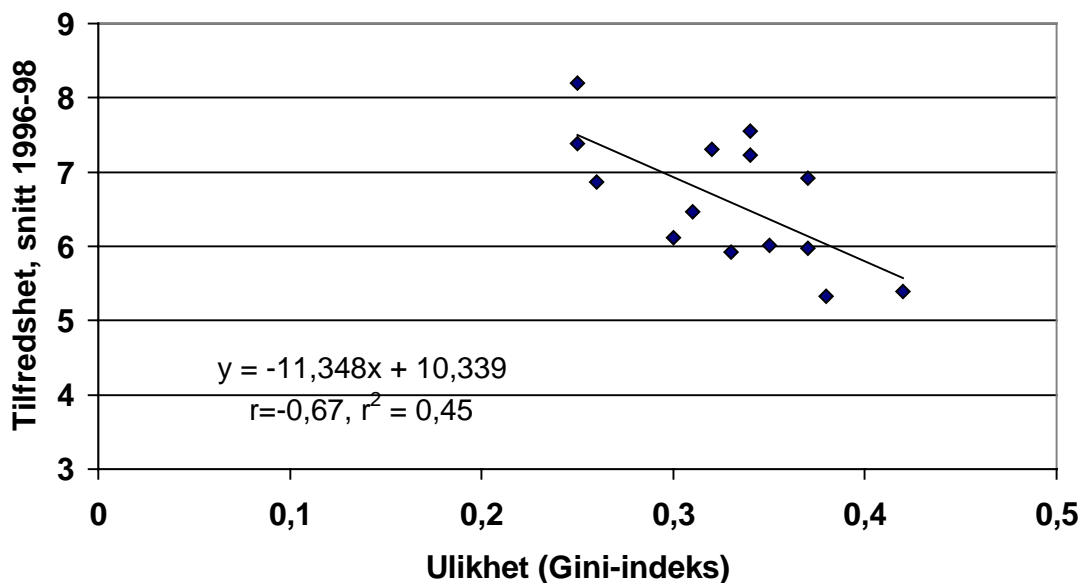
Fig. 16 viser samvariasjonen mellom Gini-tallene for disse 12 landa og graden av tilfredshet med livet ifølge Eurobarometer-undersøkelsene i 1996-98 (som vi husker viste en sterk samvariasjon mellom *inntektsnivå* og lykke innenfor EU). Gini-tallene er som følger: Danmark 0,25, Tyskland 0,30, Belgia 0,31, Luxembourg 0,32, Frankrike 0,33, Irland 0,34, Nederland 0,34, Spania 0,35, Storbritannia 0,37, Italia 0,37, Hellas 0,38, Portugal 0,42.

For de nyeste medlemslanda har vi ikke Gini-tall som helt sikkert kan sammenlignes med dem som ligger til grunn for fig. 16. For Finland oppgir imidlertid Statistiskentralen (1997) Gini-tallet i 1994 til ca. 0,26 (avlest fra diagram), når det baseres på *disponibel inntekt*, et begrep som enten er identisk med eller ligger nært opp til det som er brukt av EU.

Verdensbanken (1998) oppgir tallet for Finland til 0,256 i 1991, et tall som altså stemmer helt overens med Statistiskentralens og rimeligvis bygger på samme definisjon. For Sverige oppgir Verdensbanken 0,25. Verdensbanken oppgir også et tall for Østerrike, men dette er ikke bare eldre (fra 1987) men eksplisitt ikke sammenlignbart med de øvrige, da det bygger på forbruk og ikke inntekt (forbruket er som regel noe mindre skeivfordelt: de rike sparer mer og de fattige lever til tider av lån).

Fig. 16 viser samvariasjonen mellom økonomisk ulikhet og lykke for de 14 medlemslanda i EU unntatt Østerrike, basert på de Gini-tallene som er nevnt ovenfor.

Fig. 16. Inntektsulikhet og tilfredshet med livet. EU-12

Kilder: Gini-indeks: Eurostat 1997. Tilfredshet med livet: Eurobarometer nr. 45, 47 og 49 på <http://europa.eu.int/en/comm/dg10/incom/epo/eb.html>

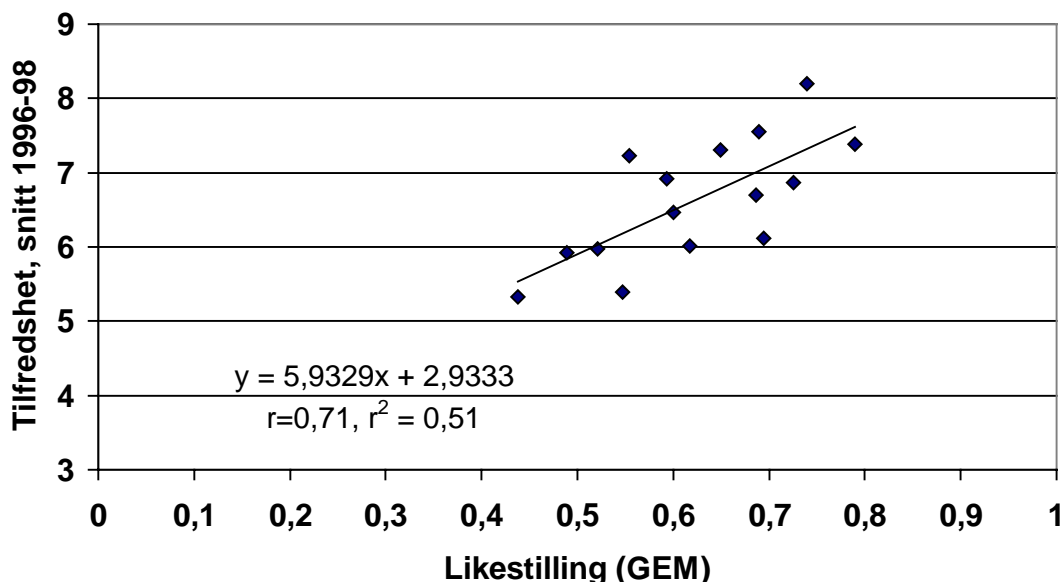
Samvariasjonen mellom likhet og tilfredshet er altså sterk – like sterk som mellom inntektsnivå og tilfredshet. Inntektsnivået forklarte, som vi så i kap. 3, statistisk sett 42 % av variasjonen i tilfredshet mellom alle 15 nåværende EU-land – en langt sterkere samvariasjon enn det andre undersøkelser viser blant rike land på 1990-tallet. Blant de 14 EU-landa som er med i fig. 16, forklarer inntektsnivået 45 %, - akkurat det samme som graden av likhet. De to

effektene henger i ikke liten grad sammen. I begge fall skyldes mye av den høye forklaringsgraden det ene lykkeligste landet (Danmark), som både er nest rikest og har den jammeste fordelinga sammen med Sverige, og de to minst lykkelige (Hellas og Portugal) som både er de to fattigste og de to mest størst ulikhet. Kontrollerer vi for likhet ved partiell korrelasjonsberegning, blir da også inntektens statistiske evne til å forklare variasjonen i tilfredshet mellom de 14 EU-landa halvert, fra 45 % til 22 %.

Vi skal kanskje heller ikke se bort fra at noe av den resterende inntektseffekten kan være et utslag nettopp av ulikhet – EU-landa imellom. Hittil har de som mener at *relativ* rikdom, snarere enn absolutt rikdom, har betydning for lykken, oftest ment at effekten bare gjør seg gjeldende innenfor enkeltland. Men blir ikke EU, med sin stadig tettere økonomiske integrasjon – på toppen av den generelt akselererende reisetrafikken og informasjonsflyten rike land imellom – mer og mer av en felles referanseramme? Kan det m.a.o. ikke tenkes at dagens grekere, portugisere og spanjoler i noen grad sammenligner sin økonomiske situasjon med den til andre EU-borgere?

Økonomisk rikdom og økonomisk fordeling er selvfølgelig ikke de eneste faktorene som kan tenkes å forklare forskjeller i lykke mellom EU- eller andre rike land. Vi har sett at Schyns fant at likestilling mellom kjønnene pluss sivil og politisk frihet forklarte en stor del av inntektsvariasjonen blant rike land. Når det gjelder formelt demokrati og sivile rettigheter er det neppe de helt store forskjellene mellom EU-land i dag, mens det fortsatt er betydelige forskjeller med hensyn til kvinners stilling, slik det framgår av det målet Schyns brukte – UNDPs "Gender Empowerment Measure". Fig. 17 viser samvariasjonen mellom GEM og graden av tilfredshet innen EU:

Fig. 17. Likestilling og tilfredshet med livet. EU-15.

Figuren bekrefter det som både Schyns og Veenhoven har funnet, nemlig at graden av likestilling viser en svært sterk samvariasjon med lykke. Det er interessant at denne effekten synes lite avhengig av kjønn: verken i land med høy eller i land med lav grad av likestilling er det, så vidt en kan se av materialet hos Veenhoven (1994), noen tydelig tendens til at det ene kjønn er lykkeligere enn det andre. Det kan bety at ikke (bare) likestilling i seg selv, men noe som samvarierer med likestilling, er utslagsgivende.

La oss imidlertid vende tilbake et øyeblikk til spørsmålet om inntektsfordeling. Hva skjer om vi trekker enda flere rike land inn i analysen? Fordi det mangler sikkert sammenlignbare Gini-tall (eller i enkelte tilfeller tall overhodet) er det ikke grunnlag for å beregne korrelasjonen mellom inntektsulikhet og lykke for rike land generelt. Sannsynligvis ville den bli noe svakere enn for EU-land alene, uten dermed å forsvinne. Blant land utenfor EU som gjennomgående skårer høyt i komparative undersøkelser av lykke (eller tilfredshet) er det flere som også har en relativt høy grad av likhet. Dette gjelder nokså sikkert Norge og Island, trolig også Australia og Canada. For de 14 EU-landa vi har regnet på ovenfor, ligger det gjennomsnittlige Gini-tallet på 0,33. Lavere tall betyr større likhet. Norge har et Gini-tall på 0,25 i 1991 ifølge Verdensbanken (1998); Canada et Gini-tall 0,315 i 1994 ifølge Verdensbanken, men bare 0,28 i 1992 ifølge NAMI (1997); og for Australia oppgir Verdensbanken tallet i 1989 til 0,34, men Johnston (1995) oppgir det til 0,30 i 1994, etter en metodikk som synes lik den som er brukt i EU.

Det er tre land som sikkert eller sannsynligvis *bryter* mønsteret. Det er USA, med høy lykke og stor ulikhet (Gini-tall 0,40 iflg. Verdensbanken); Sveits, som kanskje ligger i samme hjørne (Verdensbanken oppgir Gini-tallet til 0,36, riktignok så langt tilbake som i 1982); og i det motsatte hjørnet Japan, som er kjent for sin relativt like inntektsfordeling, men ligger lavt i lykke.

Vi kan neppe avvise hypotesen om at lik økonomisk fordeling virker positivt inn på lykken, selv om dette fordrer desto bedre forklaringer på hvorfor USA likevel skiller seg positivt, og Japan negativt, ut. Når det gjelder Japan, er likestilling (eller noe som samvarierer med likestilling) ingen dårlig kandidat. Landet ligger nest nederst av de rike på UNDPs likestillingsmål (bare Hellas ligger dårligere an). Det omvendte gjelder ikke USA: landet ligger midt på treet.

En måte å komme på sporet av andre faktorer som kan ha betydning for lykken er den induktive. Hva kan de rike landa der innbyggerne er mest lykkelige (Island, Norge, Sverige, Danmark, Storbritannia, Irland, Nederland, Sveits, USA, Canada, Australia) tenkes å ha til felles, vis-a-vis de mindre lykkelige (Tyskland, Frankrike, Italia, Spania, Portugal, Hellas, Japan)?

Historisk sett er er to ting nokså iøynefallende ved disse to gruppene. Den første svarer temmelig presist til dem som har de lengste og mest stabile demokratiske tradisjonene (til tross for mange og til dels grove menneskerettighetsbrudd innen og/eller utenfor egne grenser). Den andre gruppa har langt oftere og/eller lenger vært preget av autoritære regimer (det sentralistiske Frankrike utgjør bare delvis et unntak). Et annen forskjell er at den første gruppa – med *ett* unntak, nemlig Irland – består av halvt eller overveiende protestantiske land; i den andre er det bare ett halvt protestantisk, nemlig Tyskland.

Nå har vi sluttet oss til Ruut Veenhovens synspunkt om at menneskelig lykke nok bestemmes mer av nåtida enn av fortida. *I dag* rår formelt demokrati og ytringsfrihet i samtlige av disse landa, og om demokratiet reelt sett har sine mangler, kan det godt argumenteres for at de er større i noen av de førstnevnte landa enn i enkelte av de sistnevnte. I dag er de fleste av landa også så vidt sekulariserte at det er tvilsomt om religionsformene har umiddelbar forklaringskraft.

Spørsmålet som kan stilles, er om disse historiske forskjellene enten henger sammen med eller har gitt opphav til andre sosiokulturelle forskjeller, som fortsatt er levende. Da er det ikke nødvendigvis snakk bare om forskjeller i "livsholdning", som kan farge folks svar på om de er lykkelig eller ikke. Det kan være snakk om forskjeller i subtile sosiale realiteter, som ikke blir mindre virkelige selv om det er vanskelig å lese dem ut av statistikker. Sosiale omgangsformer (dvs. summen av andre menneskers atferd overfor en og

forventninger til ens atferd overfor dem) er for eksempel en høyst objektiv del av menneskers livsvilkår. Hvor avslappede er omgangsformene i den første gruppen av land, jamført med den siste? Er det drøyt å se en tendens i at alle mennesker, kjente og fremmede, i dag tiltales i samme form på snart samtlige nordvesteuropeiske språk, mens en skal være nøye med å skille på tysk, fransk og andre sør-europeiske språk? Er det for drøyt å hevde at omgangsformene i Japan, der verken fravær av rikdom eller fravær av økonomisk likhet hjelper oss til å forklare den utpreget lave graden av lykke, stiller i en klasse for seg når det gjelder hensyn til rang og omfanget av uskrevne lover for hvordan den ene, andre og tredje skal omgås?

Kan det være at en mer avslappet tone i sosial omgang og samhandling, er en av de ukjente faktorene som samvarierer med likestilling – eventuelt både som årsak og virkning?

Graden av *tillit* mellom mennesker kan også tenkes å ha forbindelse med så vel lykke som flere av de faktorene vi har drøftet tidligere: likhet, demokrati, frihet i omgangsformer. Veenhoven (1993) presenterer også empiriske resultat som viser tilliten til medmennesker (målt ved verdiundersøkelser) faktisk samvarierer sterkt med lykke. For 13 industriland (10 EU-land pluss Norge, USA og Canada) er korrelasjonen såvidt høy som $r = +0,61$, $r^2 = 0,37$. Veenhoven presenterer dette resultatet i forbindelse med sin imøtegåelse av hypotesen om at ”kynisk livsholdning” skulle ha noe å si for lykken. På neste side slår han dette argumentet, som kunne støtte hypotesen, i hjel ved å vise at det *ikke* er noen sammenheng mellom lykke og tillit til *samfunnsinstitusjoner* av typen politiske myndigheter og næringsliv. Dersom ikke forbindelsen tillit-lykke er systematisk, faller den i hans argumentasjon til jorda som forklaring (nærmere bestemt på at søreuropeere sier seg mindre lykkelige enn nordeuropeere).

Men dermed gjør Veenhoven seg vel fort ferdig med tilliten mennesker imellom. Dette er nemlig ikke bare direkte uttrykk for en livsholdning. I et samfunn der tilliten er høy, vil mennesker også oppleve å bli *møtt med* en høy grad av tillit: den blir med andre ord en del av deres *livsvilkår*. Ifølge materialet som Veenhoven gjengir, er tilliten mellom mennesker klart størst i Norge. Dette bidrar snarest til å svekke korrelasjonen, ettersom graden av lykke i Norge bare ligger litt over gjennomsnittet i den aktuelle undersøkelsen. Mer interessant er kanskje den motsatte enden av spredningen: tilliten er minst i Frankrike, tett etterfulgt av Italia (de eneste Middelhavslanda som er med) og på litt større avstand Belgia og Tyskland. Har vi her likevel en del av forklaringa på at Tyskland, Frankrike og Italia (og kanskje andre land i Sør-Europa) skårer relativt lavt på lykke?

Vi har sett kort på våre to grupper av land i historisk og kulturelt perspektiv. Finnes det også forskjeller som har med natur og geografi å gjøre? Åpenbart ikke systematiske: men et blick på de to listene viser at den andre gruppen utelukkende omfatter land med middels til stor befolkningstetthet: den første inkluderer en rekke land med lav befolkningstetthet og/eller lett tilgang til fri natur. Undersøkelser i noen av de samme landa viser også at mennesker der rangerer forholdet til naturen høyt blant faktorer som bidrar til å gjøre dem lykkelige. Hareide (1991, 1996) har funnet at det å glede seg i naturen er blant de tingene nordmenn aller oftest nevner når de blir spurt om hva som gjør livet verdt å leve. 94 % av svenskene ”blir rolige og harmoniske av å gå i skog og mark” (Uddenberg 1995). (I den norske undersøkelsen om årsaker til lykke som ble referert i kap. 5, var ikke forholdet til naturen blant svaralternativene). Kan det tenkes at denne faktoren bidrar til å høyne lykken i noen av disse landa – selv om forklaringen for eksempel på Nederlands plassering må søkes andre steder?

Ingen enkelt faktor – neppe heller to eller tre – rekker til å forklare alle variasjonene i lykke mellom rike land innbyrdes. Vi har imidlertid berørt flere som enten påviselig har, eller kan tenkes å ha, stor forklaringskraft.

Det er slett ikke *nødvendig* å tro at inntektsnivået har betydning for de forskjellene i lykke som forekommer mellom rike land i dag. I lys av det tidsseriedata kan fortelle om utviklinga i lykken og tilfredsheten, er det ikke bare unødvendig, men vanskelig å tro at det absolutte inntektsnivået lenger har noen betydning for graden av lykke i disse landa.

Summary in English

Can money buy happiness?

Many great thinkers have affirmed that it can not. Depending on how one conceives happiness, they may well be right, almost a priori. This study, however, leaves the philosophical debate aside. Instead, it is concerned with happiness as a subjective phenomenon: the premise is that people are happy if they feel happy. This means that happiness can be measured – with more or less accuracy – by asking people how they feel or judge their situation, i.e. through surveys.

Since 1945, several hundred national or cross-national surveys have been conducted, in which people have been asked about their degree of happiness and/or satisfaction with the lives they are living. Almost all of the world's wealthier nations and many poorer ones have been covered by one or more such surveys.

Over the years, various reserchers on happiness have reached different conclusions on the relationship between income and happiness, as reported in surveys. Most if not all agree that some positive correlation exists: *either* in the sense that rich people tend to be happier than poor people in the same country, *or* in the sense that people in rich countries tend to be happier than in poor countries, *or* both. There has thus been disagreement on whether co-variation prevails both within and between countries, or only in one sense and if so which. There is also disagreement on whether the co-variation in either case is (quasi)linear, or whether it weakens significantly at higher income levels. Furthermore, there are differing views on whether whatever co-variation exists reflects causation, or whether well-off countries or individuals tend to be happy because they share *other* characteristics which promote happiness.

This study attempts to elucidate each of these questions. Its main empirical basis is the extensive collection of survey results, spanning 50 years and all continents, which has been gathered in the "World Database of Happiness" at the Erasmus University of Rotterdam. To supplement this material, results of recent surveys from the US, EU, Norway and Denmark have been gathered from other sources. The empirical base on which the conclusions rest is thus broad, although not original, with a single exception.

Rich Norwegians are not happier than the rest of us

This exception concerns a recent Norwegian study, Religion 1998, in which respondents were asked both about their income and degree of happiness. An analysis of the co-variation in the responses to these two questions is presented for the first time in this report. It shows that Norwegians are neither more or less happy than seven years previously, when an identical survey (Religion 1991) was carried out. This although the economy has been booming in the late 1990s, in contrast to the recession around 1991. But we are rather *less* happy in the 1990s than we were in 1972.

The same survey shows that there is no correlation between income and happiness in Norway today. Among the top 12 % by income, only 16 % are "very happy" – compared to 22 % of other Norwegians.

The latter result is not statistically significant: we cannot conclude that rich Norwegians are *less* happy than others. Neither is the result typical. A major Danish survey in 1993-94 showed no significant correlation between income and happiness in that country, while analyses of Swedish and Finnish surveys in 1990 are ambiguous on this point. Most surveys

that have been conducted in Western countries, however, indicate that high-income groups are a bit happier than others.

However, this tendency is not strong. Few studies suggest that income, even by a zero-order analysis of correlation, can explain more than 4 % of the variation in happiness within countries. More detailed analyses have in many cases shown even such modest linkages to be wholly or partly spurious. Those with higher incomes (particularly when income is measured as household income) are more likely to have a life partner and to have jobs they like, and are on average in better health, than low-income groups. Many studies indicate that such factors are far more important determinants of happiness within affluent countries than income itself. Control for one or more of these factors commonly weakens or even eliminates a positive zero-order correlation between income and happiness.

Rich nations happier than poor

While the link between income and happiness within affluent countries is weak at best, almost all major cross-national surveys have shown that people in rich countries tend to be happier than in poor countries. The strength and form of this relationship differ between surveys and sometimes depend on how the results are analysed. For a majority of the surveys that have been carried out since the 1960s, simple regression analysis of the entire data suggests that the relationship is linear: not only are rich nations happier than poor, but very rich nations are happier than the slightly less rich. When data for more-or-less affluent nations only are analysed separately, however, the relationship disappears or becomes non-significant in the most recent worldwide surveys.

There are major differences in happiness among high-income as well as between low-income nations. Of the former, people in North-Western Europe (Scandinavia, Iceland, the Netherlands, the UK and Eire) along with Swiss, North Americans and Australians, are happiest and most satisfied with their lives. Across all surveys since the 1960s, these nations are almost systematically happier than Germans, Frenchmen, Southern Europeans or Japanese. A few small countries (Belgium, Austria, Finland) occupy the rather broad middle ground between the happy and the less happy rich.

The countries in the first (happy) group do on average have a slightly higher real GDP per capita (the US and Switzerland drawing upward) than those in the second (Greece, Portugal and Spain drawing downward). These are the main reasons why some analyses indicate a correlation between national income and national happiness, even among affluent nations.

However, other factors are equally or even better able to explain the differences in happiness among these nations, than differences in per capita income. Two such factors are gender equality and the prevailing degree of trust in other people. Among EU nations, the equality of income distribution is also exactly as well able to explain differences in happiness, as is the average income level. All of these factors may be related to the degree of freedom and relaxedness in daily contacts among people. This report suggests that the latter *may* be the most important real determinant of differences in happiness as between affluent nations. But since no good measure of such "freedom and relaxedness" currently exists to the author's knowledge, a test of the hypothesis must be left to future research.

Can't buy happiness for more than \$ 10.000 per year?

The strongest evidence that rising incomes are no longer producing greater happiness in rich countries, however, comes from time series for individual countries. In the US, surveys containing quite similarly worded questions on happiness have been conducted in over half of all years since 1946. The results show happiness peaking in the 1950s – since then it has

decreased somewhat. In the EU, surveys including a question on satisfaction with life have been conducted annually or biannually since 1973. Satisfaction is no greater today than it was in the first surveys, even after adjusting for the admission of new member states where satisfaction is low. Satisfaction is up a bit in four of the original nine member states, but down in as many others. Denmark is in the first group. Equally coherent time series do not exist for other Nordic countries – neither for Norway nor for Sweden or Finland, who joined the EU as recently as in 1994. The scattered surveys which do exist, however, suggest that the trend in all of these countries has been – if anything – negative since the 1970s. Nor is there any sign that Japanese, Australians or Canadians have become happier over the past quarter-century.

If we go further back, scattered observations from several West European countries do suggest that there was some increase in happiness and/or satisfaction with life in the first two to three decades after the Second World War. A rising trend can also be observed in the few developing countries for which time series of any length can be constructed, viz. Brazil, Mexico, India, the Philippines and South Korea – at least in periods when these countries have experienced economic growth.

These results strongly suggest that reducing poverty and eliminating acute material shortages, as they existed in post-war Europe and still exist in the South, may contribute to happiness. On the other hand, they show that people in already affluent countries do not, in general, become happier by becoming still richer. There *is* a link between national income and national happiness – but only up to a certain point. It even seems possible roughly to quantify this point. Per capita GDP in the US in 1950 was approximately 10.000 dollars at 1998 value – a level which most Western European countries had attained or surpassed by 1970. *Above this level, there is no general tendency to increasing happiness with further growth in national income.*

Litteratur

- Argyle, Michael 1987: *The Psychology of Happiness*. Methuen, London
- Carley, Michael og Philippe Spapens 1998: *Sharing the World – Sustainable Living and Global Equity in the 21st Century*. Earthscan, London.
- Diener, Ed, Ed Sandvik, Larry Seidlitz og Marissa Diener: The relationship between income and subjective well-being: relative or absolute? *Social Indicators Research*, b. 28 (1993), s. 195-223.
- Diener, Ed og Carol Diener: The wealth of nations revisited: Income and quality of life. *Social Indicators Research*, b. 36 (1995), s.275-286.
- Diener, Ed og Eunkook Suh: Measuring quality of life: Economic, social and subjective indicators. *Social Indicators Research*, b. 40 (1997), s. 189-216.
- Easterlin, Richard 1974: Does economic growth improve the human lot? I: P.A. David og M. Abramowitz (red.): *Nations and Households in Economic Growth*. Academic Press; New York.
- Easterlin, Richard: Will raising the incomes of all increase the happiness of all? *Journal of Economic Behavior and Organization*, b. 27 (1995), 35-47.
- Easterlin, Richard 1997: *Growth Triumphant: The 21st Century in Historical Perspective*. University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Environmental Research Foundation 1998: *Poverty Makes You Sick*.
<http://www.gaiabooks.co.uk/environment/poverty.html>
- Eurostat 1997: *Income Distribution and Poverty in EU 12 – 1993 (Statistics in Focus – Population av Social Conditions, 6/97)*. Eurostat, Luxembourg.
- Hareide, Dag 1991: *Det gode Norge*. Gyldendal, Oslo.
- Hareide, Dag 1996: *NaturligVis*. Gyldendal, Oslo.
- Hills, John 1998: *Income and wealth: the latest evidence*.
http://www.jrf.org.uk/social_policy/SPR368.html
- Inglehart, R. 1990: *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press. (Referert i Veenhoven 1993).
- Johnston, David 1995: *Trends in the Distribution of Income in Asutralia*.
<http://www.ecom.unimelb.edu.au/ecowww/Econochat/JohnstonEcon7.html>
- Kangas, Steve 1995: *Income and Wealth Inequality (artikkel) og Income Inequality (tabell fra US Bureau of the Census)*. <http://www.scruz.net/~kangaroo>
- Lane, Robert E.: Does money buy happiness? *The Public Interest*, b. 113 (1993), 56-66.
- Lane, Robert E: *The Joyless Polity: Contributions of democratic processes to ill-being*. Paper presentert ved konferansen ”Citizen Competence and the Design of Democratic Institutions”, Washington, D.C. 10.-11.12.95 (<http://www.bsos.umd.edu/pegs/joyless.txt>)
- Mastekaasa, Arne og Torbjørn Moum: The perceived quality of life in Norway: regional variations and contextual effects. *Social Indicators Research*, b. 14 (1984), s. 385-419.
- McIsaac, S.J. og Wilkinson, R.G. 1997: *Health and Income Equity*.
<http://weber.u.washington.edu/~eqhlth/paperB3.html>

- NAMI (North American Institute) 1997: Social Policy Chartbook, <http://web.uvic.ca/cpss/nami/winnipeg/chartbook/chartbook.html>
- OECD 1998: National Accounts Statistics-Main Aggregates 1960-1997. OECD, Paris.
- Oswald, Andrew: Happiness and economic performance. Economic Journal, november 1997.
- Saskatoon District Health 1999: The link between income distribution and health. <http://sdh.sk.ca/cdt/income.htm>
- Schyns, Peggy 1998: Crossnational differences in happiness: Economic and cultural factors explored. Social Indicators Research, b. 43 (1998), s. 3-26.
- Scitovsky, Tibor 1976: The Joyless Economy. Oxford University Press, New York
- Sosial- og helsedepartementet 1998: Styrings- og informasjonshjulet (hefte for Østfold, Akershus og Oslo).
- Statistisk Sentralbyrå 1996: Levekårsundersøkelsen 1995. SSB, Oslo.
- Trabold, Harald 1997: Globalisation: Source of Woe or Source of Wealth? [Http://www.diw-berlin.de/diwwbe/eb97-07/n97jul_1.htm](http://www.diw-berlin.de/diwwbe/eb97-07/n97jul_1.htm)
- Uddenberg, Nils 1995: Det stora sammanhanget – Moderna svenskars syn på människans plats i naturen. Bokförlaget Nya Doxa, Nora.
- UNDP (United Nations Development Programme) 1998: Human Development Report 1998. Oxford University Press.
- UN 1977: Yearbook of National Accounts Statistics. UN; New York.
- Veenhoven, Ruut 1993: Happiness in Nations. RISBO, Erasmus University of Rotterdam.
- Veenhoven, Ruut 1994: Correlates of Happiness (3 bind). RISBO, Erasmus University of Rotterdam.
- Veenhoven, Ruut og Piet Ouweneel 1995: Livalbility of the welfare state. Social Indicators Research, b. 36 (1995), s. 1-48.
- Veenhoven, Ruut 1996: Happy life-expectancy. A comprehensive measure of quality-of-life in nations. Social Indicators Research, b. 39 (1996), s. 1-58.
- Ventegodt, Søren 1995: Livskvalitet i Danmark – Resultater fra en befolkningsundersøgelse. Forskningscenter for livskvalitet, København.

Vedlegg 1

Omregning av verbale svaralternativ i undersøkelser om lykke og tilfredshet til en kvantitativ skala fra 0-10 (jfr. boks 2-1)

Nedenfor er gjengitt de vanligste settene av svaralternativ i slike undersøkelser, og de tallverdiene de enkelte alternativene er tildelt på 0-10 skalaen av "World Database of Happiness" (kilde: Veenhoven 1993). De norske oversettelsene er forfatterens.

Spørsmål om lykke med tre svaralternativ:

(L 1)

Very happy (svært lykkelig)	9,3
Fairly happy (noenlunde lykkelig)	6,5
Not too happy (ikke særlig lykkelig)	4,1

(L 2)

Very happy (svært lykkelig)	9,3
Pretty happy (nokså lykkelig)	6,7
Not too happy (ikke særlig lykkelig)	4,1

(L 3)

Very happy (svært lykkelig)	9,3
Fairly happy (noenlunde lykkelig)	6,5
Not happy	2,7

Spørsmål om lykke med fire svaralternativ:

(L 4)

Very happy (svært lykkelig)	9,3
Quite happy (ganske lykkelig)	7,2
Not very happy (ikke særlig lykkelig)	3,7
Not at all happy (ikke lykkelig i det hele tatt)	1,0

(L 5)

Very happy (svært lykkelig)	9,3
Quite happy (ganske lykkelig)	7,2
Quite unhappy (ganske ulykkelig)	1,0
Very unhappy (svært ulykkelig)	0,6

(L 6)

Very happy (svært lykkelig)	9,3
Fairly happy (noenlunde lykkelig)	6,5
Not very happy (ikke særlig lykkelig)	3,7
Not at all happy (ikke lykkelig i det hele tatt)	1,0

Spørsmål om lykke med fem svaralternativ:

(L 7)

Very happy (svært lykkelig)	9,3
Fairly happy (noenlunde lykkelig)	6,5
Neither happy nor unhappy (verken lykkelig eller ulykkelig)	5,1
Fairly unhappy (nokså ulykkelig)	3,4
Very unhappy (svært ulykkelig)	0,6

Spørsmål om tilfredshet med tre svaralternativ:

(T 1)

Very satisfied (svært tilfreds)	9,3
All right ("det går greitt")	7,0
Dissatisfied (utilfreds)	2,9

(T 2)

Very satisfied (svært tilfreds)	9,3
Fairly satisfied (noenlunde tilfreds)	6,5
Not satisfied (ikke tilfreds)*	2,9

*Veenhoven (1993) refererer ingen undersøkelser med nøyaktig dette svaralternativet, som forekommer i de siste årenes Eurobarometer-undersøkelser. Ved våre beregninger er det altså brukt samme verdi som for "dissatisfied". Verdien bør avgjort være lavere enn for "not very satisfied", som Veenhoven poengsetter til 3,7.

Spørsmål om tilfredshet med fire svaralternativ:

(T 3)

Very satisfied (svært tilfreds)	9,3
Fairly satisfied (noenlunde tilfreds)	6,5
Not very satisfied (ikke særlig tilfreds)	3,7
Not at all satisfied (ikke tilfreds i det hele tatt)	1,3

(T 4)

Fully satisfied (helt tilfreds)	9,7
Not fully but to an extent satisfied (ikke helt men i noen grad tilfreds)	6,9
As yet unsatisfied (ennå ikke tilfreds)	4,0
Very unsatisfied (svært utilfreds)	1,7

Spørsmål om tilfredshet med fem svaralternativ:

(T 5)

Very satisfied (svært tilfreds)	9,3
Fairly satisfied (noenlunde tilfreds)	6,5
Neither satisfied nor unsatisfied (verken tilfreds eller utilfreds)	5,1
Fairly dissatisfied (nokså utilfreds)	3,4
Very dissatisfied (svært utilfreds)	1,7

Vedlegg 2

Undersøkelser i World Database of Happiness som danner grunnlag for drøftinger i kap. 5

Veenhoven (1994) gjengir 143 referanser til analyser av korrelasjon mellom inntekt og lykke. Noen av disse er det ikke tatt hensyn til i vår drøfting, fordi de bygger på undersøkelser blant utvalg som representerer for smale befolkningssegment; noen overlapper (flere referanser til samme undersøkelse); og noen refererer til flere undersøkelser på en gang.

For den som ønsker å gå til kilden, har vi tatt med en oversikt over de referansene som ligger til grunn for vår drøfting, på den forma Veenhoven har gitt dem (de første fem bokstavene i forfatterens navn + årstall). Sidehenvisningene er til Veenhoven 1994.

- S. 906: BLISH 1980; MICHA 1986
- s. 907 ALLAR 1973/1
- s. 908 ALLAR 1973/2; ABRAM 1972; NIPO 1949; ORMEL 1980; STAPE 1987; STAPE 1988/1; (MASTE 1984/1+ALLAR 1973/3 = samme undersøkelse)
- s. 909 bMASTE 1984/2; MASTE 1984/3; SCHUL 1985B; MATLI 1966/1
- s. 910 MANNI 1972 (=2 undersøkelser); GURIN 1960; BRADB 1965/1
- s. 911 ALSTO 1974; GOUDY 1981; VEROF 1981 (=2 undersøkelser)
- s. 912 BAMUN 1980; ANDRE 1976/1; ANDRE 1976/4; ALLAR 1973/4
- s. 914 COMMI 1975/1; HALMA 1987 (=10 undersøkelser)
- s. 916 MITCH 1972/2; LEISU 1980/1; LEISU 1980/2; LEISU 1980/3
- s. 917 AUSTR 1984/2; NOELL 1977/1
- s. 918 NOELL 1977/2; NOELL 1977/3; LEISU 1980/13; LEISU 1980/8; LEISU 1980/4;
- s.919 LEISU 1980/11; HARDI 1985; LEISU 1980/5; BULAT 1973
- s. 920 LEISU 1980/7; LEISU 1980/10; LEE 1982; SHINN 1986/1;
- s. 921 MOSER 1969; JOL 1985; FESSE 1985; GEHMA 1992A1; LEISU 1980/9;
- s. 922 BRADB 1969
- s. 923 FOWLE 1969; CAMPB 1976; HERZO 1982/1 (= 7 undersøkelser)
- s. 924 MCNAM 1978; MEDLE 1976
- s. 925 DAVIS 1984; GLENN 1979
- s. 926 WARD 1979/1; FERNA 1981; ZENNE 1977; (BUTTE 1977+ WILKE 1978 s.927, samme undersøkelse?); MARTI 1985
- s. 927 PALIS 1986B; SIGEL 1981; NEAR 1978
- s. 928 CAMPB 1981; COHEN 1982
- s. 929 LEISU 1980/2
- s. 930 DUCKI 1982
- s. 931 LEISU 1980/6